

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

STANISLOVAS ČEPINSKAS

KAUNO APSKRITIES KAIMO SODYBŲ
IR PRIEMIESČIŲ ARCHITEKTŪRA
1918–1940 m.

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, menotyra (H003)

2021, Kaunas

Disertacija rengta 2009 — 2020 m.

Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institute

Mokslinis vadovas:

Dr. Rasa Bertašiūtė

(Kauno Technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas)

Interneto svetainės, kurioje skelbiama daktaro disertacija, adresas:

<http://ktu.edu>

Redagavo:

Violeta Meiliūnaitė (Leidykla „Technologija“)

TURINYS

IVADAS.	4
1. TARPUKARIO STATYBŲ REGLAMENTAVIMAS IR REKOMENDACIJOS	
1.1. Žemės reformos įtaka kaimo ir priemiesčių planinei struktūrai.	15
1.2. Statybas reglamentavę teisės aktai ir dokumentai.	26
1.3. Rekomendaciniai leidiniai ir tipiniai projektai.	31
2. SODYBINĖS ARCHITEKTŪROS TRADICIJOS TĘSTINUMAS IR POKYČIAI	
2.1. Planinė sodybos struktūra	51
2.2. Gyvenamųjų namų dydžiai, tipai, paplitimas ir architektūra.	58
2.3. Ūkiniai pastatai.	83
3. TARPUKARIO KAUNO APSKRITIES KAIMO IR PRIEMIESČIŲ ARCHITEKTŪROS IŠLIKIMAS IR VERTĖ	
3.1 Tarpukario architektūros palikimas.	84
3.1.1 Architektūros palikimo kaitos veiksniai.	84
3.1.2 Vėlesni statybos pokyčiai	87
3.1.3 Vėlesni tarpukario architektūros ir jos aplinkos pokyčiai	89
3.1.4 Tarpukario kaimo architektūros palikimo statistika.	105
3.1.5 1918–1940 m. Kauno priemiesčių architektūros palikimo statistika ...	112
3.2 1918–1940 m. architektūros aplinka, ryšys su kraštovaizdžiu	120
3.3 Išlikusios kaimo ir priemiesčių architektūros savitumas ir vertė	132
3.4 Išlikusio kaimų ir priemiesčių architektūros paveldo išsaugojimo galimybės	135
DARBO IŠVADOS.	140
BIBLIOGRAFIJOS SĄRAŠAS	143
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS.	157

IVADAS

Lietuvoje kiekvieno etninio regiono tradicinė architektūra turėjo gana ryškius savitumus, paplitusius tik toje teritorijoje. Visi pastatai buvo statomi liaudies meistrų, nepaveiktų akademinės kultūros, kurie savo patyrimą įgydavo iš senesnių kartų. Pastatų išdėstymo tvarką diktavo valakinio kaimo sklypai ir pastatų funkciniai ryšiai, gyvenamasis namas beveik visais atvejais būdavo statomas šalia gatvės, galu arba šonu į ją. Tokia statybos tradicija Lietuvoje buvo gyva iki Pirmojo pasaulinio karo.

Tarpukario laikotarpis į Lietuvos kaimus atnešė nemažai permainų, pagrindinė iš kurių buvo žemės reforma. Beveik visi nuo valakų reformos išlikę gatviniai kaimai išskirstyti į vienkiemius, išskyrus nedidelę dalį, kurių performavimo nebespėta įvykdyti dėl prasidėjusio II-ojo pasaulinio karo. Kardinaliai pakito nuosavybės išsidėstymas: atskirais, aplink kaimą pasklidusiais siaurais rėžiais savininko turėta žemė po reformos buvo skiriama viename masyve, kuriame ir įkuriama sodyba. Iš esmės pakito tradicinis kaimovaizdis: gatvinius valakinius kaimus su tankiai šalia gatvės išsirikiavusiomis sodybomis ir dideliais laukais tarp kaimų pakeitė išretėję kaimai su vienkiemiais, išsibarsčiusiais laukuose aplink šiuos kaimus.

Pastatų architektūra kaime tarpukario laikotarpiu jau nebebuvo vien liaudies meistrų iš kartos į kartą pernešamų tradicijų medžiaginė išraiška, o buvo skatinama ir rekomendaciniais leidiniais bei tipiniais sodybų projektais. Juose atsirado nemažai naujovių susijusių su statybos medžiagomis, pastatų suplanavimu ir tūriais, pastatų išdėstymu sodyboje. Rekomenduojamos ir įvairios naujos patvarios modernios medžiagos, ir statybos būdai iki tol nepaplitę kaime, jų naudojimą bandyta papildyti tradiciniu dekoru. Puošybai sprendimai siūlyti remiantis etnografinių ekspedicijų metu iš visos tuometinės Lietuvos teritorijos surinktais pavyzdžiais.

Naujovės tradiciniuose sodybinuose namuose formavosi susietai su tradicine statyba.

Pasak B. Kuzmicko, „inovacijos atsirado tradicijų viduje, jų kismo, raidos procese, kaip atsakas į kultūrinės įtakos ir sąveikas, plūstančias iš šalies¹“. Toks naujovių formavimasis sutapo su jaunos valstybės vizija apjungti modernybę ir tautiškumą².

1 Kuzmickas B. Tradicijos ir inovacijos: ką įgyjame, ko netenkame. Kultūros barai. 2011, nr. 6, p. 2–3.

2 Bertašiūtė R., Tarpukario gyvenviečių (miestelio, bažnytkaimio, kaimo) kraštovaizdžio ir architektūros paveldo vertės: Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė: Mokslo monografija. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 150–176.

Architektūros kismas vyko kūrybiškai apjungiant naujoves su tradicija, padarydamas žmonių kasdienybę spalvingą, unikalią, skirtingą ir savitą³.

Esant vis dar stipriai statybos tradicijai, ženkli kaimo statybų dalis ir toliau buvo vykdoma vietos meistrų, ir nuo ikikarinės statybos skyrėsi nežymiai. Nepakitę išlikdavo ir į naujus vienkiemius perkeliama geriau išlikę pastatai. Tradicijos tęstinumui įtakos turėjo ir galimybė statybas kaime vykdyti be techninių projektų: pakako tipinėje formoje ranka nubraižyto situacijos plano (nurodant būsimų statinių vietas ir medžiagiškumą). Pagal individualius projektus statyta nedaug – techninių projektų rengimas buvo privalomas su miestu besiribojančiose valsčių dalyse, priemiesčiuose ir šalia pagrindinių kelių bei geležinkelių. Naujų vienkiemų užstatymui ir architektūrai įtakos turėjo ir parengti tipiniai projektai, skirti atitinkamą žemės kiekį valdančioms ūkiams. Ženkli buvo Kauno įtaka: parceliacijos projektais suskaidant ūkių sklypus formavosi nauji priemiesčių kvartalai su jiems būdinga architektūra, tačiau greta esančiose žemės ūkio teritorijose vis dar išliko artimos tradicijai ūkininkų sodybos. Ryškesnė modernumo raiška buvusi arčiau miesto vykusiose statybose palaipsniui užleidžia vietą tradicijai periferinėse teritorijose.

Darbe siekiama atskleisti 1918–1940 m. kaimo sodybų ir priemiesčių architektūros pokyčius, išaiškinti tuo metu susiklosčiusią situaciją, permainas ir juos lėmusius veiksnius, išanalizuoti archyvuose saugomą projekcinę dokumentaciją, įvertinti išlikusį šį architektūros paveldą ir apibūdinti galimą perspektyvą. Darbe visapusiškai tyrinėta tiek tradicijos tąsa, tiek naujovės, besireiškiančios per naujas statybos medžiagas, konstrukcijas, tūrius ir planinę struktūrą. Išsamiai ištiriamos ir pristatomos šių naujovių ištakos: teisės aktai, rekomendaciniai leidiniai, techniniai projektai.

Darbo objektas:

1918–1940 m. į vienkiemius išskirstytų kaimų sodybos su priklausiniais, jų planinė struktūra ir kompozicija, kaimų ir Kauno priemiesčių pastatų architektūrinės formos, konstrukcijos ir medžiagos. Tiriant šį paveldą atsiskleidžia ir nemateriali jo pusė: iš kartos į kartą perduodamos vertybės, žmonių bendravimo normos ir taisyklės, santykis su aplinka ir gamta. Darbe tirama tarpukariu šalia miesto ribos susiformavusių Kauno priemiesčių architektūra. Pietinės dalies priemiesčiai (Birutė, Linksmadvaris, Garliava, Julijanava, Yliškės) ištirti nuodugniai, nustatytas išlikimas.

Tyrimo geografinės ribos:

Tarpukariu egzistavęs administracinis teritorinis vienetas – Kauno apskritis.

3 Löfgren Orvar. Scenes from a Troubled Marriage: Swedish Ethnology and Material Culture Studies. *Journal of Material Culture*. 1997, nr. 2, p. 95–113.

Ją sudarė 17 valsčių: Kauno miestas, penki su juo besiribojantys (A. Panemunės, D. Lapių, Garliavos, Pažaislio ir Raudondvario) ir 11 periferijoje esantys (Babų, Čekiškės, Jonavos, Kruonio, Pakuonio, Rumšiškių, Seredžiaus, Vandžiogalos, Veliuonos, Vilkijos, Zapyškio). Išsidėsčiusi valstybės centrinėje dalyje ribojosi su Alytaus, Kėdainių, Marijampolės, Raseinių, Šakių, Trakų ir Ukmergės apskritymis. Etninių Lietuvos sričių atžvilgiu apskrities padėtis unikali – joje susikerta Aukštaitija, Suvalkija, Žemaitija ir Dzūkija. Kaimo architektūrą įtakojo ir vietos tradicijos, ir Kauno, valstybės sostinės, artumas.

Darbo tikslas:

Ištirti ir įvertinti 1918–1940 m. Kauno apskrities kaimo ir priemiesčių architektūros savitumą, atskleidžiant tradicijos ir modernybės santykį bei objektų ir kompleksų išlikimo situaciją ir išsaugojimo galimybes.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti tarpukario kaimo statybas reglamentavusią teisinę bazę, nustatyti jos įtaką sodybos planinei struktūrai ir pastatų architektūrai.
2. Ištirti kaimo statyboje naudotas medžiagas ir statybos būdus, įvertinant rekomendacijų siūlomas naujoves ir jų įtaką pastatų architektūrai.
3. Išskirti faktiškai statomų sodybų pastatų architektūros būdinguosius bruožus Kauno apskrities kaimo vietovėse, įvertinant 1918–1940 m. įvykusius pokyčius.
4. Ištirti Kauno miesto įtakoje susiformavusių priemiesčių architektūrą, išskiriant būdingus gyvenamųjų namų tipus ir užstatymo struktūrą.
5. Įvertinti tarpukariu statytų sodybų išlikimo situaciją.
6. Išskirti ir įvertinti pagrindines grėsmes tarpukario kaimo architektūros palikimui, pateikti galimus būdus jam išsaugoti.

Darbo metodika:

Tyrimai buvo atliekami keliais etapais, naudoti šie metodai:

1. kartografijos tyrimo metodas;
2. nuotolinių tyrimų metodas;
3. natūrinių tyrimų (inventorizavimo) metodas;
4. interviu metodas;
5. istorinis aprašomasis metodas;
6. analitinis metodas.

Medžiaga darbui buvo sukaupta studijuojant literatūrą, tyrinėjant Lietuvos archyvuose esančią planinę, projekcinę, ikonografinę ir tekstinę medžiagą. Svari medžiagos dalis sukaupta dirbant Kauno regioniniame valstybės *archyve* (daugiau kaip 500 pastatų projektų ir sodybų situacijos planų – objektai iš priemiesčių ir kaimų teritorijų, buvusių šalia Kauno miesto). Atlikti *kartografijos tyrimai* – išanalizuoti tarpukario topografiniai žemėlapiai, juos sulyginant su dabartiniais, įvertinta tarpukario vienkiemų išlikimo situacija apskrityje, atrinktos teritorijos tolesniems tyrimams. Vėliau nuotoliniais tyrimais (naudojant šiuolaikines technologines priemones – *Google maps*, *Google Earth*, *Geoportal.lt*, *Maps.lt* ir jose prieinamą skirtingų laikotarpių palydovinių nuotraukų duomenų bazę) išskirtos potencialiai vertingos tarpukario vienkiemų sodybos. Sulyginus 1918–1940 m. žemėlapius ir dabartines ortofoto nuotraukas, įvertintas preliminarus tarpukario priemiesčių užstatymo išlikimas. Atrinkta per 500 vienkiemų sodybų natūriniais tyrimams, iš jų daugiau kaip 100 nuodugniai ištirta vietoje. Priemiesčiuose vertingi objektai identifikuoti lauko tyrimų metu. Surinkta fotofiksacinė medžiaga, sodybų bei laikotarpį atspindinčių vertingų pastatų planai, interviu metodu surinkta informacija iš pateikėjų. Lauko tyrimams naudotos autoriaus sudarytos anketos – sodybų tyrimo inventorinimo formos. Surinkta medžiaga susisteminta, objektams parengti aprašai, kuriuos sudaro lauko tyrimų anketos, sodybų ir jų pastatų ikonografinė medžiaga situacijos planai, vieta topografiniame žemėlapyje bei sodybos palydovinė nuotrauka. Surinkti duomenys analizuojami siekiant nustatyti būdingiausius tarpukario architektūros bruožus. Natūrinių tyrimų metu įvertinama esama tarpukario objektų būklė, išskiriamos pagrindinės grėsmės jų išlikimui. Atsižvelgiant į esamą situaciją pateikiami galimi išsaugojimo būdai.

Darbo naujumas ir originalumas:

Tarpukario laikotarpio kaimo architektūra iki šiol tyrinėta nedaug ir daugeliu atvejų fragmentiškai. Sovietmečiu ši laikotarpį nagrinėti kliudė ideologinės nuostatos, sutapatinusios tarpukarį su kapitalizmu, kuris buvęs kardinaliai priešingas vyravusiai politinei ideologijai. Po nepriklausomybės atgavimo buvo išsamiai analizuota šio laikotarpio žemės reforma, tačiau kaimų sodybų architektūrai dėmesio skirta nedaug, 1918–1940 m. darbo objektu esantys priemiesčiai netyrinėti. Keleto leidinių ir mokslinių straipsnių autoriai aptarė būdingiausius tarpukario kaimo architektūros būdingiausius bruožus, tačiau juose šiam laikotarpiui skirta mažai vietos. Tema aktuali, iki šiol nėra nė vieno išsamaus atskiro veikalo, skirto tarpukario kaimų sodybų planinės struktūros ir pastatų architektūros tyrimams. Darbe tiriami spartūs daugiaplaniai sostinės priemiesčių ir kaimų architektūros pokyčiai, kurie dar neturi išsamesnių tyrimų

ir įvertinimo. Darbo objektas yra ne vien sodybinė architektūra, bet ir priemiesčiai, palyginami jų raidos procesai.

Darbas aktualus todėl, kad:

1. papildo iki šiol nedaug tyrinėto Lietuvos laikmečio architektūros tyrimus;
2. reikalingas nuosekliam, sistemingam tarpukario Kauno apskrities architektūros įvertinimui;
3. padeda atskleisti keturių Lietuvos etninių regionų statybos tradicijos įtaką 1918–1940 m. Kauno apskrities kaimo architektūrai;
4. padeda įžvelgti rekomendacijų kaimo statybai įtaką *de facto* statytiems pastatams;
5. atskleidžia statybos naujovių įtaką vietos tradicijoms;
6. atskleidžia būdingus tarpukario Kauno apskrities kaimo vietovių architektūros bruožus;
7. tyrimas leidžia išaiškinti ir įvertinti išlikusį tarpukario architektūros paveldą, jo esamą būklę ir grėsmes jo išlikimui;
8. atskleidžia pagrindines architektūros paveldo spartaus nykimo priežastis;
9. atsižvelgiant į atliktus esamos situacijos tyrimus, pateikia šio paveldo išsaugojimo prielaidas ir galimybes.

Literatūros ir šaltinių apžvalga. Tarpukario laikotarpio kaimo architektūrai skirtus leidinius galima išskirti į dvi grupes. Pirmoji yra leidiniai, publikuoti tarpukario laikotarpiu, kurie teikė rekomendacijas kaimo statybai. Kitą grupę sudaro tarpukario laikotarpio tyrinėjimai – leidiniai ir straipsniai, analizavę tarpukario kaimo ir priemiesčių architektūrą. Kaimo statybai skirtuose rekomendaciniuose leidiniuose aptariami statybos būdai ir medžiagos, pastatų projektai ir puošyba, sodybos vietos parinkimas ir statinių išdėstymas, mažoji architektūra, apželdinimas. Jie įvairios apimtys: nuo nedidelių atskiras kaimo statybos temas paliečiančių straipsnių iki visus statybos etapus detalizuojančių su gausiais iliustraciniais pavyzdžiais ir rekomendaciniais projektais.

Lietuviško statybos stiliaus išgryninimo ir puoselėjimo klausimas, iškeltas pirmųjų tarpukario rekomendacinių publikacijų autorių, aktualus išliko iki pat 1940 m., dalyje leidinių jis nurodytas prioritetiniu⁴. P. Januševičius išskiria ir pristato būdingus

4 1) Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917; 2) Statybos menas ir technika, Nr. 1–5. 1922–1923;

lietuviškojo stiliaus pastatų tipus, pagal kuriuos teikiamos rekomendacijos statyboms. „Statybos menas ir technika“⁵ žurnale siūlomi tradiciniai pastatų tūriai ir formos, puošybos pavyzdžiai. Artėjant prie 1940 m., lietuviškojo stiliaus skatinimas apsiriboja eksterjero puošyba ir apdaila. Aktuali, visų autorių paliesta tema buvo sveikų ir patogių gyventi gyvenamųjų namų suformavimas. Akcentuojamas teisingas pastatų suplanavimas, aukštos patalpos, geras patalpų apšviestumas, didesni langai.

Rekomendacijose svarus dėmesys skiriamas statybos medžiagų racionaliam parinkimui ir naudojimui bei kokybiškam pastato dalių įrengimui. Tradicinį pailgo stačiakampio namo planą siūloma keisti kompaktišku, artimu kvadratui su laisvai, pagal savininko poreikį išdėstytomis patalpomis. Ypač daug dėmesio skirta pamatų įrengimui: aptariamos pagrindinės jų įrengimo klaidos, itin akcentuojamas pakankamas jų gylis. Tinkamų kaimo trobesių pamatų įrengimo eiliškumą detalizuoja inž. R. Vanagaitis (akmenų su kalkių skiediniu ar betono⁶). K. Reisonas „Žemės ūkio statyboje“⁷ (vienas iš išsamiausių kaimo statybai skirtų leidinių) pristato įvairius patvarių, nebrangių, tačiau efektyvių pamatų sprendimus. Pamatų įrengimo eigą aptaria L. Gimbutas (1929)⁸, V Švipas (1936)⁹ – pažymima дренаžo svarba, hidroizoliacija virš pamato (sienų ilgaamžiškumui užtikrinti).

Kitai svarbiai namo daliai – sienoms – greta medienos siūloma ir nemažai alternatyvių medžiagų. 1917 m. P. Januševičius tinkamiausiu pažymi medį (palankiausia sveikatai) ir degtas molio plytas. Alternatyvios medžiagos nurodomos mažiau tinkamomis dėl brangumo ar nepalankumo sveikatai¹⁰. Inž. R. Vanagaitis geriausiu sprendimu nurodo mūro statybą su oro tarpu (būtina sąlyga nuo peršalimo ir drėgmės pastato viduje), detalizuojama plytų gamyba. Aptariamos ir sienos iš akmens, betono, molio ir medžio – kuris įvardijamas neilgaamžiu, pavojingu dėl gaisro¹¹. K. Reisonas akcentuoja svarbiausias sienų savybes (tvirtumą, nelaidumą šilumai ir drėgmei, natūralią ventiliaciją, nedegumą, nedidelę savikainą, estetinį patrauklumą). Greta tradicinių sienų sprendimų siūlomos plūkto betono ir įvairiausių profilių betono plytų su oro tarpu sienos, kurios nurodomos tinkamiausiu variantu kaimo statybai. Aprašoma me-

5 Statybos menas ir technika, Nr. 1–5. 1922–1923.

6 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 13.

7 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926.

8 Gimbutas L. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Aukštesnioji Technikos mokykla, 1929.

9 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936.

10 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917.

11 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 37.

džiagų gamyba namų sąlygomis¹². Medžiagų (plačiausiai aptarta mediena) atsparumą 1929 m. nuodugniai pristato inž. L. Gimbutas¹³. V. Švipas 1936 m. pateikia išsamius medinių konstrukcijų jungimo mazgų brėžinius, detalizuojama karkasinė sienų konstrukcija. Aprašomos rąstų, molio, betono, plytų (molio ir betono) sienų įrengimas¹⁴. Sienų iš molio statyba pristatoma kaip ekonominiu atžvilgiu patraukli alternatyva molio turinčioms vietovėms. Molinių sienų įrengimo eiliškumą aptaria inž. R. Vanagaitis ir K. Reisonas, kuris 1928 m. šiai temai publikuoja atskirą leidinį¹⁵. Molio sienų įrengimą su detaliais brėžiniais pateikia V. Švipas¹⁶.

Aptariant stogus, įvertinamos įvairių medžiagų dangos. P. Januševičius tinkamiausiais nurodo šiaudus, impregnuotus moliu (pigiausia, plačiai žinoma, nedegi danga), aptariamoms ir čerpių, skiedrų, gontų, skardos, asbestcemenčio dangos¹⁷. R. Vanagaitis greta paplitusių stogų dangų (gontai skiedros, šiaudai, lentelės, skarda) prioritetą teikia čerpėms, aptariama technologija¹⁸. K. Reisonas pateikė daug nebrangių statybinių medžiagų gamybos namų sąlygomis variantų. Aptariami skiedrų, gontų, čerpių (molio ir betono), šiaudų, nendrių, skardos bei tolio (dervuoto popieriaus) stogai¹⁹. V. Švipo indėlis stogų konstrukcijoms ir įrengimui vienas svariausių: detalizuotais brėžiniais pateikiamos įvairių tipų stogų konstrukcijos dangos (čerpės, skiedros, gontai, lentelės, skarda, tolius, ruberoidas)²⁰.

Leidiniuose pateikiami ir rekomendaciniai projektai (pagal ūkio dydį): bendram sodybos užstatymui ir atskiriems pastatams. R. Vanagaitis pateikia pasiūlymus 1–3; 4–8 ir 8–15 ha ūkiams²¹. Žemės ūkio rūmų leidinyje „Statybos menas ir technika“ pateikiamas vienas (ūkiui iki 5 ha)²². Keturi pavyzdiniai projektai pagal ūkio disponuojamos žemės plotą – 5 ha, 10 ha, ir du variantai 20 ha, publikuojami Ūkininko knygynėlio 53 Nr.²³ V. Švipas nurodo penkis pastatų išdėstymo variantus skirtingų

12 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926.

13 Gimbutas L. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Aukštesnioji Technikos mokykla, 1929.

14 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936.

15 Reisonas K. Molio statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1928.

16 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936.

17 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917.

18 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922.

19 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926.

20 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936.

21 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 80–99.

22 Statybos menas ir technika Nr. 1. 1922, p. 15. Pavyzdingas trobesių projektas ūkiui iki 5 hekt. žemės.

23 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933.

dydžių sodyboms, turinčioms nuo 2 iki 5 pastatų, kurie mažuose ūkiuose siūlomi ir daugiafunkciniai²⁴. P. Januševičiaus teikia tik gyvenamųjų namų pavyzdžius, tačiau net 18 variantų²⁵. V. Švipas išsamiai aptaria gyvenamųjų namų vidaus įrengimą, šildymo sistemų (krosnių), vandentiekio sistemos, vonių įrengimą²⁶.

Apželdinimo klausimai aptariamai V. Švipo (detaliausiai)²⁷, apie medžių parinkimą ir sodinimą glausta informacija pateikiama Ūkininko knygynėlio „Kaip kurti ir tvarkyti sodybą“²⁸.

Straipsniai periodiniuose leidiniuose. Apie tradicinę architektūrą bei naujas statybas buvo publikuojami straipsniai ir periodiniuose leidiniuose, spaudoje. Kultūrai skirtame savaitraštyje „Naujoji Romuva“, leistame Kaune (1931–1940), redaguotame J. Keliuočio, nagrinėta savito lietuviško architektūros stiliaus problematika, bei aptariama tautinių tradicijų tąsa architektūroje. Liaudies architektūra nagrinėta bei naujos statybos aptiriamos kraštotyriminiame žurnale „Gimtasai Kraštas“, leistame Kaune ir Šiauliuose (1934–1943, red. P. Bugailiškis). Žemės ūkio rūmų dvisavaitiniame leidinyje „Ūkininko patarėjas“ aptiriamos naujos statybos kaime, prieduose teikiamos rekomendacijos. Kaimo statybų tvarkymą aptaria P. Žumbakis²⁹, J. Šimoliūnas³⁰. Priemiesčių medinės architektūros individualumo siekį ir aktyvų bandymą atitrūkti nuo kaimo statybos vaizdžiai aprašo Pulgis Andriušis³¹. Darbininkijos apgyvendinimo priemiesčių nedidelių namų kolonijose klausimai IV dešimtmetyje aptarti V. Kalakauskio³² ir K. Korsos³³. Žemės reformą 1931 m. apžvelgė A. Požėla³⁴.

Tyrimai po 1945 m. Geografas S. Tarvydas, savo kandidatiniėje disertacijoje³⁵ tyręs Lietuvoje egzistavusius kaimų tipus, aptaria ir 1918–1940 m. žemės reformą. Ankstyvuosius kaimo architektūros pokario tyrinėtojus 1971 m. aprašo Izidorius But-

24 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 237.

25 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917.

26 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936.

27 Ten pat., p. 244–249.

28 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933.

29 Žumbakis P. Kaimo statybos tvarkymas. Iš: Savivaldybė, Nr. 2 (37), 1938, p. 30.

30 Šimoliūnas J. Statyba. T. I-IV. Kaunas, (1937–1941);

31 Pulgis A. Kauno medinė architektūra. Priemiesčių kariauja su kaimu // Lietuvos Aidas 1940-01-22.

32 Kalakauskas V. Trūksta darbininkams butų // Darbininkas. 1938-08-12, p. 1.

33 Korsa K. Darbininkų butų kolonijų reikalas Lietuvoje // Darbas. 1936-02-13, p. 2.

34 Požėla A. Žemės reformos vykdymo apžvalga // Savivaldybė. 1931. Nr. 4 (95), p. 25.

35 Tarvydas S. Lietuvos TSR kaimų sodybų tipai ir jų pasiskirstymas. Kand. disertacija. 1948.

kevičius³⁶. Didelės apimties Lietuvos kaimų ekspedicijų tyrimų duomenys pristatyti 1954 m. Pabaltijo etnografinėje konferencijoje (architektų J. Baršausko, F. Bielinsko, M. Kleino)³⁷(trumpai aptariamai vienkieminiai kaimai). Sodybų planinę struktūrą detalizavo arch. J. Baršauskas³⁸: išskirti 7 užstatymo tipai³⁹, tarp kurių ir 1918–1940 m. įkurtos (uždaro užstatymo sodybos). F. Bielinskio disertacijoje⁴⁰ tarpukario laikotarpis paminimas fragmentiškai, ikikarinės architektūros kontekste. 1918–1940 m. kaimų tipai (vienkieminiai: padriki ir branduoliniai) aptariamai pirmajame „Lietuvių liaudies architektūra“ monografijos tome⁴¹, paminimi pokyčiai architektūroje. Išsamius ekspedicinius tyrimus atliko I. Butkevičius⁴²: 1971 m. parengtoje monografijoje⁴³ 1918–1940 m. laikotarpis įvertinamas objektyviai, aptariant žemės reformą⁴⁴, pateikiama kasmetinė išskirstytų kaimų statistika kiekvienoje apskrityje (ir Vilniaus krašte). Dėl chaotiško suplanavimo ir statybų nesiremiant jokiais principais kritiškai įvertinti iki 1930 m. įkurti vienkiemiai (tą pačią situaciją dar prieš karą pastebi ir P. Žumbakis⁴⁵, o 2009 m. pamini ir S. Gutautas⁴⁶). Po 1930 m. dėl atsiradusių rekomendacijų ir griežtesnio sodybų planavimo reglamentavimo⁴⁷ pastebima situaciją keičiantis teigiama linkme⁴⁸. Pažymima naujus namus stačius turtingus ir dalį vidutinių valstiečių: mažžemiai apsiribojo senųjų perkėlimu su nedideliais pakeitimais⁴⁹. I. Butkevičius išskiria ir pagrindinius 1918–1940 m. susiformavusio kompaktiško

36 Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971, p. 22–28.

37 Kleinas M. Kaimų ir sodybų išplanavimas ir užstatymas. 1954.

38 Baršauskas J. Lietuviškos kolūkiečio sodybos architektūra. Vilnius, 1956.

39 Atviro užstatymo, atviro centruoto užstatymo, uždaro užstatymo, laisvo užstatymo, geometrinio užstatymo, žemaičių atviro užstatymo, žemaičių uždaro užstatymo.

40 Ф. К. Белински, Литовское народное зодчество. Москва, 1960.

41 Lietuvių liaudies architektūra / Red. K. Šešgelgis, J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, M. Kleinas. T. 1. Vilnius: Mintis.

42 Monografija parengta vadovaujantis gausia autoriaus rengtų ekspedicijų medžiaga – sudaryti 264 kaimų aprašai ir planai, ištirta daugiau nei 900 sodybų, surinkta daugiau nei 16 000 negatyvų fotofiksacinė medžiaga. Paliestos iki tol netyrinėtos teritorijos – Užnemunė, vidurio Lietuva ir pietvakarių Žemaitija.

43 Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971, p. 32.

44 Įvertinamos Valakų, Stolyfino ir Tarpukario žemės reformos, išskiriami 3 skirstymo vienkiemiais periodai: XIX a. – XX a. pr.; 2. 1906–1914 m.; 3. 1919–1939 m.

45 Žumbakis P. Kaimo statybos tvarkymas. Iš: Savivaldybė, Nr. 2 (37), 1938, p. 30.

46 Gutautas S. Žemės ūkio rūmų statybos skyriaus veikla 1929–1940 m. Iš: Raseinių krašto senosios sodybos. Vilnius, 2009, p. 41–42.

47 Stačiakampis kiemas su perimetriniu užstatymu reglamentuotas apskričių savivaldybių privalomuosiuose įsakymuose. Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971, p. 139.

48 Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971, p. 139.

49 Padidinami langai, šiaudinis stogas keičiamas skiedriniu arba čerpiniu, susmulkinamos kai kurios vidaus patalpos, atnaujinama apšiltinimo sistema. Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971, p. 174.

namo tipo bruožus⁵⁰.

Būdingi tarpukariu vykę pastatų pokyčiai aptarti penkiatomės monografijos „Lietuvių liaudies architektūros paminklai“ III ir V tomuose⁵¹. (Esami gyvenamieji namai padalinami į daugiau patalpų, įrengiamos įstiklintos verandos, viduje paplinta viryklės ir koklinės vertikalios krosnys.) III tome nagrinėjama tarpukario žemės reformos eiga, V tome išsamiai, su konkrečiais pavyzdžiais aprašomas ir pats kaimų skirstymo vienkiemiais procesas⁵². Apie 1918–1440 m. žemės reformos eigą išsamius duomenis pateikia V. Kniūraitė⁵³, kitų istorinių žemės reformų kontekste analizuoja V. Daugailienė⁵⁴, palyginant su Latvija ir Estija aptaria G. Vaskela⁵⁵.

Kaimo sodybas socialiniu ir ekonominiu aspektu nagrinėję autoriai jas daugeliu atvejų skirstė pagal valdomos žemės plotą, taip jos grupuotos 1930 m. žemės ūkio surašyme⁵⁶, panašiai klasifikuota ir išėivijoje išleistoje B. Povilaičio studijoje⁵⁷. Autorių klasifikacija panaši, skyrėsi tik atskiroms kategorijoms priskirtas valdomos žemės dydis. Ūkius pagal savininkų užimtumą pirmasis skirstyti sovietmečiu pradėjo J. Pričinauskas⁵⁸, pabrėždamas, kad smulkiausi ūkiai nėra valstiečių, o priklauso miesto ar priemiesčio sklypininkams tarnautojams ir amatininkams, nors ir esantys kaimo vietovėje. Pagal sodybų savininkų užimtumą sodybos skirstomos ir šiame darbe.

Etninės kultūros globos tarybos šešiatojyje, skirtame Lietuvos etniniam re-

50 Tarpukariu susiformavusiam gyvenamojo namo tipui buvo būdingi šie bruožai: kompaktiškas ar artimas kvadratinis planas, įvairūs patalpų išdėstymas, gyventi panaudojamas aukštas, eksterjere namo sienojai kampuose sunerti į lygias kertes, sienos apkaltos horizontaliai lentomis. Stogas dvišlaitis, skiedrinis, čerpinis, kartais skardinis. Namų vidaus apšildymui būdingos koklinės stačiamalkės krosnys. Patalpų vidus ištinkuotas, grindys medinės, virtuvėje dažnai cementinės. Durys ir langinės dažniausiai filinginės; langų rėmai, langinės ir išorinės durys dažytos balta spalva. Namai ne tik mediniai bet ir mūriniai. Būdinga tai, kad jų plane nėra simetrijos, išdėstant patalpas. Pagal savo paskirtį patalpos įgauna naujus pavadinimus – virtuvė, valgomasis, svetainė, miegamasis. Išnyksta tradicinės priemenės, kaminai. Namai nebeskirstomi į du galus. Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971.

51 Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai: Savaimingai susiklostę kaimai. T.3. Vilnius: Mokslas, 1988; Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai: Gatviniai ir vienkieminiai Aukštaitijos kaimai. T.5. Vilnius: Savastis, 1998.

52 Ten pat.

53 Kniūraitė V. Agrarinė Lietuvos buržuazijos politika 1919–1940 m. Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas, 1983.

54 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugailienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis Žemėtvarkos institutas, 2004.

55 Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998.

56 Ūkiai skirstomi į smulkus (mažiau 8–12 ha), vidutinius (iki 80 ha) ir stambius (daugiau kaip 80 ha). Vaskela G. Lietuvos kaimo gyventojai 1920 – 1940. Socialinis ir ekonominis aspektas. Vilnius: Academia, 1992.

57 Povilaitis B. Lietuvos Žemės ūkis 1918 – 1940 m.: jo raida ir pažanga. Toronto, 1988.

58 Pričinauskas J. Ekonominė darbo valstiečių padėtis Lietuvoje buržuazijos valdymo metais// Mada 1955 T. 1, p. 7 – 42

gionams, detaliai aptariami tradiciniai pastatai. Tarpukaris išskiriamas dr. Rasos Bertašiūtės rytų⁵⁹ ir vakarų⁶⁰ Aukštaitijai skirtose dalyse (aptariama: sodybų planinė struktūra, atstumai tarp pastatų, gyvenamųjų namų bruožai, pristatomi būdingi gyvenamųjų namų pavyzdžiai, detalizuojami tarpukariu susiformavę kompaktiški namai)⁶¹. 2012–2013 R. Bertašiūtės sudarytame penkiatomyje „Kaimo statyba“⁶² išskirti tarpukario pavyzdžiai, pateikiami projektai naujai statybai pagal regiono tradicijas, aptiriamos paplitę statybos ir rekonstrukcijos klaidos. Tarpukario kaimų architektūra plačiau apžvelgiama R. Bertašiūtės 2014 m.⁶³ Tarpukario statybų tvarką tyrė M. Baužienė, yra aptarta įvairių su statybų koordinavimu susijusių institucijų veikla, aprašytas Mūrinės Lietuvos ugdymo planas⁶⁴. Tarpukariu statybas reglamentavusios institucijos aptiriamos Pauliaus Tautvydo Laurinaičio disertacijoje⁶⁵. Urbanistinių istorinių Kauno priemiesčių paveldą (iki 1940 m. prijungtos prie Kauno teritorijos darbe nenagrinėjami) tyrė Dalia Dijokienė⁶⁶.

Archyvinė medžiaga. Valstybinių archyvų, muziejų ir institutų bei bibliotekų fonduose saugoma įvairaus pobūdžio medžiaga: kartografiniai šaltiniai (žemėlapiai, kaimų planai, kaimų skirstymo vienkiemiais planai su žemėvalda), aprašai, brėžiniai (projektai, ekspedicijų eskizai bei apmatavimai), piešiniai ir fotofiksacinė medžiaga. Kaimų skirstymo vienkiemiais projektai saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA), fonde Nr. 1250 (Žemės ūkio ministerijos žemės tvarkymo departamentas). Gausi sovietmečiu vykdytų kraštotyринių ekspedicijų fotofiksacinė medžiaga sukaupta Lietuvos liaudies buities muziejaus (LLBM) saugykloje, Negatyvų fonde F1. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (NČDM) liaudies meno skyriaus archyve (pagrindinis fondas) saugoma XX a. 3–4 dešimtmečių ekspedicijose surinkta

59 Rytų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra / Red. R. Bertašiūtė, V. Vasiliauskaitė, G. Žumbakienė, R. Bortkūnas, N. Norvaišienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba. 2009.

60 Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra / Red. R. Bertašiūtė, V. Baltrušaitis, I. Burinskaitė, G. Žumbakienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba. 2008.

61 Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra / Red. A. Andriušytė, V. Baltrušaitis, I. Burinskaitė, G. Žumbakienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba, 2008.

62 Kaimo statyba. T. 1. Dzūkija; T. 2. Mažoji Lietuva; T. 3. Suvalkija; T. 4. Vakarų Aukštaitija; T. 5. Žemaitija. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2012–2013.

63 Lietuvos tarpukario architektūros palikimas: materialumo ir nematerialumo dermė: mokslo monografija / Red. R. Bertašiūtė, V. K. Balbierienė, A. Pakštalas, V. Petrulis, K. Rudokas. Kaunas: Technologija, 2015.

64 Baužienė M. Statybų tvarka nepriklausomos Lietuvos metais. Iš: Žemaičių žemė, 2007, Nr. 3, p. 6. Prieiga per internetą: http://www.samogit.lt/Zurnalas/2007_03/ZZ_2007_3_6_7.pdf.

65 Laurinaitis P. Nacionalinės moderniosios urbanistikos mokyklos formavimasis pirmojoje Lietuvos respublikoje (1918–1940). Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas. Humanitariniai mokslai. 2020.

66 Dijokienė D. Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas. Vilnius: Technika, 2009.

inventorizacinė ir fotofiksacinė medžiaga (stiklo ir filmo negatyvai (Ng.), fotografijos (AVa), piešiniai (Lta), planai, sodybų inventorizacijos bylos (Lta.). Kaimų ir sodybų išplanavimą iliustruojančios medžiagos ir aprašų yra sukaupia Lietuvos istorijos instituto (LII) Etnologijos skyriaus archyvo pagrindiniame fonde. Didžiausia dalis projektinės medžiagos (daugiau kaip 500 skirtingų kaimo pastatų projektų ir situacijos planų) disertacijai surinkta Kauno regioninio valstybės archyvo (KRVA) F17 fonde „Kauno apskrities statybos komisija“.

Darbo struktūra. Pirmoje dalyje apžvelgiama tarpukario žemės reforma, aptariama jos eiga, įvertinama įtaka kaimo planinės struktūros pokyčiams, analizuojami įstatymai ir teisės aktai. Nagrinėjama statybas kaime reglamentavusi teisinė bazė, apžvelgiama jos įtaka kaimų ir sodybų planinei struktūrai ir pastatų architektūrai, įvertinami įstatymų nulemti pokyčiai, veikę statybos tradiciją. Pristatomi pagrindiniai rekomendaciniai kaimo statybai skirti leidiniai, apžvelgiami jų pasiūlymai, susiję su sodybų suplanavimu, pastatų architektūra ir statybinėmis medžiagomis. Svarus dėmesys skiriamas šiuose leidiniuose išdėstytam požiūriui į statybos tradiciją. Apžvelgiamos rekomendacijos sodybų apželdinimui. Antrojoje dalyje aptariama sodybų planinė struktūra, atkreipiant dėmesį į pastatų tūrių santykį, kiemų dydį, pastatų orientaciją ir išdėstymą, funkcinius ryšius. Įvertinama tradicijos ir naujovių sąveika medžiagų ir konstrukcijų taikyme ir architektūrinėje raiškoje. Iškiriami kaime ir priemiesčiuose paplitę gyvenamųjų namų tipai, apžvelgiant būdingus bruožus, statybos medžiagas ir paplitimą – naudojami techniniai pastatų projektai (archyvinė medžiaga) ir natūrinių tyrimų duomenys.

Trečioji dalis yra skirta išlikusiam tarpukario kaimo architektūros palikimui atskleisti, įvertinant jo būklę ir vertes, pristatomos ištirtų išlikusių objektų išsidėstymo teritorijoje schemas. Nagrinėjami su architektūra ir jos aplinka vykę ir tebevykstantys pokyčiai. Apžvelgiamas kraštovaizdžio, kuriame yra įsikūrusios nagrinėjamos sodybos, estetinis potencialas, pristatomos tiriamų objektų išsidėstymo kraštovaizdyje schemas, apžvelgiami galimi išlikusių vertingų objektų ir kompleksų išsaugojimo būdai.

1. TARPUKARIO STATYBŲ REGLAMENTAVIMAS IR REKOMENDACIJOS

1.1. Žemės reformos įtaka kaimo ir priemiesčių planinei struktūrai

Iki tarpukario susiklosčiusi Lietuvos kaimų planinė struktūra ir architektūra da-

bartinėje Lietuvos teritorijoje buvo nevienoda. To pagrindinės priežastys buvo skirtingų valstybių (kurių sudėtyje buvo atitinkamos dabartinės Lietuvos dalys) vykdyta vidaus politika kaimo atžvilgiu bei stambių žemvaldžių skirtingu laiku pradėtos vykdyti reformos.

Iki XIX a. I p. visoje dabartinėje Lietuvos teritorijoje dar buvo išlikusi trilaukė žemės dirbimo sistema, įdiegta valakų reformos metu. Lietuvoje valakų reforma pradėta XVI a. pradžioje. 1514 ir 1529 m. įstatymais buvo numatyta, kad baudžiauninkai ir kiti dvaro darbams nereikalingi valstiečiai turėjo keltis į sodybas. Pirmiausiai matininkai žemę naujai steigiamiems kaimams valakais pradėjo matuoti Žemaitijoje – 1509 m., kur matavimai baigti 1569 m. Alytaus ir kaimyniniai valsčiai pradėti matuoti 1547 m., Kauno – 1549 m., Trakų vaivadija į valakus išmatuota 1556–1563 m., Sūduvoje valakai pradėti matuoti 1550 m.⁶⁷ Šios reformos metu buvo išspręsta keletas uždavinių, kurių rezultatai kai kuriais atvejais dar ir dabar yra matomi: valstiečiai buvo įkurdinti Vakarų Europos pavyzdžiu kaimais, suteikiant kiekvienai šeimai po valaką žemės; nuo suregistruotų ir apmatuotų žemių, jas įvertinus, buvo numatytos prievolės; pradėta taikyti pažangesnė trilaukė žemdirbystės sistema; įkurti palivarkai; apgyventi laisvi žemės plotai. Reformos sprendiniai (keliai, gyvenviečių išdėstymas, kaimų ir miškų ribos) turėjo įtakos vėlesniam vienkiemių žemėvaldų formavimui, kuris intensyviausiai vyko tarpukariu⁶⁸.

Kitas panašaus masto kaimo reformų etapas, neretai priskiriamas vien tarpukario laikotarpiui, yra žemės reforma, kuomet kaimai imti skirstyti vienkiemiais. Nors iš tikrųjų tarpukario laikotarpiu kaimų skirstymas vienkiemiais vyko intensyviausiai, tačiau kai kuriose dabartinės Lietuvos teritorijos vietose ši reforma prasidėjo daugiau nei šimtmečiu anksčiau. Mažojoje Lietuvoje 1767–1801 m. tušti neapgyventi plotai tiek karališkose žemėse, tiek bajorų žemėse buvo nuomojami valstiečiams. Išnuomota žemė buvo suskirstyta vienkiemiais. 1807 m. buvo panaikinta darbo prievolė dvarams, kaip pasekmė baudžiauninkai tapo laisvais žmonėmis be žemės, kurią jiems leista išsipirkti iš valstybės ir dvarininkų su valdžios parama. Rytų Prūsijai priklausančioje Lietuvos dalyje pagal 1850 m. kovo 2 d. įstatymą valstiečiai turėjo išsipirkti nuo feodalinių prievolių per 4–5 metus⁶⁹.

Užnemunėje kaimų skirstymas vienkiemiais prasidėjo 1820 metais, remiantis

67 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis žemėtvarkos institutas, 2004, p. 10–11.

68 Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/valaku-reforma>

69 Ten pat., prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/zemes-reforma>

1818 m. įstatymu dėl žemės valakų matavimų Lenkijos karalystėje. Atsižvelgiant į tai 1820–1821 m. Šakių apylinkėse išmatuota 16 kaimų. Iki baudžiavos panaikinimo Suvalkų gubernijoje į vienkiemius buvo išskirstyti 1324 kaimai, arba ketvirtadalis visų kaimų⁷⁰. Pagal 1864 m. vasario 19 d. žemės reformos nuostatus, valstiečių prievolės dvarininkams buvo panaikintos ir ieškiniai dėl nesumokėtų mokesčių nutraukti. Dvarininkams už žemę buvo atlyginta iš valstybės iždo. Valstiečiams buvo paliktos visos iki tol turėtos servitutų teisės, vidutiniškai vienam valstiečiui teko po 23,2 margo žemės, metinis išperkamasis mokestis už vieną margą buvo 0,76 rb. Bežemiams taip pat buvo suteikta po 6 margus žemės iš valstybinių ir konfiskuotų dvarų⁷¹.

Žemaitijoje dvarininkų iniciatyva kaimų ir dvarų skirstymas vienkiemiais pradėtas vykdyti XIX a. vid. Pirmasis savo dvarą Rietave išskirstė vienkiemiais Oginskis, išdalinęs vienkiemiams 28 000 dešimtinių⁷² plotą, vėliau jo pavyzdžiu pasekė Pliateris ir kiti dvarininkai⁷³.

XIX a. II p. Kauno gubernijoje, turėjusioje 9411 kaimų, 6970 vienkiemų, 4466 užsienius (po 2–3 sodybas) ir 605 bajorkaimius, į vienkiemius išskirstyta apie 20–30 % kaimų. Vilniaus gubernijos teritorijoje, įeinančioje į dabartinės Lietuvos Respublikos ribas, buvo 1384 kaimai, 232 vienkiemiai, 1700 užsienių ir 71 bajorkaimis (išskirstyta 10–15 % kaimų)⁷⁴.

Skirstymas vienkiemiais XX a. pradžioje: 1905 m. Rusijos žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija perorganizuota į vyriausiąją žemės tvarkymo ir žemės ūkio valdybą. Jai pavaldžios gubernijų ir apskričių žemėtvarkos komisijos vykdė kaimų skirstymus vienkiemiais, žemių įsiterpimų panaikinimą, valstiečių ir dvarų bendrai valdomų žemių padalijimą, žemėvaldų ribų nustatymą ir atnaujinimą. Kauno gubernijoje veikė Kauno, Ukmergės, Zarasų, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Raseinių apskričių, Vilniaus gubernijoje – Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Ašmenos ir Lydos apskričių žemėtvarkos komisijos su joms priklausančiais matininkais⁷⁵.

1905 m. buvo panaikinti suvaržymai vietos valstiečiams pirkti žemę. Po to pradėta dar viena svarbi su kaimų skirstymu vienkiemiais susijusi Stolypino žemės reforma. 1906 m. lapkričio 9 d. caras išleido įsaką, kuris suteikė kaimo bendruomenei

70 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis Žemėtvarkos institutas, 2004, p. 22.

71 1 margas = 0,512 dešimtinės = 0,559 ha.

72 Viena dešimtinė – 1,0925 ha.

73 Basalykas A. Lietuvos kraštovaizdis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 133.

74 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis Žemėtvarkos institutas, 2004, p. 23.

75 Ten pat, p. 23.

teisę kaimo žemę skirstyti vienkiemiais, jei su tuo sutinka ne mažiau kaip 2/3 kaimo valstiečių. 1907 m. buvo panaikinti žemės išperkamieji mokesčiai, skirtinė žemė buvo pripažinta valstiečio nuosavybe, kurią jis galėjo perleisti testamentu. Išperkamasis mokestis buvo taikomas tik buvusiems žemės nuomininkams ir činšininkams. Šio caro įsako nuostatos buvo patvirtintos 1910 m. Rusijos valstybės Dūmoje. Ši žemės reforma, pavadinta tuometinio Rusijos ministro pirmininko Stolypino vardu, vykdyta, vadovaujantis 1911 m. išleistais Žemėtvarkos nuostatais⁷⁶.

Stolypino reformos metu, ją vykdant žemėtvarkos komisijoms, 1907–1914 m. Kauno gubernijoje į vienkiemius išskirstyti 1743 kaimai, kurių bendras žemės plotas 428,7 tūkst. ha. Iš jų buvo sudaryta 30473 vienkiemiai. Be to, buvo išskirstyta 12,5 tūkst. ha bendrų ganyklų ir kitų žemių. Vilniaus gubernijoje į vienkiemius išskirstyta 717 kaimų, kurių bendras žemės plotas 158,9 tūkst. ha. Iš jų sudaryti 15228 vienkiemiai⁷⁷.

Po pirmojo pasaulinio karo per 80 % Lietuvos gyventojų vertėsi žemės ūkiu, tačiau valstiečiams, sudariusiems apie 75 % Lietuvos gyventojų, priklausė tik apie 25 % visos žemės, arba 50 % privačios žemės. Nemažą dalį šių valstiečių sudarė bežemiai ir mažžemiai. Kiti 50 % privačios žemės buvo koncentruoti 4 % stambųjų žemvaldžių rankose kaip dvarų žemės, kurių 476 buvo itin stambūs ir sudarė daugiau kaip po 1000 ha⁷⁸.

Steigiamajame seime rengiant žemės reformos įstatymą aktyviausiai šiame procese reiškėsi du žmonės – krikščionių demokratų partijos pirmininkas, žemės ūkio ministras, kunigas Mykolas Krupavičius (1885–1970) ir žymus ekonomistas, valstiečių sąjungos atstovas Albinas Rimka (1886–1944). Abu laikėsi gana radikalių pažiūrų ir teigė, kad pagrindinis reformos tikslas ir yra aprūpinti mažžemius ir bežemius (sudariusius apie trečdalį visų valstiečių). A. Rimka, be akcentuotų smulkiojo ūkio pranašumų, dar įvardijo svarius stambiojo ūkio trūkumus, kurių pagrindinis buvęs darbo sezoniškumas, nes stambusis žemvaldys samdęs darbininkus tam tikram sezonui, tad iškylanti dilema, ar darbininkus samdyti nuolat mokant mažai, ar rečiau ir mokant brangiai. Be to, išliekant tokiai žemės valdymo formai, socialinė įtampa neišvengiama⁷⁹.

M. Krupavičiaus nuomone, valstybei reikalingas privatus žemės ūkis ir apskritai kuo daugiau nuosavybę turinčių žmonių. Tai, pasak jo, turėjo sulaikyti emigraciją, kuri XIX a. pab. – XX a. pr. buvo itin didelio masto (iki pirmojo pasaulinio karo iš Lie-

76 Ten pat, p. 24.

77 Ten pat., 2004, p. 25.

78 Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 7.

79 Ten pat, p. 7.

tuvos vien į JAV išsikėlė 300 tūkst. lietuvių, kas sudarė 1/5 Lietuvos gyventojų, – tai buvo viena didžiausių migracijų Europoje⁸⁰). Taip pat įvardijo, kad smulkusis žemės ūkis yra pranašesnis už stambųjį ir maksimali žemės norma privačiam ūkiui gali būti iki 100 dešimtinių, kas yra būtina sąlyga siekiant išvengti konflikto tarp valstiečių ir kelių dešimčių tūkstančių stambiųjų žemvaldžių. Tokiu būdu žemės reformą įžvelgė kaip būtiną⁸¹.

Reforma Lietuvoje galėjo vykti nuosaikiau ir ne taip radikaliai kaip Latvijoje ir Estijoje, kuriose buvo didelis politinis pavojus atsikūrusių valstybių valstybingumui, kylantis iš užsieniečių dvarininkų (daugiausia vokiečių) pusės, nes stambūs dvarininkai (per 90 % užsieniečiai) valdė 65 % žemės Estijoje ir 48,3 % Latvijoje. Kai kurie dvarai Latvijoje ir Estijoje buvo įspūdingo dydžio – iki 70 tūkst. ha (Latvijoje Dundagos dvaro žemė sudarė 69,9 tūkst. ha). Lietuvoje stambių dvarų buvo gerokai mažiau nei Latvijoje ir Estijoje (tik 2,9 % dvarų buvo didesni kaip 2190 ha), tokiu būdu nors dauguma stambiųjų Lietuvos dvarininkų buvo lenkiškos orientacijos ir Lietuvos valstybingumo atkūrimui neprijautė, jų tarpe stambių ir politiškai įtakingų buvo gerokai mažiau nei Latvijoje ar Estijoje⁸².

Socialiniu požiūriu Lietuvoje žemės savininkų daugumą sudarė smulkių ūkių savininkai. Ūkiai iki 20 dešimtinių sudarė daugumą – jų buvo 174 tūkst. iš 1919 m. buvusių 214 tūkst. ūkių (t. y. 81,3 %). Stambių ūkių, didesnių kaip 100 dešimtinių, buvo 3 tūkst. (vos 1,4 % – tačiau jų valdomos žemės plotas buvo 1,455 mln. ha – daugiau nei 30 % visos to meto dirbamos žemės Lietuvoje), o vidutinių perspektyvių ūkių nuo 20 iki 100 dešimtinių buvo 37 tūkst. (17 % visų ūkių). 1919 m. bežemių Lietuvoje užregistruota 57 485. Statistiniai duomenys rodo, kad iš visų Pabaltijo šalių smulkiausi ūkiai buvo būtent Lietuvoje – valstiečio ūkio ploto vidurkis buvo 15,2 ha, Latvijoje (1919 – 1920 m.) – 21 ha, o Estijoje (1919 m.) – 29,4 ha⁸³.

Nors žemės reformos įstatymai Pabaltijo valstybėse priimti skirtingu laiku (1919 m. Estijoje, 1920 m. Latvijoje ir 1922 m. Lietuvoje), reforma *de facto* visoje valstybėse prasidėjo 1919 m. tais pačiais veiksmais – dvarų miškų nusavinimu ir žemės dalijimu buvusiems savanoriams ir kariškiams. Po to visoje valstybėse buvo sudaromi žemės fondai.

Lietuvos valstybės antrojoje konferencijoje, prasidėjusioje Kaune 1919 m. sau-

80 XX amžiaus Lietuvos ir pasaulio istorija / Red. I. Kapleris, A. Meištas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė. Vilnius: K. Mickevičiaus leidykla, 2009, p. 41.

81 Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 8.

82 Ten pat, p. 64.

83 Ten pat, p. 72.

sio 16 d., žemės klausimu buvo priimta krikščionių demokratų politinės partijos rezoliucija su dauguma svarbiausių rengiamos žemės reformos uždavinių – bežemių ir mažžemių aprūpinimas žeme; žemės sklypų išskyrimas savanoriams; dalies dvarininkų žemių nusavinimas ir kt.⁸⁴

Pirmi sprendimai žemės reformos klausimu priimti dar 1918 m. gruodį, kuomet buvo sudaryta žemės reformos komisija, valstybės žinion perimtos majorato teisėmis valdomos ir kai kurios kitos žemės, 1919 m. sausio 9 d. svetimšaliams uždrausta pirkti ar kitaip nuosavybės teisėn gauti nekilnojamąjį turtą⁸⁵. 1919 m. liepos 1 d. Valstybės taryba nutaria skirti kariams: bežemiams iki 20 dešimtinių žemės, o mažžemiams tokį plotą, kad su jų anksčiau turėtu plotu susidarytų iki 20 dešimtinių. Žemę numatyta imti iš ūkių, didesnių kaip 300 dešimtinių⁸⁶.

1919 m. priimtas Įstatymas žemei pirkti ir įkeisti⁸⁷. Jame nurodoma, kad Lietuvos pilietis galėjo įsigyti tik iki 50 dešimtinių žemės (išskyrus paveldėjimą). Žemę uždrausta parduoti asmenims, turėjusiems didesnius kaip 200 dešimtinių ūkius. Išimties galėjo būti daromos tik specialiu ūkio ministro leidimu. Būtent šis įstatymas ženkliai įtakojė tarpukario laikotarpio Lietuvos kaimų struktūros vienetų – panašų vienkiemių dydį. Jo dėka buvo užkirstas kelias neribotam ūkių stambėjimui žemės supirkimo keliu, kas būtų galėję per ilgesnį laiką privesti prie reformos ištakose buvusios sistemos. Šio įstatymo priėmimu taip pat išvengta žemės supirkinėjimo spekuliaciniais tikslais, siekiant pasipelnyti iš dirbtinai sukurto žemės deficito.

Rengiamos žemės reformos principus galutinai nustatė du steigiamojo seimo įstatymai. 1920 m. rugpjūčio 18 d. „Žemės reformos įvedamasis įstatymas“ numatė iš privačių savininkų, turėjusių daugiau kaip 70 dešimtinių žemės, nusavinti miškus, jei jų daugiau kaip 25 dešimtinės, pelkes, durpynus, vandenį, majoratų ir lenų teisėmis valdomus dvarus, taip pat dvarus, įsigytus iš carinės valdžios lengvatinėmis sąlygomis. Taip pat 1920 spalio 30 d. Steigiamajame seime priimtas privačių žemių naudojimo įstatymas, kuriuo remiantis buvo nusavinti didesni kaip 70 dešimtinių dydžio dvarai tuo atveju, jei savininkai patys neūkininkavo⁸⁸.

Paskutinis žemės reformos paragrafas steigiamajame seime buvo priimtas 1922 m. vasario 15 d. Atsižvelgiant į tai, reformai buvo padėtas galutinis teisinis pa-

84 Kniūraitė V. Agrarinė Lietuvos buržuazijos politika 1919–1940 m. Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas, 1983, p. 33–34.

85 Ten pat, p. 43.

86 Ten pat, p. 45.

87 ŽŪMM, XX, p. 318, Vyriausybės Žinios, 1919.

88 ŽŪMM, XX, p. 319.

grindas 1922 m. balandžio 3 d. paskelbus „Žemės reformos įstatymą“. Šiuo (pagrindiniu vadinamu) įstatymu numatyta nusavinti stambesnių kaip 80 ha ūkių žemę, paliekant buvusiems savininkams 80 ha nenusavinamos žemės normą. Tiems savininkams, kuriems nusavinus miškus, valdomo žemės ploto lieka mažiau kaip 80 ha, trūkstamas plotas papildomas mišku. Šiuo įstatymu nustatyta nusavintų žemių panaudojimo tvarka ir kompensacijos už nusavintą žemę. Išsamiai aptarta iš kokių žemių yra formuojamas žemės fondas⁸⁹.

Šiuo įstatymu, skirtingai nei Latvijoje ir Estijoje, buvo numatyta nusavinti ne vien dvarininkų žemes, bet visų ūkių, kurių valdomas žemės plotas viršijo 80 ha. Tačiau 80 hektarų norma pasirinkta neatsitiktinai, nes tai buvo riba, praktiškai skyrusi lietuvių ūkininkus nuo lenkų dvarininkų – 1905 m. duomenimis, valstiečių kilmės asmenims Kauno gubernijoje priklausė tik 3 % didesnių kaip 100 dešimtinių dydžio ūkių⁹⁰.

Žemės reformos įstatyme ir jo papildymuose numatyta ir nemažai lengvatų, susijusių su nusavinama žemės norma. Kariams savanoriams, kurie iki šio įstatymo paskelbimo yra ištarnavę ne mažiau kaip vienerius metus, tokiu atveju, jei jų tėvai turi numatytos nusavinti žemės, jiems yra paliekama 80 ha be tos žemės, kuri yra paliekama jų tėvams⁹¹. Vėliau ši galimybė praplėsta 1930 m. suteikiant šią galimybę ir savanorių žmonių tėvams, tokiu būdu papildomi 80 ha iš savanorio žmonos tėvų ūkio paliekama savanorio šeimai⁹². Jeigu bendros nuosavybės teise turimą žemės sklypą keli savininkai valdė atskirai, tai jiems buvo numatyta visiems palikti po 80 ha nenusavintos žemės, be to, buvo numatoma palikti papildomus 80 ha ir savininko įpėdiniui, atskirai valdžiusiam ūkį. Ši pataisa įteisinta 1930 metais⁹³. 1929 m. lapkričio 13 d. nenusavinamos žemės norma buvo padidinta tautininkų iniciatyva iki 150 ha.⁹⁴ Tokiu būdu apie tūkstantį ūkių iki 150 ha išsprūdo iš reformos, žemės fondas dėl to neteko apie 100 tūkst. ha žemės. Dėl šios priežasties apie 10 tūkst. bežemių valstiečių turėjusių gauti žemę (naujakuriai Lietuvoje gaudavo 2 – 20 ha žemės, t. y. vidutiniškai 10 ha), jos nebegavo⁹⁵.

Valstiečiai, gavę žemės, ją turėjo išsipirkti, tačiau apmokėjimo klausimas buvo gana painus ir galutinai jį išsprendė konkreti instrukcija dėl apmokėjimo už žemę,

89 Vyriausybės žinios. 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

90 Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 103.

91 Vyriausybės žinios 1924, gegužės 9 d. Nr. 158. Eil. 1118.

92 Vyriausybės žinios 1930, balandžio 16 d. Nr. 324. Eil. 2218.

93 Vyriausybės žinios 1930, balandžio 16 d. Nr. 324. Eil. 2218.

94 Vyriausybės žinios 1929, lapkričio 13 d. Nr. 313. Eil. 2113.

95 Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919-1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 105.

patvirtinta tik 1934 metais. Išpirkos suma, priklausomai nuo žemės kokybės, svyravo nuo 18 iki 252 litų už hektarą, kas buvo 6–7 kartus mažiau nei reali rinkos kaina⁹⁶. Tokiu būdu valstiečiams buvo patvirtintos lengvatinės išpirkimo sąlygos. Be to, apmokėjimui buvo nustatomas ilgas terminas kasmet mokant už hektarą konkrečią sumą pinigų arba dalį tame žemės sklype užauginto derliaus. Galimybė mokėti pinigais patvirtinta 1925 m. ir sudarė 0,5–7 litų už hektarą per metus. Naujakuriams taip pat buvo teikiamos beprocentinės 10 metų paskolos įsikūrimui⁹⁷.

Iki 1932 m. naujakuriams ūkiui įkurti buvo duodama parama-paskola natūriniu miško medžiaga (iki 90 m³) arba piniginių paskolos iki 2000 litų taip pat paskolos inventorius įsigijimui iki 500 litų, ir paskolos sėklai pirkti iki 400 litų. Nuo 1930 m. kariam savanoriams būdavo teikiamos subsidijos iki 2400 litų arba parama statybine miško medžiaga iki tos pačios sumos⁹⁸. Vėliau, nuo 1934 m. šios paskolos buvo prijungtos prie išperkamųjų žemės mokesčių ir be procentų lygiomis dalimis išdėstytos 36 metams į priekį⁹⁹.

Gavę žemės ir naujakuriai tapę dvarų darbininkai ir nuomininkai atsidurdavo keblioje situacijoje dėl pastatų neturėjimo naujoje žemėje, todėl, atsižvelgiant į tai, 1930 m. jiems buvo numatyta teisė trejus metus naudotis tais pastatais, kuriuos jie naudojo iki žemės gavimo, nustatant nuomos mokesť pastatų savininkui pinigais (3 litai už pastatą per mėnesį) arba apmokėjimu darbo jėga (1 darbo diena per mėnesį už vieną pastatą)¹⁰⁰.

Įstatyme numatyta konkreti hierarchija, kas turi pirmumo teisę gauti žemę naujo ūkio kūrimui. Pirmieji turėjo teisę gauti žemę Lietuvos Tarybos nariai, pasirašiusieji 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės aktą, kurie neturi savo žemės, ir Lietuvos kariuomenės kariai, bežemiai ir mažžemiai. Po jų teisę gauti žemės turėjo tie ūkininkai arba jų tiesioginiai įpėdiniai, iš kurių po 1861 m. žemės buvo atimtos ir priskirtos prie dvaro. Tokiomis pat pirmumo teisėmis disponavo ir po 1863 m. rusų valdžios konfiskuotų žemių savininkai. Po jų žemes gauna skaidomojo dvaro darbininkai; mažžemiai turintys mažiau nei 10 ha ir kurių laukas prieina prie skaidomos žemės arba kurie yra iš gretimo skaidomo į vienkiemius kaimo, ir galiausiai dvaro nuomininkai, nuomojantys ne daugiau kaip 50 dešimtinių žemės¹⁰¹.

⁹⁶ Ten pat, p. 110.

⁹⁷ ŽŪMM, XX, p. 319–320, 373–375.

⁹⁸ ŽŪMM, XX, p. 327, 375–377, 379.

⁹⁹ Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 111.

¹⁰⁰ Vyriausybės žinios 1930, balandžio 16 d. Nr. 324. Eil. 2218.

¹⁰¹ Vyriausybės žinios 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

Skiriamos žemės kiekis galutinai patvirtintas 1931 m. ir sudarė bežemiams iki 20 ha, o mažžemiams skiriama tiek, kad su jų anksčiau turėta žeme būtų iki 20 ha. Taip pat pažymima, kad žemė skiriama prie jų turimų sodybų ir kiek įmanoma žemės ūkio atžvilgiu racionalesniuose viensėdžių tipo vienetuose¹⁰².

Stolypino reformos metu skirstymas vienkiemiais vykdavo su tuo sutikus ne mažiau 2/3 kaimo gyventojų. Dėl šios priežasties vienkiemiais buvo išskirstyta nedidelė dalis kaimų, o 1922 m. žemės reformos įstatymas numatė radikalesnį skirstymą į vienkiemius – skirstyti buvo numatyta, kai su tuo sutinka bent 1/3 kaimo gyventojų, skirstymo pirmenybė buvo taikoma tam kaimui, kur didesnė dalis gyventojų to reikalauja¹⁰³.

1922 m. buvo numatyta kaimų skirstymą į vienkiemius įvykdyti ir tuomet, jei neatsiranda 1/3 su tuo sutinkančių kaimo ūkininkų, bet kaime yra mažžemių, pageidaujančių gauti žemės ir turinčių tokią teisę: *„jei gretimųjų žemių skaldymui einant, kaimų ūkininkai nepadaro nutarimo, reikalingo privalomam kaimo skirstymui, o kaime randasi mažžemių, kurie nori gauti ir turi teisės žemės gauti, ir jų žemės nėra gretimos su skaldomosiomis žemėmis arba yra šiaip žemės tvarkymo darbams nepatogiose vietose, tad einant šiuo keliu: iš kaimų žemių, gretimųjų su skaldomosiomis žemėmis, mažžemių reikalams priverčiamuoju keliu imamas atatinkamas žemės plotas sulig mažžemių ploto kokybe ir kiekybe, kad su skaldomosiomis žemėmis įtrauktų jį į bendrą skirstymo planą, o šios, tai yra buvusios mažžemių žemės, perduodamos atatinkamiems ūkininkams“*¹⁰⁴. Taip pat buvo numatyta galimybė mažžemio ūkį formuoti šalia esamų sodybos pastatų: *„jei mažžemio ūkis randasi šalia kaimo, arba jei jo sodyba yra tokioj vietoj, kurioj trobesių negriovus galima sudaryti patogus viensėdis, tai paimtoji kaimo žemė pridedama mažžemiui, o kaimo ūkininkams atiduodama iš skaldomos dvaro žemės atatinkamas plotas“*¹⁰⁵.

Vėliau, reformai daugelyje kaimų stringant dėl nepakankamo skaičiaus su kaimo skirstymu į vienkiemius sutinkančių kaimo ūkininkų, buvo įteisintos išimtinės priemonės, kada skirstymas galėjo įvykti ir neatsiradus 1/3 sutinkančių su tuo kaimo ūkininkų. Šis skirstymas, vadovaujantis 1925 m. Žemės reformos įstatymo pataisa, jau buvo inicijuojamas Žemės Ūkio ministro įsakymu¹⁰⁶.

Dar viena svarbi sąlyga, pakeitusi iki tol vyravusią kaimų planinę struktūrą

102 Vyriausybės žinios 1931, spalio 31 d. Nr. 366. Eil. 2493.

103 Vyriausybės žinios 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

104 Vyriausybės žinios 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

105 Vyriausybės žinios 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

106 Vyriausybės žinios 1925, rugpjūčio 5 d. Nr. 200. Eil. 1351.

(kuomet ūkininko žemė būdavo išdalinta į keliasdešimt įvairaus dydžio gabalų), buvo tai, kad visa žemė šios žemės reformos metu būdavo skiriama viename masyve, atskirai nuo šio masyvo galėjo būti duodamos tik pievos, miškai ir ganyklos¹⁰⁷. Transformavus kaimuose tūkstančiais vienetų skaičiuojamus nuo kelių iki keliolikos metrų pločio ilgus rėžius į taisyklingus didelius sklypus, gerokai padidėjo darbo našumas, kaimai turėjo galimybę atsigauti ekonomiškai (1 a, b pav.).

Atsižvelgiant į tai, kad 1922 m. žemės reformos įstatymas nenumatė tikslios tvarkos, susijusios su ginčų sprendimu kaimų skirstymo vienkiemiais metu, bei tikslų šį procesą koordinuojančių institucijų ir komisijų atstovų veiksmų, – buvo išskirstoma vos 20–25 % kaimų (iš pateikusiųjų prašymus)¹⁰⁸. Dėl šios priežasties 1925 m. buvo parengtas ir patvirtintas Žemės reformos įstatymą papildantis Žemės tvarkymo įstatymas¹⁰⁹. Jame buvo išsamiai įvardintos visų žemės tvarkymo institucijų atstovų ir komisijų narių funkcijos, teisės ir pareigos.

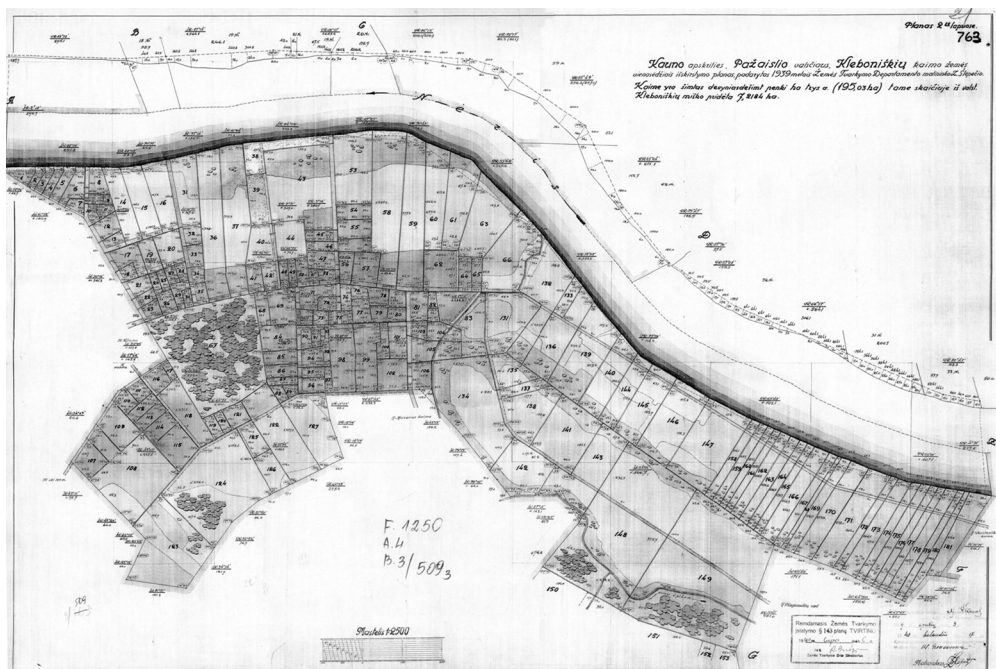
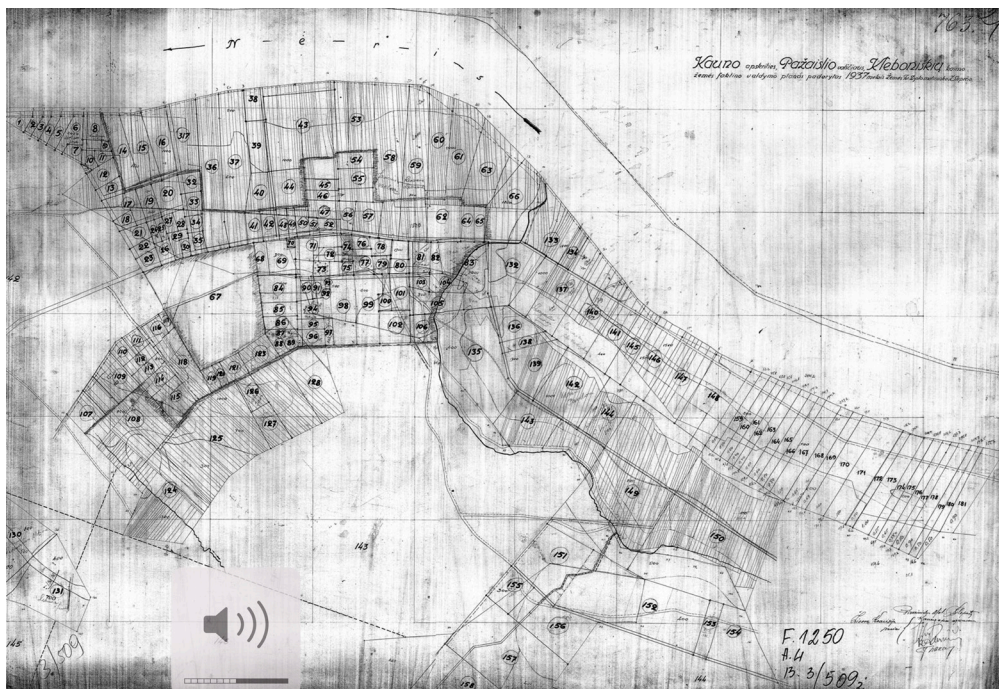
Šiuo įstatymu buvo priimta svarbi nuostata, kad pagal Žemės tvarkymo įstatymo nustatytą tvarką, žemės tvarkymo komisijos (susidedančios iš vietos apygardos teismo pirmininko ar jį pavaduojančio teismo nario, žemės tvarkymo departamento direktoriaus ir savivaldybių departamento direktoriaus ar jo pavaduotojo) sprendžia ginčus, kiek kuriam kaimui ir atskiram ūkininkui priklauso žemės, taip pat ginčus dėl žemės tvarkymo darbų ir ginčus dėl nustatytų sklypų ribų, kuriuos išsprendus, jie nebegali būti pakartotinai nagrinėjami teismo įstaigų (prieš tai yra numatyta galimybė besiginčijančioms šalims susitarti taikiai). Taip pat šios komisijos buvo įgalintos atmesti skundus ir patvirtinti visą kaimo skirstymo vienkiemiais projektą be pakeitimų, įpareigoti rengėjus jį perdaryti arba panaikinti. Be to, buvo numatyta, kad jei savininkai nesusitaria dėl vienkiemų vietos, atsisako tartis ar neatvyksta, vietas naujiems vienkiemiams taip pat paskiria šios komisijos¹¹⁰.

107 Vyriausybės žinios 1922, balandžio 3 d. Nr. 83. Eil. 721.

108 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis Žemėtvarkos institutas, 2004. p. 62.

109 Vyriausybės žinios 1925, rugpjūčio 5 d. Nr. 200. Eil. 1348.

110 Vyriausybės žinios 1925, rugpjūčio 5 d. Nr. 200. Eil. 1348.

1 pav. Kleboniškio kaimo režinė sistema (a) ir jo išskirstymas (b).¹¹¹

111 Kleboniškio k. (Pažaislio v.) skirstymo vienkiemiais planas 1937m. LCVA, f. 1250, a.4, b3-509.

Atsižvelgiant į tai kaimų skirstymas vienkiemiais ženkliai paspartėjo, ir po 1925 metų (iki 1938 m.) jau buvo išskirstoma vidutiniškai 86% pateikusiųjų prašymus kaimų. Taip pat padidėjo ir kasmet išskirstomų vienkiemiais kaimų kiekis nuo vidutiniškai 131 (laikotarpiu iki 1925 m.), iki vidutiniškai 432 (1926–1938 m.). Tarpukario laikotarpiu Lietuvos teritorijoje iki 1939 m. pabaigos į vienkiemius išskirstyti 6993 kaimai (iš 9312 pateikusiųjų prašymus), suformuojant 159 118 vienkiemius, kurių bendras žemės plotas buvo 1 654 643 ha. Vidutinis žemės plotas tvarkomo kaimo buvo 237 ha, suformuoto vienkiemio 10,4 ha. Pastebima tendencija, kad vienkiemiai nuo tarpukario pradžios formuoti vis mažesni. Įtikinamiausia to priežastis – žemės stygius: iki 1925 m. vidutinis suformuoto vienkiemio plotas 14,1 ha, 1927–1933 m. laikotarpiu – 10,8 ha, o 1934–1939 m. jau tik 9,08 ha¹¹².

Žemės reformos metu 1920–1939 m. žemė buvo suteikta bežemiams savanoriams ir kariams, tad iki 1939 m. žemės gavo 10642 šios grupės atstovai. Taip pat nuo 1934 m. iki 1939 m. 644 kariai vietoj žemės pasirinko pinigines kompensacijas. Didžiausias kiekis kariškių žeme buvo aprūpinta 1923–1930 metais – 8446 asmenys¹¹³.

1.2. Statybas reglamentavę teisės aktai ir dokumentai

Žemės reformos įstatymas su visomis jo pataisomis ir papildymais buvo teisės aktas, turėjęs didžiausią įtaką Lietuvos kaimų planinės struktūros pokyčiams, tačiau pastatų statybų nereglementavo. Lietuvai atgavus nepriklausomybę 1918 m. Lietuvos valstybės teisės aktų, reglamentuojančių statybą, nebuvo. Dėl šios priežasties Lietuvos vyriausybė priėmė sprendimą laikinai vadovautis iki Pirmojo pasaulinio karo galiojusiais Rusijos imperijos teisės aktais. 1918 m. lapkričio 13 d. paskelbtame laikinosios Lietuvos konstitucijos 24 straipsnyje yra nurodyta, kad „*Srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios konstitucijos pamatiniams dėsniams*“¹¹⁴. Tokiu būdu statybas ir toliau reglamentavo iki Pirmojo pasaulinio karo galiojęs Rusijos imperijos įstatymų rinkinio XII tomo I dalis – statybos įstatymas¹¹⁵, sudarytas iš 242 str. Pakoreguotas statybos įstatymas liko galioti iki pat 1940 m. Įstatyme buvo ir kaimų planavimui bei statyboms skirtos dalys. VI skyrius reglamentavo kaimų ir miestų pla-

112 Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis žemėtvarkos institutas, 2004, p. 61–62.

113 Ten pat, p. 63.

114 Maliauskis A. Du Lietuvos konstitucijos projektai // Draugija. 1920. Nr. 9/10, p. 333–349.

115 Įstatymų rinkinys (Svod Zakonov), XII t., I d. Statybos įstatymas. 1915.

navimo procedūras¹¹⁶.

VII skyrius skirtas kaimo statybai. Pateikiami nurodymai kaimo planinės struktūros elementams – reikalavimai gatvių pločiui, atstumams tarp įvairios funkcijos kaimo sodybos pastatų (priešgaisriniai reikalavimai). Reglamentuojami ir kai kurie architektūriniai sprendiniai – gyvenamųjų namų pagrindiniai matmenys, įskaitant tokius kaip langų dydžiai, atstumai nuo cokolio iki palangės, nuo lango viršaus iki stogo ir kt., nurodyti reikalavimai stogų dangai (vadovaujantis priešgaisrinėmis normomis). Atsižvelgiant į tai, kad šis įstatymas Lietuvos teritorijoje galiojo ir iki Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo (carinės okupacijos laikotarpiu), jokios naujos įtakos kaimo architektūrai tarpukariu nepadarė¹¹⁷.

1919 m. birželio 26 d. Vyriausybės įsakymu Nr. 144 buvo įsteigtas technikos statomasis departamentas. Pagal tuo pačiu patvirtintą technikos statomojo departamento įstatymą¹¹⁸, jis turėjo būti sudarytas iš šešių skyrių – Valstybės trobesių, statymo inspekcijos, brėžimojo ir projektų dirbimo, valstybės statomosios medžiagos gamimo, geologijos ir hidraulikos. Tačiau dėl lėšų ir kvalifikuotų specialistų trūkumo buvo įsteigtas tik statymo skyrius. Institucijos įkūrimas buvo reikšmingas tolesniam statybų teisinės bazės tobulinimui¹¹⁹.

1920-08-25 parengtos statybos taisyklės¹²⁰ (autorius inž. I. Bomšteinas), paskelbtos 1922 m. trečiame leidinio „Statybos menas ir technika“ numeryje. Jos veikė kartu su statybos įstatymu. Nurodoma, kad leidimas statybos darbams buvo reikalingas tiek naujų pastatų ar priestatų statybai tiek ir naujų krosnių įrengimui, išorės sienų tinkavimui, naujų langų ar durų įrengimui bei susidėvėjusių pastato dalių pakeitimui naujomis. Be leidimo buvo galimas tik paprastojo statinio remonto atlikimas¹²¹. Kaime leidimus išduodavo apskrities atstatymo komisija, atsižvelgdama į pateiktą situacijos planą. Šiame plane turėjo būti nurodyti pageidaujami statyti pastatai, jų sienų ir stogo medžiaga, pastatų aukštis ir atstumai tarp pastatų. Kaime techninio projekto rengti nereikėjo¹²². Darbų kontrolė buvo numatyta vietos milicijai, kuri galėjo sustabdyti visus darbus vykdomus be statybos leidimo¹²³. 17 ir 18 Statybos taisyklių skyriai skirti

116 Ten pat.

117 Ten pat.

118 Laikinosios Vyriausybės Žinios, 1919, rugpjūčio 18 d. Nr. 11/144.

119 Ten pat.

120 Statybos taisyklės//Statybos menas ir technika. 1922, Nr. 3.

121 Ten pat, p. 10.

122 Ten pat, p. 10. Išskyrus teritorijas šalia pagrindinių kelių, geležinkelių, bei besiribojančias su miestu.

123 Ten pat, p. 12.

pastatų pamatų ir sienų statybai, tačiau juose pagrindinis dėmesys yra skirtas statybos proceso eigai, neišskiriant medžiagiškumo. Svarbus punktas, įtakojęs gyvenamųjų namų eksterjerą, buvo langų ploto reglamentavimas, kuris turėjo būti ne mažesnis kaip 1/8 gyvenamojo namo grindų ploto¹²⁴. Statybos taisyklėse numatyti atstumai tarp pastatų turėjo nemažai įtakos kaimų planinės struktūros formavimuisi su didesniais tarpais tarp pastatų (negu ikikarinėse gatvinių kaimų ir vienkiemių sodybose). Kai muose tarp skirtingų sklypų medinių gyvenamųjų namų atstumas turėjo būti ne mažesnis kaip 10 m esant nedegiai stogo dangai, tarp pastatų su degia stogo danga 25 m (tame pačiame sklype 10 m). Gyvenamasis namas nuo gatvės turėjo būti atitrauktas atstumu lygiu jo aukščiui¹²⁵. V skyriuje buvo pateikti pastatų perkėlimo reglamentai.

Svarbiu etapu su statybomis susijusios juridinės bazės tobulinime buvo 1921-01-15 paskelbtas Lietuvos atstatymo komisariato (LAK) įstatymas¹²⁶. LAK, pavaldus Vidaus reikalų ministerijai, pakeitė technikos statomąjį departamentą. Architektūros ir meno klausimus šiame departamente sprendė penkių asmenų meno komisija. Įstatymas gana išsamiai apibrėžė LAK veiklą, jo antrame str. nurodyta, kad: „*atstatymo komisariatą gamina kaimo ūkiui, miestams ir miesteliams, taip pat valstybės ir visuomenės įstaigoms pavyzdinius trobesius, švietimo kanalizacijos vandentiekio, gatvių ir kelių įtaisymo, sausinimo ir kitokius statymo projektus*“. LAK perėmė Technikos statomojo departamento funkcijas, taip pat propagavo racionalius statybos metodus visuomenėje. 1922 m. išleido pirmąjį tęstinio leidinio „Statybos menas ir technika“ numerį. Leidinio turinys gana taikliai atspindėjo LAK keliamus uždavinius – buvo teikiami pavyzdiniai sodybų projektai, aprašomos naujos statybos medžiagos ir kt.¹²⁷.

LAK 1921 m. parengė statybos taisykles kaimų atstatymui¹²⁸. Reglamentuoti gatvių pločiai, pastatų išdėstymas, detalizuojama sugriautų/sudegusių kaimų atstatymo planų rengimo tvarka. Minimalus atstumas tarp gyvenamųjų pastatų nurodomas 12,8 m. Pirtis, kalves, džiovyklas reikalaujama statyti atokiau nuo visų kitų pastatų, už sodybų linijos, arčiau vandens telkinių.

1925 m. Žemės reformos įstatymą papildančiame Žemės tvarkymo įstatyme kaimo architektūros klausimai neregamentuoti. Pažymima, kad skirstant kaimą vienkiemiais, sodybos su mūriniais pastatais gali būti paliekamos toje pačioje vietoje¹²⁹.

124 Statybos taisyklės//Statybos menas ir technika. 1922. Nr. 3, p. 15.

125 Statybos taisyklės//Statybos menas ir technika. 1922. Nr. 3, p. 14–15.

126 Vyriausybės žinios 1921, sausio 15 d. Nr. 56. Eil. 530.

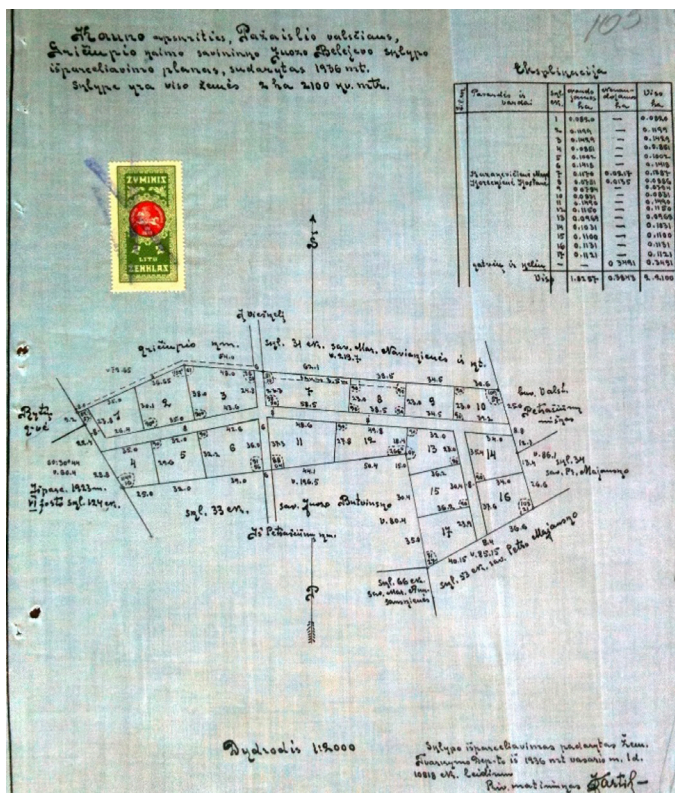
127 Ten pat.

128 LCVA, f. 797, ap. 1, b. 11, I. 11–21

129 Vyriausybės žinios 1925, rugpjūčio 5 d. Nr. 200. Eil. 1348.

1925-06-04 LAK buvo pertvarkytas į statybos inspekciją priimant statybos inspekcijos įstatymą Nr. 1303¹³⁰. Buvo pakeisti veikiančios institucijos pareigybių pavadinimai bei nežymiai pakito jos struktūra, tačiau didesnės įtakos statybų sričiai jis neturėjo.

Statybos inspekcija tvirtindavo ir naujų priemiesčio kvartalų projektus – būdavo rengiami žemės sklypų suskaidymo (parceliacijos) projektai (2 pav.). ŽŪM žemės reformos departamento parceliacijos skyrius organizavo nusavintų dvarų žemių išskaidymą, dalis kurių performuota į priemiesčius (Linksmadvaris, Fredos dv.). Dėl privačių žemės ūkio paskirties sklypų suskaidymo į gyvenamuosius kvartalus savininkai kreipdavosi Žemės tvarkymo departamento prie ŽŪM leidimui gauti. Jį gavus kreiptasi į Kauno apskrities valdybą su parengtu parceliacijos projektu, kuris, nesant kliūčių būdavo teikiamas Statybos inspekcijai patvirtinti¹³¹.

2 pav. Juozo Beliajevo sklypo parceliacijos projektas Gričiupio k., Kauno apskr., 1936 m. KRVA, f.17, b.60-105

130 Vyriausybės žinios 1925, birželio 12 d. Nr. 192. Eil. 1303.

131 LCVA, f. 1248 (visas fondas); KRVA, f. 17, a.1, b. 35-B60 (tarpinstitucinio susirašinėjimo procesiniai dokumentai parceliacijos projekto suderinimui).

1929 m. buvo priimtas statybos įstatymo pakeitimo įstatymas¹³², pakeičiant 210 ir 211 straipsnius. Šis pakeitimas aktualus tuo, kad visi pastatai, pripažinti avariniais ar pavojingais gaisro ar kt. atžvilgiu bei savavališki, galėjo būti griunami savininkų sąskaita, jei jie patys to nepadaro nustatyto laiku. Bet kokius skundus šiuo klausimu nagrinėdavo vidaus reikalų ministras, kurio sprendimai būdavo galutiniai, todėl procesas negalėjo būti vilkinamas teismuose. Šis įstatymo pakeitimas turėjo įtakos pastatų kokybės gerinimui, tačiau šie punktai būdavo dažniau taikomi miestuose esantiems pastatams¹³³.

1931 metais, sparčiai vykstant žemės reformai ir nesant atskiro teisės akto, reglamentuojančio statybas kaime, buvo pradėtas kurti Kaimo statybos įstatymas¹³⁴. Šio įstatymo priėmimas užtruko labai ilgai. Jis buvo daug kartų koreguojamas, kol galutinai priimtas tik 1939-06-05, nors Marijampolės apskritis šį įstatymą priėmė anksčiau - 1935 m. Įstatymas pakankamai išsamiai reglamentavo visus projektavimo ir statybos klausimus kaimuose, dvaruose ir palivarkuose. Įstatymas turėjo nemažai įtakos ir kaimų sodybų planinei struktūrai bei pastatų architektūrinei išraiškai – yra aiškiai apibrėžtos sodybos pastatų išdėstymo galimybės, griežtai reglamentuoti atstumai tarp pastatų, taip pat nurodomos ir pastatų bei patalpų projektavimo normos – patalpų aukštis, apšviestumas, pastatų išorės parametrai. Reglamentuojami ir mažosios architektūros elementai bei sodybos apželdinimo galimybės. Taip pat išsamiai apibrėžiami sanitariniai ir priešgaisriniai reikalavimai¹³⁵.

Devintas Kaimo statybos įstatymo str. nurodo statybos leidimo išdavimo tvarką: „*Trobesiui statyti ar perstatyti reikalingas leidimas. Leidimui gauti valsčiaus statybos komisijai pristatomas sodybos situacijos planas. Tirščiau apgyventose vietovėse ir tose vietovėse, kuriose viešaisiais sumetimais bus pripažinta tatau reikalinga, trobesiai statomi pagal projektus. Kuriose vietovėse trobesiai statomi pagal projektus, tatau nustato vidaus reikalų ministras*“¹³⁶.

Devintame str. nurodyta valsčiaus statybos komisija atliko ir kitas funkcijas, išvardintas šio įstatymo 13 str. kontroliavo vykdomas statybas, stabdė savavališkas statybas, priiminėjo sprendimus avarinių pastatų likvidavimui ir kt. Gana daug dėmesio yra skirta priverstiniam savavališkų ir kitų statinių nugriovimui – tvarka ir išlaidų išieškojimas yra aprašyti 20 ir 21 str. Apskrities sprendimas nugriauti pastatą būdavo

132 Vyriausybės žinios 1929, birželio 25 d. Nr. 304. Eil. 2036.

133 Ten pat.

134 Kaimo statybos įstatymas // VŽ, Nr. 647/4717, 1939-06-05.

135 Ten pat.

136 Ten pat.

galutinis ir neskundžiamas teismui. Dėl to negalėdavo atsirasti daugiamečiai savavališkų statybų padarinių likvidavimo vilkinimas teismuose¹³⁷.

Tarpukario laikotarpiu galiojusiuose teisės aktuose, reglamentavusiuose kaimo statybą, išsamiai buvo aptartas statybos procesas, pradedant leidimo statybai išdavimo tvarka ir baigiant statinių pripažinimu tinkamais naudoti. Pastatų medžiagiškumas ir jų išdėstymas sodyboje reglamentuoti ne taip konkrečiai, tačiau kai kurie iš pateikiamų punktų statybos tradicijai darė ženklų įtaką. Kaimų ir sodybų planinę struktūrą įtakėjo prie statybos įstatymo pateikiamose statybos taisyklėse nurodomi punktai dėl atstumų tarp pastatų. Tradicinėmis degiomis medžiagomis dengtų medinių sodybos pastatų jau nebebuvo galima statyti grupėmis: reikalauta išlaikyti 25 m atstumą tarp skirtingų sodybų ūkinių pastatų ir 10 m tarp tos pačios sodybos pastatų, kas veikė kaimų, ypač neišskirstytų į vienkiemius, užstatymo struktūrą¹³⁸.

Nuo 1938 m., atsižvelgiant į tai, kad šalyje buvo smarkiai sumažėjęs statybai tinkamo miško plotas, buvo parengtas mūrinės statybos ugdymo planas, pagal kurį per 10–15 metų buvo planuojama visiškai pereiti prie mūrinės statybos. Darbo rengėjai dr. V. Juodeika ir arch. V. Švipas. Buvo numatomos ir skatinimo priemonės mūrinių namų statybai, koreguojant mokesčių bazę, tačiau šis planas nebuvo spėtas įgyvendinti¹³⁹.

Sodybos pastatų architektūros formoms ir tūriams tuometiniai įstatymai didelės įtakos neturėjo, nes maksimalus pastato aukštis ne mieste buvo galimas 8,5 m nuo pastato užstatomo žemės paviršiaus vidurkio iki stogo apačios – tai numatė statybos įstatymas ir statybos taisyklės, o pastatais žemės sklypą kaime buvo galima užstatyti iki 30% jo ploto¹⁴⁰.

1.3. Rekomendaciniai leidiniai ir tipiniai projektai

Vienas iš svarbiausių rekomendacinių leidinių, skirtų kaimo statybai, uždavinių buvo *lietuviškosios statybos tradicijos testinumo* skatinimas, pirmąkart sutinkamas prieš pat Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą. 1917 m. publikuotame prof. Povilo Januševičiaus leidinyje, skirtame kaimo pastatų statybai. Pažymima, kad yra ypač svarbu, kad po karo sugriauti kaimai atsistatytų „ne svetimtaučių, bet lietuvių

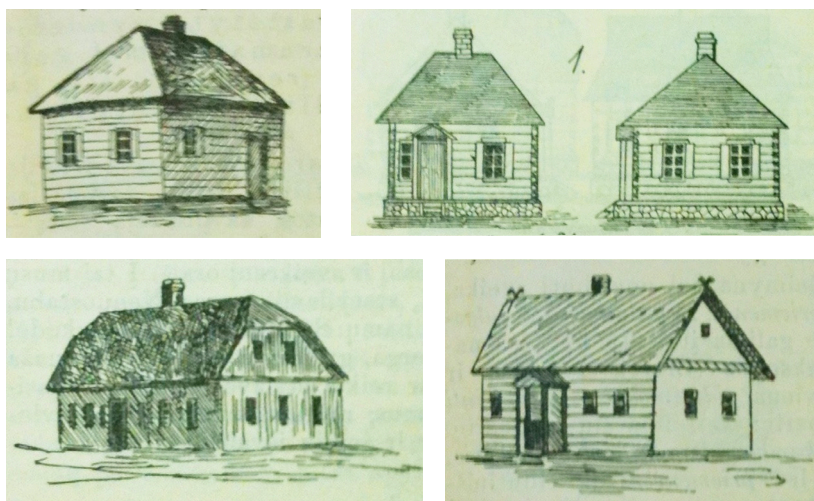
137 Ten pat.

138 Statybos taisyklės // Statybos menas ir technika. 1922. Nr. 3, p. 14–15.

139 Visuotinė Lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/bendroji-statyba-lietuvoje/>

140 Statybos taisyklės // Statybos menas ir technika. 1922. Nr. 3, p. 16; Vyriausybės žinios 1925, birželio 12 d. Nr. 192. Eil. 1303.

dvasioje¹⁴¹. Taip pat pastebima, kad iki šio leidinio publikavimo nebuvo parengta jokių leidinių kaimo statybai, palaikančių lietuvišką statybos tradiciją. Leidinyje yra išskiriamas tautos lietuviškasis stilius, jį rekomenduojant: „Mes, lietuviai, turėdami savo praeitį, savo istoriją, savo puikią kalbą, – turėdami savotiškąjį būdą, turime taipogi, kaip ir kitos kultūriškos tautos, savotiškąją sielą – savotiškąją grožės – dailės supratimą, – turime galutinai savotiškąją grynai l i e t u v i š k ą j ą stilių; – matyti jis: juostose, įvairiuose audekluose, kryžiuose, namuose, triobose ir jų stoguose. Daugiau apie tai čia nekalbėsime, užteks pasakius, jog reikia mums, lietuviams, namai ir kitos triobos statyties lietuvių dvasioje – l i e t u v i š k u s t i l i u m i¹⁴². Iš to matoma, kad buvo neišskiriami atskiri etniniai Lietuvos regionai, o statybos tradicija suvokta kaip visų Lietuvos etninių regionų bendra tradicija. Leidinyje yra pateikiami keturi variantai lietuviškojo stiliaus gyvenamųjų namų (3 pav. a, b, c, d.), pažymint, kad archajiškiausias yra kvadratinio plano gyvenamasis namas su keturšlaičiu stogu (a), o labiausiai paplitęs variantas yra stačiakampio plano su pusvalminiu stogu (c), kuris taip pat pažymimas ir kaip gražiausias, praktiškiausias ir labiausiai skatintinas variantas.

3 pav. a,b,c,d¹⁴³

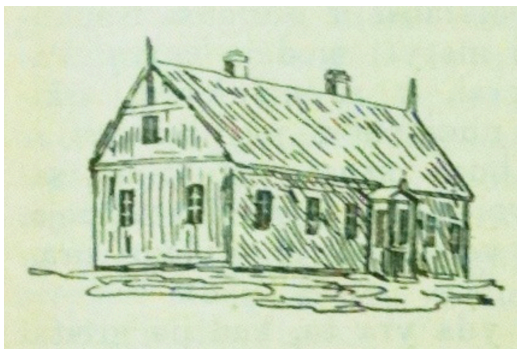
Pažymima, kad Lietuvoje yra paplitę ir kitų kultūrų gyvenamųjų namų, ypač rusų ir lenkų stiliaus. Ypač vengtinu pavyzdžiu kaimo statyboms laikytas lenkiško

141 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917.

142 Ten pat, p. 12.

143 Ten pat, p. 11 (a); 12 (c); 13 (d); 35 (b).

„Zakopanės“ stiliaus gyvenamasis namas (4 pav.) be sulenkėjusių dvarų plintantis jau ir kaimų sodybose, pastarojo plitimą skatinta stabdyti¹⁴⁴. 60 psl. apimties leidinyje pateikiami ir sodybos gyvenamųjų namų pavyzdiniai projektai, parengti atsižvelgiant į lietuviškąjį stilių. Be tradicinio statybos stiliaus puoselėjimo, įvardintos ir svarbiausios gerų namų savybės: sveikumas, gražumas ir patogumas. Pažymima, kad statant namus būtina atsižvelgti į 7 dalykus: vietą, aplinką, namų išvaizdą arba stilių, matmenis (planą, aukštį, dydį), medžiagą, statymo būdą, papuošimus¹⁴⁵.

4 pav.¹⁴⁶

Lietuviškojo statybos stiliaus atgaivinimas, išskiriant jį iš kitų tautų stilių, kaip nepageidaujamų, nurodomas ir 1922 metais pradėto leisti Lietuvos atstatymo komisiariato leidinio „Statybos menas ir technika“ pagrindiniu uždaviniu. Lietuvišką stilių, kaip ir vėlesnėse kitų autorių rekomendacijose skatinama derinti su visomis statybos technikos naujovėmis „Čia talpintos fotografijos ir braižiniai pirmoje eilėje turi savo tikslą atgaivinti Lietuvos statybos stilių, taip pat įgyvendinti naujus pavyzdinius projektus sveikam ir patogiam gyvenimui. Šiuos projektus gaminant buvo paimtas Lietuvos stilius kaip pagrindas pritaikant jam visus naujus statybos technikos tobulumus“¹⁴⁷. Lietuviškas statybos stilius, kaip ir Januševičiaus knygoje, pateikiamas kaip visos lietuvių tautos stilius, neskirstant jo į atskirus etninius regionus. Leidinyje pateikti projektai naujai steigiamoms sodyboms ir jų pastatams parengti vadovaujantis keturiais kriterijais: „1. paprasta ir nuosekli braižinių despozicija; 2. rimta konstrukcija; 3. medžiagos ekonomija; 4. gražia ir Lietuvai typinga forma“¹⁴⁸.

Vėliau publikuotuose leidiniuose–1922 m. R. Vanagaičio „Ūkio statyba“¹⁴⁹; 1926 m. K. Reisono „Žemės ūkio statyba“¹⁵⁰; 1928 m. K. Reisono „Molio staty-

144 Ten pat. p. 13.

145 Ten pat. p. 15.

146 Ten pat.

147 Statybos menas ir technika. Nr. 1. 1922, p. 3.

148 Statybos menas ir technika. Nr. 1. 1922, p. 5.

149 Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922.

150 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926.

ba¹⁵¹; 1933 m. Žemės ūkio rūmų leidinyje „Kaip kurti ir tvarkyti sodybą“¹⁵²; 1929 m. L. Gimbuto „Žemės ūkio statyba“¹⁵³ – pateikiama nemažai įvairių sodybų puošybos elementų pavyzdžių iš visos Lietuvos teritorijos. Didžiausias dėmesys šiuose leidiniuose yra skiriamas modernių statybos medžiagų bei ekonomiškų statybos būdų pateikimui.

1936 m. publikuotame V. Švipo redaguotame žemės ūkio rūmų leidinyje „Kaimo statyba“ aprašant statybos istoriją lietuviškajame stiliuje jau yra išskiriami regionai. Pažymima, kad „senoviškieji mūsų ūkininkų namai būdavo statomi keleto tipų, kurie išsirutuliojo per ilgus amžius. Ryškiausi, pagrindiniai tų namų tipai išaugo rytų Aukštaičiuose, Žemaičiuose ir Suvalkų krašte“. Mažosios Lietuvos regionai ir Dzūkija nebuvo išskirti¹⁵⁴.

Planinė struktūra. Rekomenduojant naujoves, autoriai išskiria ir tradicinės statybos trūkumus, kurių siūlo atsisakyti – siauras ir ilgas gyvenamojo namo tūris ir gyvenamosioms patalpoms nenaudojama palėpė, dėl ko buvo sunaudojama gerokai daugiau statybinės medžiagos tam pačiam gyvenamajam plotui gauti. Nemažai kritikos sulaukė nedidelis tradicinių gyvenamųjų namų vidaus patalpų skaičius, ypač aukštaitiškos dviejų galų gryčios, kurios švarusis galas – seklyčia – kasdieniam gyvenimui naudojama nebuvo. Pastebėta, kad esant tokiam patalpų išdėstymui švaraus ir sveiko šeimos gyvenimo (kas buvo prioritetiniai tarpukario rekomendacijų statybai tikslai) užtikrinti neįmanoma. „Gryčioje buvo verdama, kepama, skalbiama ir dirbami kiti kasdieniai darbai. Nuo virimo ar skalbimo tokios gryčios oras užsiteršdavo įvairiais kvapais ar smalkėmis, o ir pati patalpa dėl įvairių visos šeimynos joje dirbamų darbų taip pat negalėdavo būti švariai laikoma. Šitokiose aplinkybėse dažnai gausioms ūkininkų šeimoms naktį miegoti, o dieną dirbti negalėjo būti sveika: nešvaru, maža vietos ir oro, ir tas pats greitai iškvėpuojamas.“¹⁵⁵ Iš tradicinių gyvenamųjų namų savo suplanavimu labiau pažangiais buvo laikomi žemaitiški, daugiau gyvenamųjų patalpų turintys gyvenamieji namai (trobos).

Visuose tarpukario kaimo statybai skirtuose leidiniuose, pradedant 1917 m. prof. P. Januševičiaus „Namų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas,

151 Reisonas K. Molio statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1928.

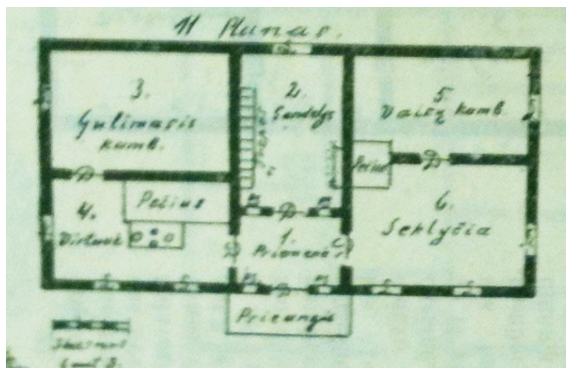
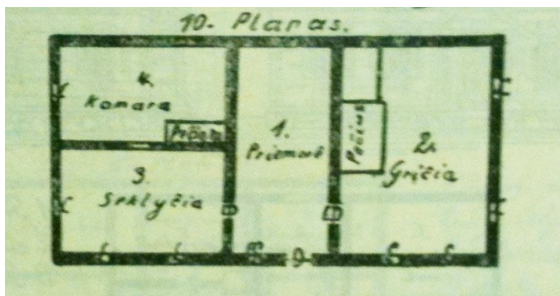
152 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933.

153 Gimbutas L. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Aukštesnioji Technikos mokykla, 1929.

154 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 108.

155 Ten pat, p. 109.

*papuošimas, išvaizdos ir planai*¹⁵⁶ ir baigiant V. Švipo „Kaimo statyba“¹⁵⁷ teiktos rekomendacijos kaimo statybai bei pavyzdiniai kaimo gyvenamųjų namų ir kitų pastatų projektai. Visų autorių rekomendaciniai projektai rengti atsižvelgiant į medžiagos taupymą, sveiką ir patogią gyvenimą bei lietuvišką stilių. Pirmuosiuose leidiniuose kaimo statybai dar buvo siūlomi tradicinių tūrių, tik su didesniu patalpų kiekiu gyvenamųjų namų projektai. Vėlesniuose (pradedant Vanagaičio) siekiant racionaliau panaudoti medžiagas nemaža dalis rekomendacijų gyvenamiesiems namams plano ilgio ir pločio santykis mažėjo, lietuvišką stilių buvo bandoma išreikšti labiau per puošybą. Artimiausi tradiciniams gyvenamųjų namų rekomendaciniai projektai pateikti P. Januševičiaus 1917 m. leidinyje. Pristatant tradicinio Aukštaitiško gyvenamojo namo pavyzdį, pažymima, kad dėl mažo patalpų skaičiaus jis nėra tinkamas kokybiškai gyvenimui (5 pav.), nurodant, kad sveikam ir tvarkingam šeimos gyvenimui yra būtina gyvenamajame name turėti ne mažiau 7 patalpų („1. priemenė; 2 sandėlis; 3 gulimasis kambarys vyrams; 4 gulimasis kambarys moterims; 5 seklyčia arba svečių kambarys – valgomasis; 6 vaikų kambarys; 7 virtuvė“¹⁵⁸). Gyvenamasis namas išlieka tradicinis, tačiau gyvenamosios patalpos jau formuojamos ir palėpėje - įrengiant miegamuosius kambarius (6 pav.).

5 pav.¹⁵⁹, 6 pav.¹⁶⁰

156 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917.

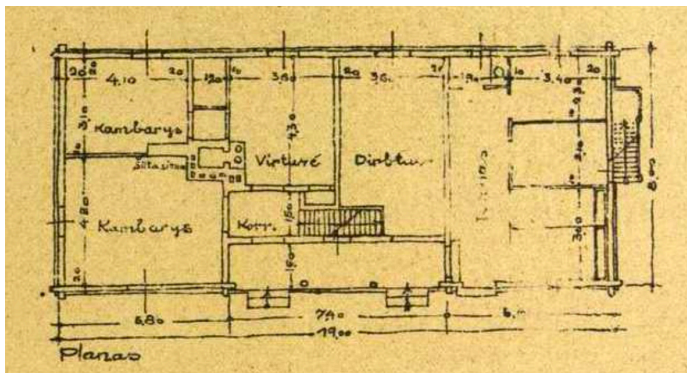
157 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 111–116.

158 Januševičius P. p. 44.

159 Ten pat, p. 44.

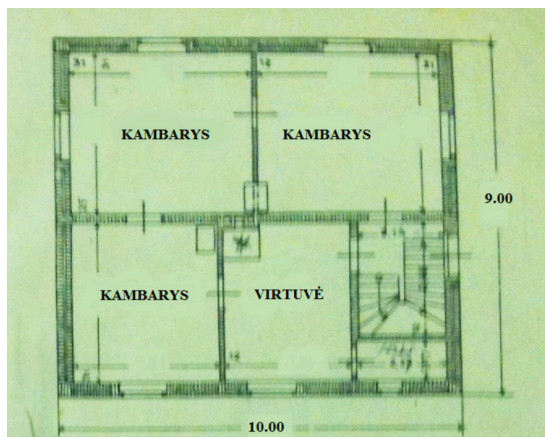
160 Ten pat, p. 44.

tato šoninės sienos. Dėl tradicinio tūrio ir mažiau efektyvaus medienos panaudojimo nei kompaktiško plano namai¹⁶¹ projektas labiau tiko esamų tradicinių gyvenamųjų namų rekonstravimui (keičiant suplanavimą) negu naujai statybai.

7 pav.¹⁶²

R. Vanagaičiu, buvo ypač akcentuojama. Efektyvaus medžiagų panaudojimo buvo siekiama pirmiausia per optimalų pastato suplanavimą, kad su turimu statybinės medžiagos kiekiu galima būtų išgauti maksimalų pastato plotą. Dėl to nemaža dalis gyvenamųjų namų rekomendacinių projektų buvo artimo kvadrato plano (8, 9 pav., R. Vanagaitis), kuris tradicinėje kaimo gyvenamųjų namų statyboje retai sutinkamas.

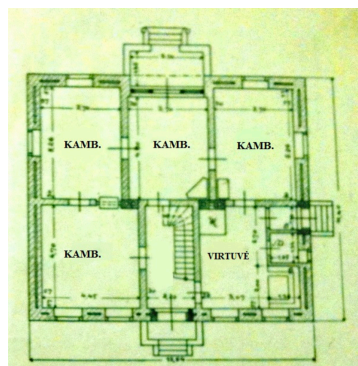
8 pav.¹⁶³

161 Kvadratinio plano gyvenamajam namui sunaudojama mažiau medienos konkrečiam plotui išgauti negu pailgo. Kaip pavyzdys: 6x24 m namo išorės sienų ilgis yra 60 m., o 12x12 yra 48m, nors plotas yra tas pats (144 m²), tai yra 38 kvadratiniais metrais išorės sienos daugiau nei kvadratinio plano esant 3,2m aukščio sienai.

162 Statybos menas ir technika. Nr. 1. 1922, p. 15.

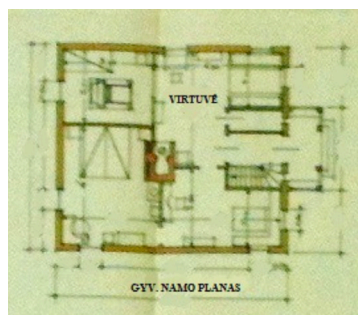
163 Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 23.

Artimo kvadratumui gyvenamojo namo forma buvo siūloma ir kitų autorių projektuose, ypač mažesniems ūkiams, pažymint, kad toks planas formuojamas statybinės medžiagos taupymo sumetimais. V. Landsbergis Žemkalnis 1927 m. parengtame sodybos projekte 5 ha ūkiui, taip pat rekomenduoja gyvenamąjį namą artimo kvadratumui plano su įėjimu iš galo (10 pav.).

9 pav.¹⁶⁴

V. Švipo 1936 m. leidinyje „Kaimo statyba“ mažesnieji rekomenduojami gyvenamieji namai yra tikslaus kvadrato plano (6x6; 7x7; 8x8 m)¹⁶⁵, didesniems ūkiams skirti artėja prie aukso pjūvio proporcijos. Panašūs planiniai sprendimai pateikiami ir K. Reisono 1926 m. knygoje „Žemės ūkio statyba“.

10 pav.¹⁶⁶

Tradicinio pailgo stačiakampio plano tarpukario leidiniuose buvo siūlomi tik patys didžiausi gyvenamieji namai. Toks gyvenamojo namo plano variantas pateikiamas V. Švipo 1936 m. leidinyje „Kaimo statyba“. Jo matmenys 9,25 x 13,5 m¹⁶⁷. Tarpukario laikotarpio leidiniuose pateikiamuose rekomendaciniuose projektuose gyvenamieji namai su ūkiniais pastatais nebuvo siūlomi blokuoti, pažymint, kad tai pavojinga gaisro atveju (galėjo sudegti visas turtas) ir dėl higienos normų. Šiuo požiūriu tarpukario metu parengti gyvenamųjų namų planiniai sprendimai pranašesni už iki I pasaulinio karo rengtuosius. Kaip pavyzdys galėtų būti Stolyfino reformos metu Žemės ūkio draugijos tarybos išleisto trijų pavyzdinių projektų rinkinio (lietuvių kalba)¹⁶⁸, parengto atsižvelgiant į Europos šalių kaimo statybos pavyzdžius, vienkaimio projektas. 5 dešimtinį ūkio sodybos gyvenamojo pastato planinis sprendimas nėra artimas Lietuvos tradicinei architektūrai (11 pav.). Projektiniuose pasiūlymuose

164 Ten pat, p. 35.

165 Švipas V., Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 111–116.

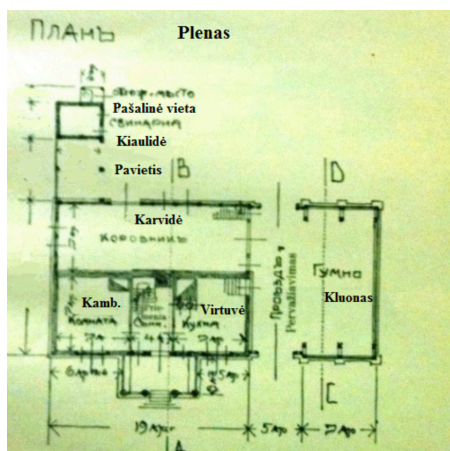
166 5 ha ūkio trobesių projektas. V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.

167 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 125.

168 Pavyzdingas valstiečio trobų sustatymas ir sodybos planas. Vilnius: Žemės ūkio draugijos taryba, 1910.

gyvenamasis namas blokuojamas su tvartu ir kluonu, kas tradicinei architektūrai nebūdinga, kaip ir pastato tūris bei forma.

Gyvenamųjų pastatų tūriai tarpukario rekomendaciniuose leidiniuose siūlyti at-

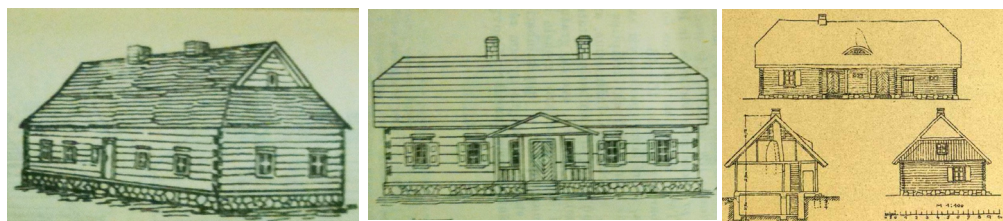
sižvelgiant į ūkio pajėgumą, tačiau tik pirmajame kaimo statybai skirtame 1917 m. prof. P. Januševičiaus leidinyje jie pateikti išimtinai Lietuvos statybos tradicijas atkartojantys.

Tokia situacija buvo dėl didelio lietuvių tautinės savimonės pakilimo prieš atkuriant Lietuvos valstybingumą, kuomet svarbiu kriterijumi, įtakančiu sodybos pastatų architektūrą, buvo lietuviškojo stiliaus puoselėjimas.

11 pav.¹⁶⁹

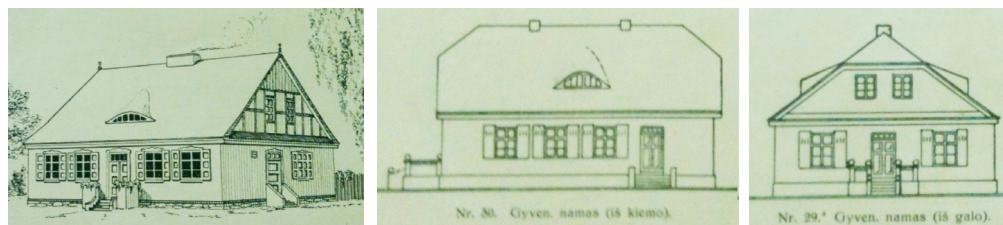
Vėlesniuose projektuose pastatų tūriams didesnę įtaką daro vidaus patalpų išdėstymas ir medžiagų ekonomija (dėl kurios plano forma tampa artima kvadratui). Tradicinius tūrius pilnai atkartojantys sprendimai pateikti prof. P. Januševičiaus ir leidinyje „Statybos menas ir technika“. P. Januševičiaus pristatyti du variantai pilnai tradiciniu eksterjeru: XVIII–XIX a. gyvenamąjį namą atkartojantis sprendimas su tipišku vidaus suplanavimu (5, 12 pav.) ir tradicinio tūrio ir eksterjero, kiek pakoreguoto vidaus suplanavimo, bet proporcingas, tikslia dvipuse simetrija pasižymintis pavyzdys (6, 13 pav.). „Statybos menas ir technika“ publikuotas gyvenamojo namo pavyzdys (7, 14 pav.; namo fasadų ir pjūvio brėžiniai iš pavyzdinio projekto 5 ha ūkiui) pasižymi tradicinei statybai būdingu tūriu ir forma, tradicine pusvalmine stogo forma, tačiau jis jau yra su ūkiniu galu, kas aiškiau atsiskleidžia pastato plane. Siūlomi du įėjimai viename namo šone tradicinėje architektūroje nedažnas sprendimas (Suvalkija). Dėl pastato išorės pritaikymo prie viduje esančių patalpų funkcinių poreikių išnyksta dvipusė simetrija. Savitas langų ir durų išdėstymas formuoja netradicinę fasado kompoziciją.

¹⁶⁹ 5 ha ūkio sodybos gyvenamojo pastato, sublokuoto su ūkiniais pastatais planas. Pavyzdingas valstiečio trobų susitvarkymas ir sodybos planas. Vilnius: Žemės ūkio draugijos taryba, 1910.

12 pav.¹⁷⁰, 13 pav.¹⁷¹, 14 pav.¹⁷²

R. Vanagaičio leidinyje „Ūkio statyba“ (9, 15 pav.) pateikto pastato planas artimas kvadratiniam, įėjimas įrengtas iš galo, netradiciškai kaimo gyvenamiesiems namams. Išsiskiria tradicinei kaimo statybai nebūdingas labai nedaug nuo pastato sienų išsikišęs karnizas, vizualiai keičiantis pastato tūrį, bei tokiam namui kiek per dideli langai. Didžiausiam ūkiui (8–15 ha) rekomenduojamas gyvenamasis namas (16 pav.) tradicinio tūrio, jo langai ir durys, kaip pastato elementai, yra artimi kaimo statybos tradicijai, bet jų išdėstymas yra nebūdingas. Galiniame fasade įrengtos durys būdavo labiau būdingos miestelių gyvenamiesiems namams, šoniniame fasade langai išdėstyti pagal interjero poreikius, nebūdingai tradicinės statybos kaimo gyvenamiesiems namams.

15 pav.¹⁷³, 16 pav.¹⁷⁴

17 pav. arch. V. Švipo leidinyje „Kaimo statyba“ pateiktas gyvenamojo namo pavyzdinis projektas stambiam ūkiui. Pastato tūris ir fasado kompozicija atitinka tradicinę statybą. Dėl gyvenimui pritaikytos mansardos gyvenamasis namas savo architektūra yra artimas Mažosios Lietuvos, ypač jos dalies – Kuršių nerijos – gyvenamiesiems namams, kurie būdavo pritaikyti priimti poilsiautojus įrengiant mansardą. Nemažas 140 kv./m ploto gyvenamasis namas pasižymi dvipuse simetrija iš šono ir iš galo. Šis pavyzdys yra vienas iš nedaugelio vėlyvojo tarpukario pavyzdžių, kuomet

170 Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 43.

171 Ten pat, p. 47.

172 Statybos menas ir technika. Nr. 1. 1922, p. 15.

173 Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 33.

174 Ten pat, p. 94.

pastato eksterjero simetrija nėra griauinama dėl pastato vidaus funkcinių poreikių.

K. Reisono leidinyje „Žemės ūkio statyba“ pateikti mažesnių ūkių gyvenamųjų namų projektai artimo kvadrato plano, koks yra matomas 18 pav.. Dėl tokio pastato plano, pastato forma yra labai artima tame pačiame leidinyje rekomenduojamam tradiciniam aukštaitiškam svirnui (21 pav.), tačiau tūris gerokai didesnis. Fasadų kompozicija harmoninga, pastatas pasižymi dvipuse simetrija, stogas pusvalminis. Tame pačiame leidinyje pateikiamas didesniai ūkiui skirtas gyvenamasis namas (19 pav.) tradicinio tūrio, pasižymi dvipuse simetrija, harmoningu langų ir kitų pastato eksterjero elementų išdėstymu.

17 pav.¹⁷⁵, 18 pav.¹⁷⁶, 19 pav.¹⁷⁷

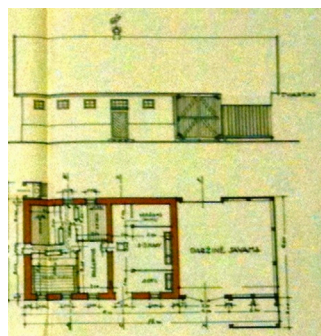
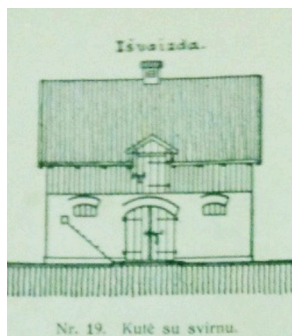
Ūkinių pastatų planai vidutinio pajėgumo ūkiams rekomenduojami tradicinių parametru, smulkiems daugeliu atvejų yra siūloma blokuoti į vieną kelių funkcijų pastatą. Tokie pavyzdžiai pateikti 1922 m. R. Vanagaičio leidinyje „Ūkio statyba“, 1926 m. K. Reisono „Žemės ūkio statyba“, 1936 m. V. Švipo „Kaimo statyba“.

Savitai, siekiant racionaliau panaudoti statybines medžiagas, R. Vanagaičio knygoje „Ūkio statyba“ sprendžiamas tvarto ir svirno pastatų sujungimas, pastarąjį formuojant tvarto palėpėje (20 pav.). Dėl šios priežasties ūkio pastato, turinčio tvarto ir svirno funkcijas, išvaizda dėl ertikio (tarpaukščio) tampa panašia į mažosios Lietuvos kaimo sodybų ūkinių pastatų išvaizdą. K. Reisono knygoje „Žemės ūkio statyba“ pateikiama keletas ūkinių pastatų pavyzdinių projektų. Mažiausiam 1–4 ha ūkiui siūlomi visi ūkiniai pastatai (tvartas, daržinė ir svirnas) yra grupuojami po vienu stogu (21 pav.), kas nėra būdinga Lietuvos kaimo statybai, kur tradiciškai visi ūkiniai pastatai į vieną būdavo grupuojami retai. Vienas daugiafunkcinis ūkio pastatas ūkiui iki 5 ha 1927 m. rekomenduojamas ir architekto V. Landsbergio-Žemkalnio (21 B pav.). Vidutinių ūkių pagalbinius pastatus siūloma statyti atskirai, svirnam yra rekomenduojami tradicinio tūrio pavyzdžiai (21 A pav.) ir talpinami tvartų palėpėse. Stambiausiems ūkiams siūlomi itin didelių tūrių tvartai, kartu su pašarams sandėliuoti skirtais siloso bokštais (22 pav.).

175 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 127.

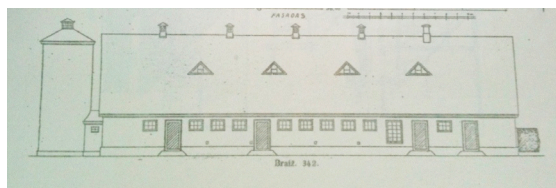
176 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 166.

177 Ten pat, p. 180.

20 pav.¹⁷⁸, 21A pav.¹⁷⁹, 21B pav.¹⁸⁰

Tarpukario laikotarpio leidiniuose kaimo statybai *pastatų apdaila ir puošyba* užima itin svarbią vietą. Tai buvo svarbi tautos lietuviškojo stiliaus išraiška, ir jei pastato forma ar tūris būdavo ne visai artimas tradicinei architektūrai, pastato puošyba būdavo stengiamasi kompensuoti šiuos trūkumus. Jau pirmajame Lietuvos atstatymo komisariato leidinio „Statybos menas ir technika“ numeryje yra pateikiami gyvenamųjų namų langų puošybos pavyzdžiai (24 pav.).

22 pav., 23 pav.¹⁸¹

Tame pačiame leidinio numeryje yra apžvelgti ir tradicinių namų verandų tipai, nurodant regioną. Pristatant tradicinius motyvus neapsiribota vien dekoru elementais, teikiama ir būdingų pastato dalių su jų dekoru tradiciniai pasiūlymai (25 pav.). Ypač gausi pastatų puošybos medžiaga buvo pateikta K. Reisono knygoje „Žemės ūkio statyba“. Visų rekomenduojamų pastatų fasadai papuošti tradiciniais Lietuvos kaimui elementais su būdingais motyvais (18, 19 pav.), puošiami: langai (antlangiai, polangiai, langinės), vėjalentės, lėkiai, mansardos langelis, prieangis (kolonėlės, stogelio kraštas, prieangio turėklų lentos, frontonėlis). Dekoruos svirnų galerijų kolonėlės ir durys (22 pav.). Papildomai prie pateikiamų projektų eksterjero brėžinių yra sudarytas skyrius „Lietuviško stiliaus trobesiams puošti motyvai“, kuriame pateikiami V. Du-

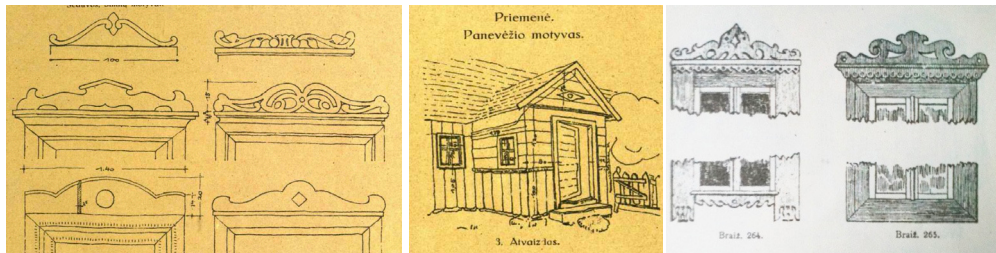
178 Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 90.

179 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 249.

180 V. Landsbergis Žemkainis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius

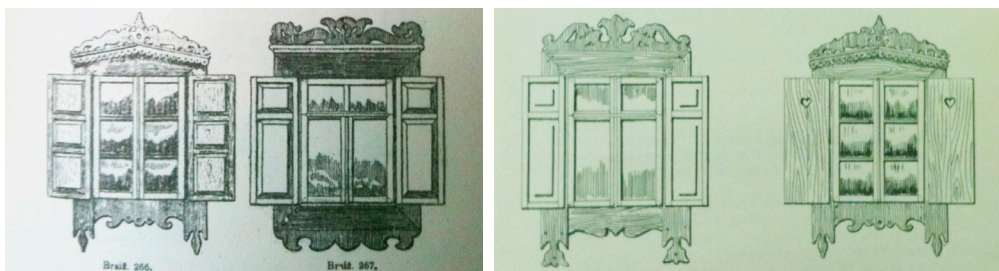
181 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 243.

beneckio ir P. Galaunės paruošti galimi pastatų puošybos variantai. (76 iliustracijos). Šiame skyriuje pateikiama langų puošyba (26 pav.), atviro tipo verandų puošyba, vėjalenčių variantai, lėkiai, ir tradicinių baldų variantai.

24 pav.¹⁸², 25 pav.¹⁸³, 26 pav.¹⁸⁴

R. Vanagaičio leidinyje „Ūkio statyba“ visi pateikiami gyvenamųjų namų projektų pavyzdžiai taip pat turi puošybos elementų – visuose papuošti langai – jie su langinėmis, antlangiais, polangiais (15, 16 pav.). V. Švipo knygoje „Kaimo statyba“ gyvenamieji namai taip pat papuošti, tačiau saikingiau, langų apvadai ir langinės yra, tačiau be būdingų Lietuvai dekorų elementų. Šiek tiek gausiau dekoruoti prieangiai (17 pav.). P. Januševičiaus leidinyje namų pavyzdiniuose projektuose dekoruoti prieangiai ir langai. Puošyba nėra labai gausi, tačiau suderinta su pastato fasadų kompozicija (13 pav.). L. Gimbuto 1929 m. knygoje „Žemės ūkio statyba“ pastatų puošybos pavyzdžių nedaug, tačiau pateikta keletas langų puošybos pavyzdžių (27 pav.). Visuose tarpukario kaimo statybai skirtuose leidiniuose pastatų puošyba buvo gana gausi, ji pasireiškė nuo fasadų apkalimo struktūros variantų iki pastatų langų ir durų dekorų ir apdailos, kas dažniausiai būdavo perteikiama iš ekspedicijų metu surinktos vertingos medžiagos.

27A pav., 27B pav.¹⁸⁵

182 Statybos menas ir technika. Nr. 1. 1922, p. 13.

183 Ten pat, p. 12.

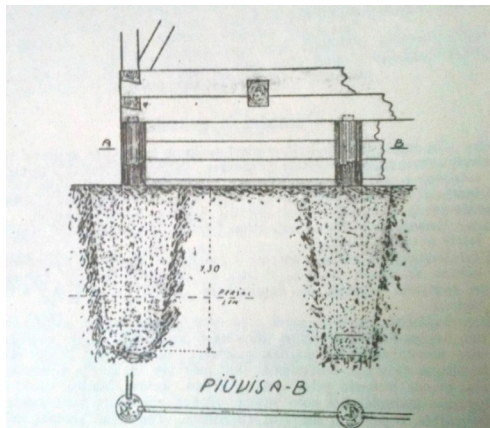
184 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 193.

185 Ten pat, p. 194.

Kaimo statybai tarpukariu rekomendacijas teikusiuose leidiniuose svarbi vieta buvo skiriama *statybos būdams ir medžiagoms*. Daugeliu atvejų išsamiai analizuojamos to meto kaimo pastatų statybos problemos, susijusios su pastatų patvarumu, ekonomiškumu ir ilgaamžiškumu. Svarus dėmesys tarpukario leidiniuose yra skiriamas *pamatų įrengimui*¹⁸⁶. Tai analizuojama visuose kaimo statybai rekomendacijas teikusiuose leidiniuose. R. Vanagaičio knygoje „Ūkio statyba“ atskiras skyrius skirtas sodybos pastatų pamatų įrengimui, nurodant, kad Lietuvoje yra dažnai apsieinama be pamatų, pastatą statant ant akmenų, kurie tiesiog ant žemės. Netinkamo pamatų įrengimo problemą, kaip pagrindinę medinių pastatų trumpaamžiškumo ir daugelio deformacijų priežastį įvardina ir kiti autoriai (K. Reisonas, P. Januševičius, L. Gimbutas). Pažymima, kad nevienodai susėdant į gruntą atskiroms pastato dalims, smarkios deformacijos atsiranda jau po kelerių metų, ir dėl statybos be pamatų ar netinkamo jų įrengimo statinys sugriūva vos per dešimtmetį. Priežasčių, kodėl pamatai nėra tinkamai įrengiami, nurodoma keletas. Viena jų – tai kaime paplitusi nuomonė, kad mediniams rąstiniams pastatams pamatai nėra būtini (pastatą surenčia ant kaladžių ir užbaigus statybą jas pakeičia po pamatu pakišamais lauko akmenimis). Šiuo atveju pastatai (išskyrus nedidelius svirus), akmenims nevienodai susėdant į minkštą paviršinį gruntą, deformuojasi itin greitai. Kita svarbi priežastis – netinkamas pamatų gylis. Žemiau galimo įšalo ribos nesiekiančius pamatus žiemą šaltis iškilnojantis, vėliau, nevienodai jiems susėdant pastatas deformuojamas. Netinkamų statybos medžiagų pamatams parinkimas – silpnai surišti pamatai, nesudarantys vieno monolitinio darinio, kurie dažnai išyra ar nevienodai išjuda veikiami drėgmės ir šalčio. Stipriausiais įvardinami betono pamatai, tačiau lietus monolitinius pamatus pažymima esant gerokai per brangius kaimo statybai (dėl aukštos cemento kainos tarpukariu). Atsižvelgiant į šias priežastis, siūlomi optimalūs pamatų variantai ir jų įrengimo technologijos, kreipiant ypatingą dėmesį į pamatų gylį, kuris mediniams pastatams rekomenduojamas 0,8–1 m, tačiau ne mažiau kaip 70 cm (tik labai sausuose gruntuose). Siekiant sumažinti finansinius kaštus, dalis autorių siūlo pamatus formuoti nenaudojant betono. Tai akmenų pamatai, juos taisyklingai sustatant ir užplūskiant moliu (R. Vanagaitis), bei pamatai, formuojami reikiamame gylyje, akmenis rišant su kalkių skiediniu (P. Januševičius). Atsižvelgdamas į sudėtingą ekonominiu požiūriu situaciją kaime, K. Reisonas pateikia daug variantų pamatų, kurių dalis kurių yra ypač nebrangūs, bet efektyvūs. Pigiausias nurodomas stulpinių pamatų įrengimas (28 pav.), kuomet mediniai smaluoti arba gelžbetoniniai stulpai yra įkasami į žemę žemiau maksimalios įšalo

186 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922. p. 13.

ribos. Tai neleidžia pastato sienoms išsikraipyti žemei išalant. Tačiau pažymima, kad mediniai stulpiniai pamatai neilgaamžiški – kokybiškai išsilaiko vos iki 7–12 metų, priklausomai nuo medienos rūšies (pušis arba ąžuolas). Atsižvelgiant į tai, taip pat dėl to, kad jų pakeitimui reikia ardyti visą pastatą, medinių rekomenduoja atsisakyti, pakeičiant juos brangesniais betoniniais poliais, kurių gamyba aprašoma tame pačiame

28 pav.¹⁸⁸

skyriuje¹⁸⁷. Atsižvelgiant į stulpinių pamatų deformacijas dėl tarpų tarp stulpų, taip pat šilto pogrindžio įrengimo būtinybę, yra siūloma įrengti juostinius betoninius pamatus. Dėl jų brangesnės savikainos yra pateikta daug variantų, kaip jų kainą maksimaliai sumažinti nepakenkiant pamatų kokybei (cemento naudojimas su smėliu 1:20 santykiu, akmenų ar plytų primaišymas į betoną, pamato formavimas apatinėje dalyje iš akmenų ir smėlio mišinio (be cemento) gerai trombuojant).

Kaip svarbi detalė nurodoma hidroizoliacija tarp pamatų ir sienų, kuriai be tradicinių medžiagų siūlomos ir naujai atsiradę: asfaltas (P. Januševičius, K. Reisonas) bei ruberoidas ar tolius (P. Januševičius).

Sienų statyba yra aptariama daugumos rekomendacinių leidinių autorių. Medžiaginiu aspektu autorių yra aptariamose medinės, fachverko, akmenų mūro ir iš įvairiausių profilių betono plytų su oro tarpų sienos. Taip pat pateikiama informacija apie plūkto betono sienų su oro tarpais, plūktų molinių bei kalkinių su smėliu sienų statybą. Nemažas dėmesys skirtas įvairaus profilio betoninių plytų su oro tarpu sienų statybai. Populiariausia sienų statybos medžiaga – medis – aptariama negausiai, pažymint, kad statyba iš medžio yra gerai žinoma ir nereikalauja platesnio aptarimo. Mediniai pastatai traktuojami skirtingai – A. Januševičius juos apibūdino kaip geriausius ir sveikiausius, o R. Vanagaitis – kaip neilgaamžius ir pavojingus gaisro atveju¹⁸⁹. Medžio statybos dėl mažėjančių miško išteklių numatyta visai atsisakyti, – 1939 m. parengus „Mūrinės Lietuvos ugdymo planą“ per 10 metų visą statybą perorientuoti į

187 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 106.

188 Ten pat, p. 106.

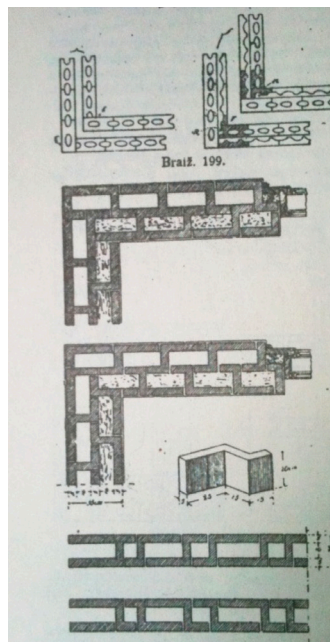
189 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 37

mūrinę. (kas buvo nelabai realu –1937 m. 94 % buvo medinė statyba)¹⁹⁰.

Platų spektrą egzistuojančių sienų statybinių medžiagų ir statybos būdus iš jų pateikia R. Vanagaitis, K. Reisonas ir V. Švipas. R. Vanagaičio leidinyje rekomenduojamos degtos ir nedegtos plytos, akmenys, betonas, molis ir medis, tačiau tinkamiausia medžiaga įvardintos degtos plytos, kurių pagaminimui ir skirta daugiausiai dėmesio. Sienų statybos būduose prioritetu laikyta mūrinių sienų su oro tarpu įrengimas. Aptariama ir fachverko konstrukcija. Pažymima, kad oro tarpas yra būtina sąlyga suteikti sienoms apsaugą nuo peršalimo ir drėgmės pastato viduje. Kaip ekonominiu atžvilgiu patraukli alternatyva Lietuvos teritorijoms, kuriose yra molio, yra pateikiama išsami informacija apie pastatų, taip pat ir gyvenamųjų namų statybą iš molio (15 pav.). Pažymima, kad pastatas, tinkamai pastatytas iš molio, yra ilgaamžis ir tvirtas, ypač jei į plūkiamas sienas yra primaišoma žabų.

Išsami medžiaga molio sienų įrengimui pateikta K. Reisono knygoje „Molio statyba“¹⁹¹.

K. Reisonas knygos „Žemės ūkio statyba“ skyriuje, skirtame sienų statybai, nurodo svarbiausias sienų savybes, į kurias būtina atsižvelgti – tvirtumas, nelaidumas šilumai ir drėgmei (gera hidroizoliacija virš pamato), natūrali ventiliacija, nedegumas, optimali kaina¹⁹². Be to, tarp svarbiausių sienų savybių yra akcentuojamas ir sienų estetiškas patrauklumas (gera išvaizda). K. Reisono rekomendacijose matomas nemažas susižavėjimas naujomis medžiagomis – itin didelis dėmesys skirtas betoninių plytų gamybai ir sienų su oro tarpu statybai iš jų – kas autoriaus nuomone, galėtų būti optimaliausias variantas Lietuvos vienkiamųjų statybai. Yra pateikiama nemažai šių sienų mūrijimo variantų iš įvairių profilių plytų pavyzdžių (29 pav.), taip pat ir šių betono plytų gamybos namų sąlygomis instrukcijos¹⁹³.

29 pav.¹⁹⁴

190 Baužienė M. Statybų tvarka nepriklausomos Lietuvos metais. Iš: Žemiačių žemė, 2007, Nr. 3, p. 7.

Prieiga per internetą: http://www.samogit.lt/Zurnalas/2007_03/ZZ_2007_3_6_7.pdf

191 Reisonas K. Molio statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1928.

192 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 121.

193 Ten pat.

194 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926. p. 120.

Gausi medžiaga apie egzistuojančias statybos medžiagas (įvardinant esančias kainas ir pridėdant aktualias sąmatas) pristatyta V. Švipo. Pateikiamos profiliuotų molio ir betono plytų gamybos namų sąlygomis technologijos, plačiai aptarti optimaliausi gyvenamųjų namų šildymo sprendimai (vertikaliųjų koklinių krosnių tipai ir jų įrengimas) ir vandentiekio įrengimas. Aptardami stogų įrengimą autoriai nurodo apie skiedrų ir gontų, čerpių (molio ir betono), šiaudų ir nendrių, skardos bei tolio (dervuoto popieriaus) stogų įrengimą, detaliai aptariant čerpių, skiedrų, gontų gamybą ir dengimo eigą. Patvariausiais įvardinti čerpiniai stogai, tačiau dėl nemažos jų kainos, kaip vienas optimaliausių variantų yra siūlomas nendrinis stogas, kuris kainuoja nebrangiai, ir, jei nendrės mirkytos molyje, yra nedegus, ir gali išlaikyti iki 75 metų¹⁹⁵.

Tarpukario laikotarpio rekomendaciniuose leidiniuose buvo stengiamasi pateikti visas esamas statybinių medžiagų ir statybos metodų naujoves, jas bandant pritaikyti prie ūkininkų finansinių galimybių. Gausų netradicinių modernių medžiagų naudojimą apdailos metu būdavo siūloma maskuoti po tradiciniu apkalimu, kuriam rekomenduota naudoti medines dailylentes, arba pastatą tinkuojant tradiciniu kalkiniu tinku. Tačiau kaimo statyboje daugeliu atvejų ir toliau vyravo tradicinės medžiagos, dažnai netgi pastebima atvirkščia tendencija – medinis pastatas nutinkuojamas, siekiant jam suteikti prabangesnio – mūrinio – įvaizdį. Negausų modernių medžiagų panaudojimą įtakojo ne vien tradicijos tęstinumas, bet labiau savininkų finansinės galimybės: daugelis prekyboje siūlomų medžiagų palyginus su vyraujančiais atlyginimais¹⁹⁶ buvo itin brangios. Vandentiekio į namą įrengimą, ažuolinių grindų įrengimą, glazūruotų koklių vertikalias krosnis galėjo sau leisti tik turtingi ūkininkai. Pavyzdžiui, vienas kampinis karnizinis koklius kainavęs 8 litus¹⁹⁷, o tai buvo 2 dienų statybos darbininko atlyginimas (0,5 Lt/val.). Net ir meistrai pagal vyravusias statybos medžiagų kainas gaudavę labai menkus atlyginimus (meistras-dailidė 0,6–0,7 Lt/val., aukščiausiai apmokamas meistras-krosnininkas 1–1,3 Lt/val.)¹⁹⁸. 1 m³ pušinių sienojų kaina (26 Lt) buvo visos darbo savaitės (37–43 val.) dailidės atlyginimas, ažuolinių lentų 1 m³ (175 Lt) – pusantro mėnesio atlyginimas. Palyginimui 2017 m. vidutinė 1 m³ pušinių sienojų kaina buvo apie 60€¹⁹⁹ su pristatymu į vietą, kas tesudarė apie 1–2 val. meistro-dailidės atlyginimą. Apie gerokai brangesnę nei užsienyje statybą apgailestaujama ir spaudoje

195 Ten pat.

196 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 270.

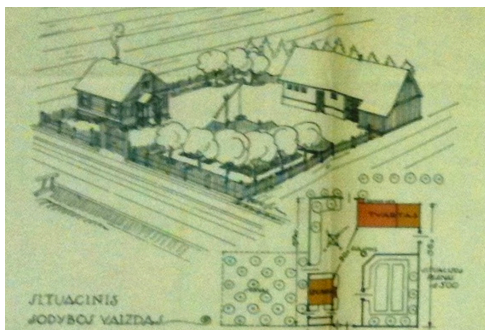
197 Ten pat, p. 269.

198 Ten pat, p. 270.

199 2017 m. vidutinė VI Valstybinė miškų urėdija parduodamos medienos kaina be pristatymo nurodo 47,9 Eur/m³. Prieiga per internetą http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=19572 [žiūrėta 2018-09-20].

„statyba pas mus nenormaliai brangi, būtent, statybos medžiaga. Plytos, medžio darbai pas mus daug brangesni, nekaip pas mūsų kaimynus. Latvijoje, Rygoje geros plytos kaštuoja apie 80 litų už tūkstantį, o pas mus apie 130“²⁰⁰. Aukšta cemento kaina laikėsi iki pat 1938 m., kada Vyriausybė kartu „su danų firma „Hoygard and Schulz“ įsteigė valstybės kapitalo akcinę bendrovę „Cementas“²⁰¹.

Sodybos pastatų išdėstymas tarpukario laikotarpio rekomendacijose beveik visais atvejais būdavo siūlomas aplink stačiakampį kiemą, perimetru, jo kraštinėse. Išimtimi buvo nedidelių ūkių sodybos, turinčios vos du pastatus – gyvenamąjį namą ir pagalbinį pastatą, apimančią visas ūkio funkcijas. Pastatų išdėstymui aplink stačiakampį kiemą įtakos turėjo ir statybos įstatymo keliamas reikalavimas, pagal kurį mediniai sodybos pastatai negalėjo būti statomi arčiau kaip 10 m vienas nuo kito. Praktiškumo sumetimais rekomenduojama statyti ne daugiau kaip penkis pastatus, kiemo dydis ne mažiau kaip 300 m², didesniems ūkiams galimi du kiemai (švarusis ir ūkinis). Sodybos pastatus rekomenduojama statyti aukštesnėje, sausesnėje sklypo vietoje. Gyvenamąjį namą siūloma statyti pietų ar pietryčių pusėje – tvartą – rytinėje ar vakarinėje pusėje (kad vėjas neneštų blogo kvapo), bet žemesnėje, nei kiti pastatai (ypač šulinys) vietoje, kad srutos neužterštų geriamojo vandens. Klojimas – vakarų arba šiaurės pusėje, svirnas – rytų. Esant mažiau nei 4 pastatams sodyboje, vis tiek siūloma įrengti stačiakampį kiemą, pastatus išdėstant kaip sveikiau ir patogiau savininkui dėl esamo reljefo ir pasaulio šalių atžvilgiu. 29 pav.²⁰² ir 30 pav.²⁰³ sodybos išplanavimo variantai su ne visu perimetru užstatytu stačiakampiu sklypu. V. Landsbergio-Žemkalnio rekomendacinio projekto sodybai iki 5 ha plane (30 pav.) visų funkcijų ūkio pastatai yra sujungti į vieną statinį, kas tradicinėje architektūroje būdavo retai sutinkama²⁰⁴.

30 pav.²⁰⁵

Sodybos kiemas stačiakampis, būdingas vienkiaminės struktūros kaimų sodyboms. Kai kuriais atvejais vidutinio dydžio ūkiams siūlyta tik kai kuriuos ūkio pasta-

200 Dėl butų brangumo. Lietuvos Aidas. 1932 sausio 13, p. 2.

201 Drėmaitė M. Pramonės architektūra Lietuvoje 1920–1940 m. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 34–35.

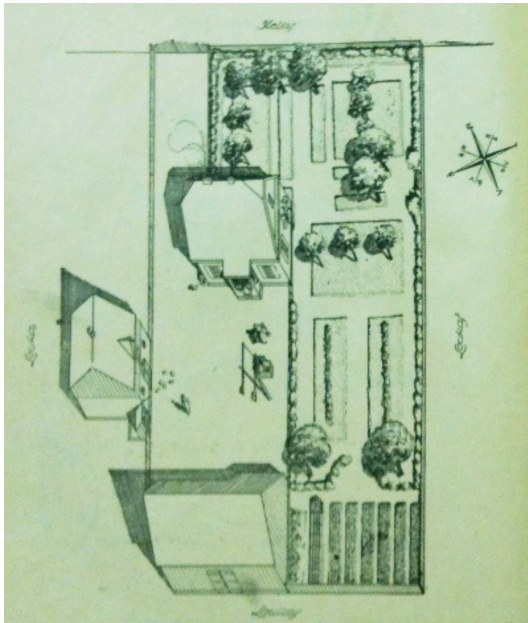
202 V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.

203 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 90.

204 V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.

205 V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.

tus jungti į vieną statinį, kitus paliekant atskirus. Tokį sprendimą teikia R. Vanagaitis, kuomet daržinė ir gyvenamasis namas formuojami atskiri, o svirnas, taupant statybos medžiagas, įrengiamas tvarto palėpėje. Taip suformuojamas sodybos planas, kuriame kiemas apstatytas iš trijų pusių. Tokiu būdu kiemas iš pietų pusės lieka neužstatytas ir saulėtesnis²⁰⁶. 32 pav. matomas visu perimetru užstatytas sodybos kiemas, labiausiai atitinka tradicinės vienkieminės sodybos vaizdą. Tačiau priešais gyvenamąjį namą įprastai būdavo statomas svirnas, šioje vietoje yra kluonas²⁰⁷.

31 pav.²¹⁰

Sodybos *apželdinimas* pasiūlymuose laikytas svarbiu dėl estetinių, bet dar labiau dėl praktinių priežasčių. Rekomendacijų autoriai atkreipia dėmesį į gražią sodybos išvaizdą, kas pasiekiamą „*atatinkamu medžių susodinimu ir vietos savybių išnaudojimu*“²⁰⁸. Pažymima, kad sodyba be medžių ir kitų augalų – nejauki, nuoga²⁰⁹. Praktiniais sumetimais rekomenduojama kiek įmanoma greičiau, vos įsikėlus į sodybą, įveisti vaismedžių sodą, taip pat ir apsodinti sodybą iš šiaurės ir vakarų pusių (apsaugai nuo šaltų vėjų) dideliais medžiais, geriau spygliuočiais (kurie sulaiko vėjus ir žiemos laiką).

Dar būdavo rekomenduojamos liepos – nes jos greičiau auga, esti gražios ir iš jų bitės prineša gero medaus. Nesiūlyta didelių medžių sodinti per arti pastatų – kad trenkus žaibui neužsidegtų statiniai ir kad medžių pavėsyje drėgmė nepūdėtų stogų²¹¹. Daugeliu atvejų rekomenduotas sodybos apželdinimas (31 pav.) bei privažiavimo

206 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922. p. 90.

207 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933, p. 29.

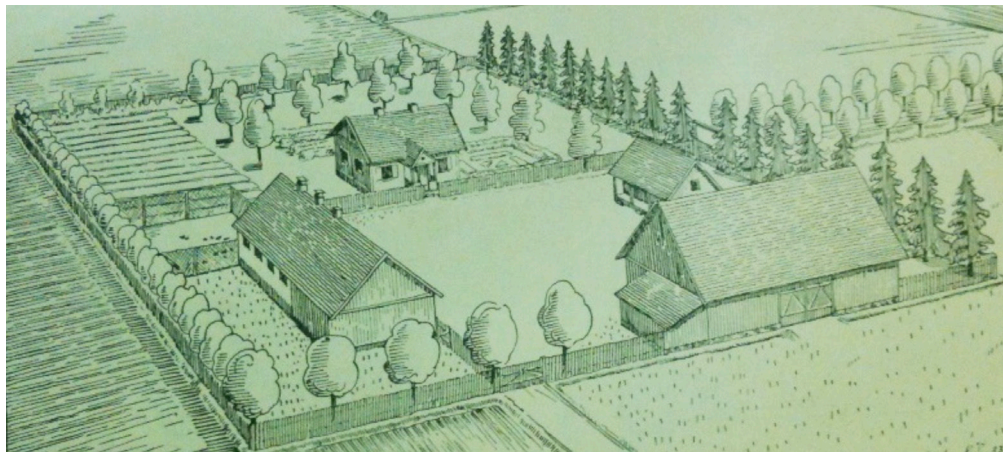
208 Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 9.

209 Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 244.

210 Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922. p. 90.

211 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933, p. 29.

kelio apsodinimas, kaip apsauga nuo vasaros karščių. Visuose teiktuose rekomendaciniuose projektuose įtrauktas ir apželdinimas, pateikiant galimą apsodinimo medžiais variantą, nurodant ir galimas patogesnes sodo, gėlynų vietas (30, 31, 32 pav.). Plačiausiai apželdinimo tema aptariama V. Švipo leidinyje, pažymint, kad medžiai ir krūmai, savo vietose tinkamai pasodinti, teikia sodybai ne tik grožio bet ir naudos: ją

32 pav.²¹²

Svarbiausiu apželdinimo tikslu sodybai nurodoma užuovėja – ji reikalinga vaisių sodams, pastatams, daržams. Išsamiai išnagrinėti su apželdinimu susiję svarbiausi klausimai: vietos parinkimas ir paruošimas, sodinimo laikas, tinkamų sodinukų užsiauginimas, jų transportavimas, gyvatvorių tipai, medžių ir krūmų, gėlių rūšys. Pagal paskirtį sodybos apželdinimo augalai rekomendacijose suskirstyti į *praktinę funkciją atliekančius* (sodybos apželdinimui skirti medžiai, įvairaus aukščio gyvatvorės, skirtos apsaugoti sodus, daržus, žymėti takus) ir *puošiamuosius augalus* (*dekoratyviniai* – vienmetės ir daugiametės gėlės, gražiai žydintys krūmai ir medžiai ir *dekoratyviniai su funkcine paskirtimi*: gražiai žydinčių augalų gyvatvorės ir kt.). Sodybų apsodinimui (dėl įvairovės) pirmiausia siūlyti ne vietiniai, bet introdukuoti užsieniniai (mūsų klimatui pritaikyti) medžiai: klevai, bukai, kaštanai, tuopos, akacijos, guobos (įvardinant lotyniškus tinkamo jų porūšio pavadinimus). Iš vietinių rekomenduotos liepos, ąžuolai, uosiai, šermukšniai. Gyvatvorėms, kurios galimos trijų aukščių pagal savo funkcinę paskirtį (skirtos apsaugoti sodus, daržus, žymėti takus) siūloma: aukštoms – klevas, akacija, skroblas, lazdynas, gudobelė, bukas, šilkmedis, ąžuolas, alyva,

212 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygyinė“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933, p. 29.

liepa, guoba; pusaukštėms – sedula, kaulenis, svarainis, jazminas, sausmedis, ligustras, erškėtis, serbentas, putinas; žemoms – deucija, jazminas, sidabražolė, spirėja. Iš gyvatvorėms tinkamų spygliuočių minimi kiparisas, kadagys, eglė ir tuja²¹³. Dėl kai kurių rekomenduojamų medžių autorių nuomonės išsiskiria – šermukšnis ir kadagys įvardinti ir kaip pavojingi dėl juose besiveisiančių žemės ūkio kultūrų kenkėjų²¹⁴.

I. Butkevičius, remdamasis faktine tyrimų medžiaga pažymi labiausiai paplitusius su apželdinimu susijusius faktus: tarpukariu šiaurinė sodybos pusė apsaugai nuo vėjų būdavo apželdinama eglaičių gyvatvore (turtingesni valstiečiai apsisodindavo ir retesnių veislių dekoratyviniais medžiais – sibirinėmis eglaitėmis, maumedžiais). Gėlių darželiai įrengiami visada, jei sodyboje būdavo merginų (nors nebe tokie gausūs kaip ikikariniu laikotarpiu), išsiskiria populiarūs širdies formos loveliai²¹⁵.

Tinkamai suformuotas apželdinimas, pasižymi išliekamąja verte – praėjus 80–100 metų nuo tarpukario sodybų įkūrimo dalis sodintų medžių jau yra sulaukę savo gamtinės brandos ir želdynai pradeda atsiskleisti visu savo grožiu. Neretai svarią išlikusių sodybų estetinės vertės dalį ir sudaro želdiniai: pačios sodybos pastatų kompleksas dažnai būna nepilnai išlikęs ar ne itin geros būklės. Su pilnai išlikusia architektūra ir gražiais brandžiais želdiniais kompleksai itin vertingi, susilaukia oficialaus pripažinimo (gražiausios metų sodybos įvertinimas – 34 pav.).

33 pav.²¹⁶, 34 pav.²¹⁷

213 Švipas V., Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 246.

214 Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933. p.9.

215 Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971.

216 Sodybos Vainatrakio km, Pakuonio valsč. Stanislovo Čepinsko 2016 m. nuotrauka.

217 Sodyba Pieštvenų vnk. Seredžiaus v. 1997 m. nominuota gražiausia metų sodyba Tauragės apskrityje. Stanislovo Čepinsko 2016 m. nuotrauka.

2. SODYBINĖS ARCHITEKTŪROS TRADICIJOS TĘSTINUMAS IR POKYČIAI

2.1. Planinė sodybos struktūra

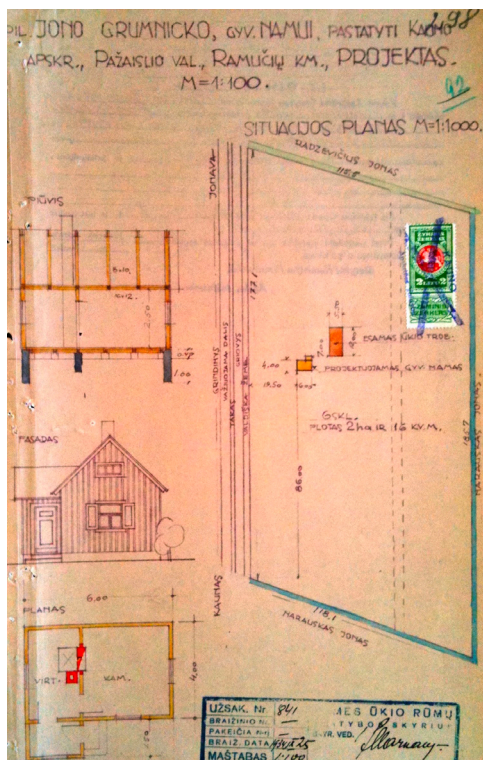
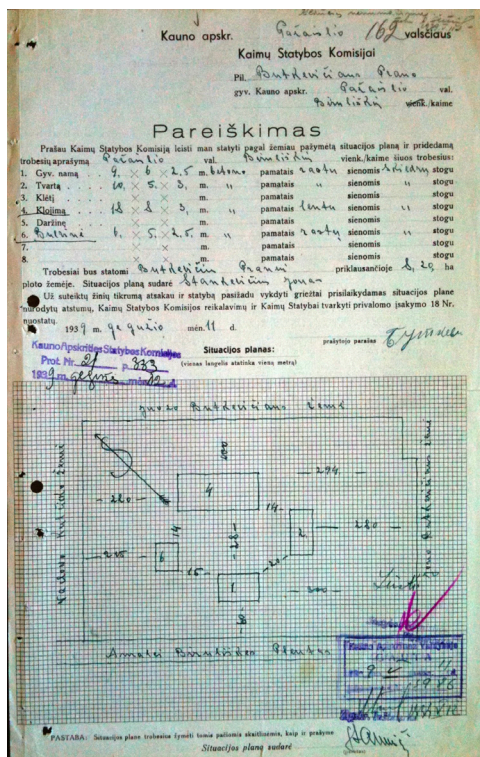
Tarpukario laikotarpiu vykstant žemės reformai Lietuvos kaimų sodyboje vyko ženklūs pokyčiai, kurie daugeliu atvejų buvo senųjų sodybų perkėlimas iš senųjų kaimavičių į naujas vietas. Jų suformavimas naujuose erdvesniuose žemės sklypuose lėmė esminį jų planinės struktūros performavimą. Pokyčius nulėmė ir besikeičianti ekonominė šalies situacija bei socialiniai reiškiniai. Ankstesnių reformų metu (Užnemunės, Stolypino) įkurtos vienkiaminės sodybos tarpukariu keitėsi nedaug. 1918–1940m. Kauno apskrities kaimo vietovėse arčiau Kauno kurta nemažai sodybų, kurių savininkų pagrindinis pajamų šaltinis nebuvo žemės ūkio veikla. Retai ūkininkavo ir kaimo vietovėse buvusių priemiesčių gyventojai, pagrindines pajamas gaudavę ne iš žemės ūkio veiklos. Tokių sodybų planinė struktūra iš esmės skyrėsi nuo ūkininkaujančių asmenų sodybų. Periferijoje pagrindinis pajamų šaltinis buvo žemės ūkio veikla.

Tarpukariu išskirsčius vienkiemiais 6993 kaimus buvo suformuota per 100 000 sodybų naujose vietose²¹⁸ – jų planinę struktūrą buvo galima formuoti laisvai, kaip buvo patogiausia ūkininkauti ir leido teisės aktai. Vienkiemiais išskirstytuose kaimuose senosiose vietose liko per 50 000 ūkininkų sodybų – pastarųjų pastatų išdėstymas irgi keitėsi. Dėl išsikelusių kaimynų padidėjusiuose sodybiniuose sklypuose gyvenamasis namas ir dalis ūkio pastatų būdavo paliekami senosiose vietose, kiti statyti siekiant suformuoti patogias erdves ūkinei veiklai – dažniausiai pastatai buvo grupuojami į stačiakampį kiemą. Panaudojami būdavo ir buvusių kaimynų ūkiniai pastatai, už juos kompensuojant ankstesniems savininkams. Kiemų neretai formuota daugiau negu vienas. Švarusis būdavo šalia gyvenamojo namo ir svirno, ūkinis – už tvarto, kuriame būdavo išleidžiami gyvuliai, rečiau formuota kluoniena šalia kluono bei daržinės.

Sodybų planinės struktūros formavimą veikė teisės aktų ir reglamentuojančių dokumentų nurodymai (aptarti pirmojoje dalyje), kurie padidino minimalius atstumus tarp medinių sodybos pastatų bei panaikino galimybę daugiau kaip du pastatus

218 Tarpukariu išskirstyta į vienkiemius 6993 kaimai, suformuota 159118 vienkiemų. Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis žemėtvarkos institutas, 2004, p. 61–62.

formuoti vienoje eilėje (kas buvo būdinga gatvinių kaimų siauruose sklypuose). Kaip nagrinėta ankstesniame skyriuje, svarų indėlį sodybų planinės struktūros formavimui įnešė teisės aktų reikalavimai ir rekomendacijos (teikti sodybų planavimo pavyzdžiai). Tačiau rekomendacijose ir tipiniuose projektuose siūlomi pavyzdžiai pateikia tik tokį vaizdą, koks buvo pageidaujamas ir siektinas valstybės institucijų. Realioji situacija buvo kiek kitokia: apie tai išsamią informaciją suteikia archyvinė medžiaga ir vietoje išlikę objektai.

35 pav. Archyviniai duomenų apie sodybų planinę struktūrą šaltiniai:

a) situacijos planas b) techninis projektas²¹⁹

Pagrindiniais šaltiniais apie 1918–1940 m. sodybų planinę struktūrą yra buvusių apskrities valsčių kaimų statybos komisijų tvirtinti sodybų situacijos planai ir techniniai projektai. Situacijos planuose (prie pareiškimų Valsčių kaimo statybos komisijoms) visada pateikiamas sodybos planas, nurodant numatomų pastatų funkcinę paskirtį, statybos medžiagas (pamatų, sienų) ir stogo dangą. Techniniuose projektuose

219 a) Prano Butkevičiaus sodybos situacijos planas. Biruliškių k. Pažaislio v., Kaunas a. 1939 m. KRVA, f. 17, a. 1, b. 60-162; b) Pil. Jono Grumnicko gyv. namo proj. Ramučių k. Pažaislio v., Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. KRVA, f. 17, a. 1 b. 60-298.

(jie buvo būtini teritorijose šalia Kauno miesto po privalomųjų įsakymų kaimų statybai tvarkyti patvirtinimo savivaldybėse ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje²²⁰) teikti projektuojamo pastato brėžiniai (planas, pjūvis, fasadas) ir sodybos planas. Visi projektiniai duomenys pateikiami viename lape. Techniniai projektai pateikia tiksliausią informaciją apie pirminę tarpukario įkurtą arba performuotą sodybų planinę struktūrą. Tačiau, dėl **išlikusios** tik nedidelės buvusios projektinės medžiagos dalies, svarių duomenų šaltiniu lieka natūroje esančios sodybos. Jose atsiskleidžia ir tai, kas nebūdavo pavaizduota planuose – reljefas, mažoji architektūra, erdves ribojantys želdiniai ir kiti elementai. Tačiau ir *in situ* išlikusios sodybos turi trūkumų: ne visada yra išlikę pilni sodybų kompleksai iš tarpukario – dažnai dalies autentiškų pastatų jau nebėra (nemaža dalis nugriauta per paskutinius du dešimtmečius) arba vėliau pakeista jų pirminė vieta. Sodybose nereti ir pokariu pastatyti nauji ūkio pastatai, dalies kurių amžių identifikuoti (dėl nepakitusio statybos būdo) neretai sudėtinga, todėl duomenys apie tarpukario planinę sodybos struktūrą gali tapti netikslūs. Svarbus šaltinis, padedantis patikslinti natūrinių tyrimų medžiagą, yra skaitmeninis *Geoportal* archyvas, saugantis skirtingų laikotarpių suskaitmenintą Lietuvos teritorijos ortofoto medžiagą (1995–2018 m. laikotarpio duomenų bazė)²²¹. Šie duomenys padeda identifikuoti dalies natūroje tirtų sodybų planinės struktūros pirminę būklę ir pokyčius (vykusius 1995–2018 m.). Pateiktų aeronuotraukų tikslumas yra pakankamas identifikuoti neišlikusius pastatus, naujai, po 1995 m., statytus statinius bei priestatus ir dalį rekonstrukcijų.

36 pav. (a-d) Sodybos Gadvaišų k., Seredžiaus v. planinės struktūros kaita
(1996–2016 m.)
www.geoportal.lt

220 Privalomieji įsakymai kaimo statybai išleisti apskričių savivaldybių po 1931 savivaldybių įstatymo priėmimo.

221 www.geoportal.lt pateikiama ortofoto (palydovinių nuotraukų / nuotraukų iš lėktuvo) medžiaga nuo 1996 m. padeda tiksliai identifikuoti per paskutinius du dešimtmečius nugriautus bei naujai statytus pastatus.

Dėl anksčiau išvardintų priežasčių prioritetiniu šaltiniu analizuojant tarpukarių įkurtų sodybų planinę struktūrą yra archyvuose saugomi sodybų pastatų projektai ir situacijos planai. Natūrinių tyrimų metu surinkta medžiaga šiuos duomenis papildo ir padeda gauti tikslesnes tyrimų išvadas. Toliau nuo Kauno buvusioms teritorijoms pagrindinis šaltinis lieka natūriniai duomenys, kurie, atliekant pakankamai plataus masto tyrimus ir duomenų analizę, yra patikimi.

Pagal gyventojų užimtumą galima išskirti dviejų tipų sodybas, kurių planinė struktūra pastebimai skiriasi. I-ojo tipo sodybų savininkų pagrindinis pajamų šaltinis yra iš žemės ūkio gaunamos pajamos. Šiose sodybose yra gyvenamasis namas ir būtini žemės ūkio veiklai pastatai, įprastai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru. Sodybos kuriamos sklypuose nuo kelių iki keliasdešimties hektarų dydžio. Tokio tipo sodybų aptikta visoje apskrityje²²².

Antrojo tipo sodybos gyventojų, kurių pagrindinis pajamų šaltinis nesusijęs su žemės ūkio veikla, suformuotos dažniausiai nedideliuose²²³ sklypuose. Jose buvo gyvenamasis namas (skirtas vienai ar kelioms šeimoms) ir atitinkamai šeimų kiekiui paskirstytas ūkio pastatas, retai keli. Šio tipo sodybos įkurtos valsčiuose, esančiuose netoli tuometinės miesto ribos, priemiesčių (juridiškai kaimo teritorijoje buvusiuose) gyvenamųjų namų kvartaluose ar tiesiog pavieniui. Jos priklausė ne vien tarnautojams, amatininkams bei miesto ir miestelių sklypininkams, tačiau buvo ir pasiturinčių miestiečių užmiesčio rezidencijos, ir miesto gyventojų vasarnamiai²²⁴.

Ištyrus daugiau kaip 500 kaimo sodybų archyvinės medžiagos vienetų – įvairių tipų pastatų techninių projektų²²⁵ ir sodybų situacijos planų (KRVA, f. 17, b. 22-68) bei vietoje ištyrus per 300 atrinktų vienkiamų sodybų ir priemiesčių objektų, nustatyta, kad šalia Kauno miesto esančiuose valsčių dalyse ūkininkų sodybų yra apie 50 %²²⁶. Šis skaičius dar mažesnis dalyje Aukštosios Panemunės ir Pažaislio valsčių – nesiekia ir 40 %²²⁷. Atlikus natūrinius aplink Kauną esančių vietovių tyrimus, nustatytas jų teritorinis pasiskirstymas: antrojo tipo sodybos vyrauja tankesnio užstatymo teritorijose ir priemiesčiuose, o ūkininkų sodybos sudaro daugumą net ir prie miesto esančiuose

222 Ūkininkų valdomo žemės sklypo vidurkis Lietuvoje 1940 m. siekė 10,4 ha. VASKELA G. Prieiga per internetą: <http://gevask.dtiltas.lt/GeVask/html/agreforma01.html>

223 Šių sodybų sklypų dydis Kauno apskrityje svyravo vidutiniškai nuo 7 iki 25 arų, nors išskirtiniais atvejais siekdavo hektarą ir daugiau. KRVA, f. 17, a. 1, b. 20–68.

224 XX a. ketvirtio dešimtmečio pradžioje rengtuose techniniuose projektuose aptinkama gyvenamųjų namų - vasarnamių kategorija. KRVA, f. 17, a. 1, b. 68-20, b. 68–71.

225 Tarpukario techniniuose projektuose situacijos planas visada jo sudedamoji dalis, todėl jie taip pat suteikia informacijos apie sodybų planinę struktūrą.

226 KRVA, f. 17, b. 22–68.

227 KRVA, f. 17, b. 22–68.

atvirose žemės ūkio teritorijose. Apskritis valsčiuose, nesiribojančiuose su Kauno miestu, ūkininkų sodybų yra per 95 %²²⁸. Pirmojo tipo sodybos įkurtos žemės ūkio paskirties sklypo centrinėje dalyje²²⁹ arba, esant nedideliame žemės kiekiui (iki 5 ha), sklypo pakraštyje. Pastatų skaičius nuo dviejų iki penkių ar daugiau, tačiau dažniausiai trys – keturi²³⁰. Labiausiai paplitęs pastatų išdėstymas – tvarkingai aplink stačiakampį kiemą, jo perimetru. Tokiu būdu visoje Kauno apskrityje kuriamuose vienkiniuose paplinta Užnemunei būdinga (XIX a. pr. joje atsiradusi) sodybų planinė struktūra. Taip buvo geriausiai išlaikomi ir būtini priešgaisriniai reikalavimai. Senojo sodybų suplanavimo, išlikusio nuo valakų reformos laikų (Užnemunėje pradėjusio nykti XIX a., likusioje Kauno apskrityje – XX a. pr. Stolyfino reformos metu), po tarpukario žemės reformos išlieka nedaug pavyzdžių²³¹.

Iš tarpukariu įkurtų ūkininkų sodybų (pirmojo tipo) didžiausia dalis yra turinčių 3–4 pastatus, išdėstytus stačiakampio kiemo perimetru. (1 lentelė – duomenys iš sodybų situacijos planų ir techninių projektų). Dviejų pastatų (gyvenamojo namo ir daugiafunkcinio ūkinio pastato, apimančio tvartą, daržinę ir svirną) sudaro kitą ženklią dalį. *De facto* steigčių sodybų vieta sklype bei planinė struktūra daugeliu atvejų atitinka sodybų planavimui teiktų rekomendacijų pasiūlymus²³². Retesni variantai, kai ūkinis pastatas orientuotas statmenai į gyvenamąjį namą. Daugiau kaip keturis pastatus turinčių sodybų aptikta nedaug, viena pagrindinių to priežasčių yra tai, kad skirtingų funkcijų ūkiniai pastatai dažnai blokuoti į vieną statinį. Natūrinių tyrimų duomenys pateikia gana panašų planinės struktūros pasiskirstymą (2 lentelė), tik kiek daugiau yra pastatų stačiakampio kiemo viduje bei dviejų pastatų sodybų, kas patvirtina naujų pastatų statybą sodybose ikikariniu bei pokario laikotarpiu ir dalies pastatų sunykimą – dėl to bendras sodybų planinės struktūros pasiskirstymas pakinta neženkliai (3 lentelė).

228 2016–2017 m. autoriaus atliktų natūrinių tyrimų duomenys.

229 Sodybos vietos parinkimas žemės ūkio paskirties žemės sklypo centrinėje dalyje buvo reglamentuotas ir Kaimų statybai tvarkyti privalomųjų įsakymų.

230 Procentais ūkininkų sodybos su dviem atskirais pastatais sudaro 17 %, su 3 – 33 %, su 4 – 40 %, su 5 – 8 %, su 6 – 2 %. Duomenys apie įvairaus pastatų išdėstymo paplitimą pateikiami 1. lentelėje.

231 Senoji sodybų pastatų išdėstymo struktūra išlieka kaimuose, kurių žemės reforma nespėjo paliesti. Tokių 1939 m. pab. visoje Lietuvoje buvo 2319. Kauno apskrityje neišskirstyti kaimai pagal plotą sudarė 14 %. Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis žemėtvarkos institutas, 2004, p. 61; 171.

232 Tarpukario rekomendaciniuose leidiniuose svarus dėmesys buvo skiriamas tinkamam sodybos vietos parinkimui bei optimaliam pastatų išdėstymui, kad būtų patogų ūkininkauti, išliktų sveika aplinka ir būtų saugu priešgaisrinio požiūriu. Reisonas K. Žemės ūkio statyba, Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926; Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922; Švipas V. Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1936.

1 lentelė. Pirmojo tipo sodybų pastatų kiekio ir jų išdėstymo paplitimas, %

(šaltinis: archyviniai duomenys)

Sodybos pastatų skaičius	Paplitimas, %	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru	Dalis pastatų išdėstyta stačiakampio kiemo perimetru, kiti už ribos	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru ir jo viduje	Pastatai išdėstyti viena ar dviem eilėmis	Pastatai išdėstyti laisvai
1	-	-				
2	17	7			8	2
3	33	30	1		1	1
4	40	33	4			3
5 ir daugiau	10	3	2	2	2	1

2 lentelė Pirmojo tipo sodybų pastatų kiekio ir jų išsidėstymo paplitimas, %

(šaltinis: natūriniai tyrimai)

Sodybos pastatų skaičius	Sodybų su nurodytu pastatų kiekiu, vnt:	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru	Dalis pastatų išdėstyta stačiakampio kiemo perimetru, kiti už ribos	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru ir jo viduje	Pastatai išdėstyti viena ar dviem eilėmis	Pastatai išdėstyti laisvai
1	5					5
2	22	14			7	1
3	27	20		2	3	2
4	23	17	2	4		
5	12	7	1	4		
6 ir daugiau	11	2	3	4	1	1

3 lentelė Pirmojo tipo sodybų pastatų kiekio ir jų išdėstymo paplitimas, %

(šaltinis: archyviniai ir natūriniai duomenys)

Sodybos pastatų skaičius	Paplitimas, %	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru	Dalis pastatų išdėstyta stačiakampio kiemo perimetru, kiti už ribos	Pastatai išdėstyti stačiakampio kiemo perimetru ir jo viduje	Pastatai išdėstyti viena ar dviem eilėmis	Pastatai išdėstyti laisvai
1	2,5	-				2,5
2	19,5	10,5			7,5	1,5
3	30	25	0,5	1	2	1,5
4	31,5	25	3	2		1,5
5 ir daugiau	16,5	6	5	5	1,5	1

Populiariausių, tris ir keturis pastatus turinčių sodybų visi pastatai išdėstomi aplink stačiakampį kiemą, jo kraštinėse, rečiau kampuose. Jei pastatų yra daugiau kaip keturi, tuomet vienai kiemo kraštinei tenka du pastatai arba vienas būna patrauktas atokiau. Kiemo viduje ūkio trobesiai statyti retai, nes tokiu atveju sunkiau būdavo išlaikyti priešgaisrines normas ir kiemas tapdavo sunkiau apžvelgiamas. Tačiau tokių pavyzdžių esama vėliau statant papildomus pastatus ar pokariu naujai pertvarkant senąsias sodybas²³³. Pastatų statymą vienoje ar dvejomis eilėmis vienas paskui kitą, riboja privalomieji įsakymai kaimų statybai tvarkyti²³⁴, todėl tokio planavimo pavyzdžių aptikta tik vykdant statybas senosiose sodybose. Dviejų pastatų sodybose gyvenamasis namas ir stambaus tūrio ūkinis pastatas dažniausiai statyti lygiagrečiai vienas kitam, tarp jų yra kiemas, kurio forma artima kvadratui. Tokios sodybos dažnai turėjo du kiemus: tarp gyvenamojo namo ir ūkinio pastato suformuojamas švarusis kiemas, o kitoje pagalbinio pastato pusėje – ūkinis (gyvulių) kiemas. Nedažni, tačiau sutinkami variantai, kai du pastatai būna išdėstomi šalia stačiakampio kiemo, jo dviejose šalia viena kitos esančiose kraštinėse, 90° kampu vienas šalia kito. Didesnių ūkių sodybose, be stačiakampio kiemo, aplink kurį grupuojami pastatai, įrengiama ir papildomų: švarusis kiemas su gėlynais, atlikdavo reprezentacinį vaidmenį, jis būdavo įrengiamas priešais gyvenamojo namo pagrindinį įėjimą; kitoje namo pusėje (kur išdėstyti ūkiniai pastatai) būdavo ūkinis kiemas, gyvuliams į lauką išleisti skirti būdavo specialiai įrengiami kiemai už tvarto ar daugiafunkcinio ūkio pastato. Jie įvardijami pagal gyvulių, kuriems yra skirti, rūšį – kiaulių kiemas, vištų kiemas etc.²³⁵.

Kaip minėta pirmojoje dalyje, Kauno apskrityje buvo nurodyti privalomi išlaikyti atstumai tarp pastatų atsižvelgiant į sklypo dydį (mažesnių kaip 10 ha ūkių sodybose jis buvo ne mažiau kaip 10 m, stambesniųjų turėjo būti daugiau kaip 15 m)²³⁶. Ištyrus archyve saugomus vykdytų statybų projektus nustatyta, kad šio punkto laikytasi daugeliu atvejų²³⁷. Neišlaikytų atstumų tarp pastatų atvejų aptikta mažesniuose už 10 ha ūkiuose, siekiant suformuoti smulkiam ūkiui optimalius nedidelius kiemus, bei daugiau žemės išlaikyti produkcijai auginti²³⁸.

233 Duomenys pateikiami remiantis natūriniais tyrimais ir archyviniais duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22–68).

234 Savivaldybių išleisti kaimų statybai tvarkyti privalomieji įsakymai draudė statyti vienoje eilėje daugiau kaip 2 sodybos pastatus.

235 Duomenys pateikiami remiantis natūriniais tyrimais ir archyviniais duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22–68).

236 Kauno apskrities kaimų statybai tvarkyti privalomasis įsakymas, 1935 - 09 - 26, p. Nr. 6.

237 Vyraujantis atstumas tarp ūkininkų vienkinių pastatų yra tarp 10–20 metrų, vienkinių kuriuose neišlaikyti 10 m atstumai tarp pastatų aptikta 6%.

238 Duomenys pateikiami remiantis natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22–68).

Įvažiavimas iš kelio į sodybą įrengiamas daugeliu atvejų (daugiau kaip 60 %) taip, kad pirmiausia privažiuojama prie gyvenamojo namo, iš gerojo kiemo pusės. Šioje dalyje dažniausiai įrengiami gėlių darželiai, ir tik po to, pravažius pro namą, patenkama į ūkinį kiemą. Iš kitų variantų dažniausias toks, kuomet kelias atveda į sodybos stačiakampį kiemą tarp gyvenamojo namo ir vieno iš ūkinių pastatų (tvarto ar daržinės). Abu variantai suteikė galimybę per gyvenamojo namo langus visada matyti kelią, kas buvo svarbu saugumo atveju²³⁹.

Antrojo tipo sodybos kuriamos mažesniuose sklypuose, nuo keleto arų iki hektaro. Sodybose beveik visais atvejais buvo du pastatai – gyvenamasis namas ir pagalbinis ūkio pastatas (retai keli). Sodyba formuojama šalia kelio, gyvenamasis namas statomas ilguoju fasadu lygiagrečiai keliui, už jo įrengiamas ūkinis kiemas, kurio gale statomas pagalbinis pastatas. Pastarasis techniniuose projektuose įvardijamas kaip sandėlis arba ūkio trobesys. Gyvenamasis namas šalia gatvės rečiau atitrauktas nuo jos – tuomet tarp jo ir gatvės suformuojamas dekoratyviai apželdintas reprezentacinis kiemas. Gerokai retesni variantai yra, kai ūkinis pastatas yra arčiau kelio, o už jo kiemas ir gyvenamasis namas toliau, arba abu pastatai vienodu atstumu nuo gatvės, o tarp jų kiemas²⁴⁰.

Pagrindiniai duomenys apie Kauno apskrities sodybų pastatų architektūrą ir funkcinis tipus gauti tyrinėjant archyvinę medžiagą ir natūrinių tyrimų metu. Daugiausiai informacijos apie pastatus suteikia techniniai projektai (pastatų paskirtis, matmenys, architektūra, statybos medžiagos ir iš dalies apdaila) ir natūrinių tyrimų duomenys (pastatų paskirtis, matmenys, statybos medžiagos, faktinė architektūra, apdailos medžiagos, puošyba, interjeras). Situacijos planuose apie pastatų architektūrą atsiskleidžia tik fragmentinė informacija: numatyto statyti pastato matmenys, pamatų bei sienų statybos medžiagos ir numatoma stogo danga²⁴¹.

2.2. Gyvenamųjų namų dydžiai, tipai, paplitimas ir architektūra

Gyvenamųjų namų Kauno apskrities kaimo vietovėse dydžiai, atsižvelgiant į savininkų ekonominį pajėgumą, smarkiai svyravo. Ir ūkininkų sodybų, ir priemiesčio kaimo gyvenviečių architektūroje matoma tiek tradicinės, tiek stilinės architektūros

239 Duomenys pateikiami remiantis autoriaus natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22 – 68).

240 Duomenys pateikiami remiantis autoriaus natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22 – 68).

241 Remtasi autoriaus 2016–2017 m. atliktais natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22 – 68).

įtaka. Pastebima tendencija, kad toliau nuo Kauno miesto buvę gyvenamieji namai artimesni tradicinei architektūrai. Priešingai, kai kurie netoli miesto buvę kaimo ūkininkų namai atskirais atvejais suformuoti stilinės architektūros įtakoje, su tradicine kaimo architektūra neturi nieko bendro²⁴².

Kauno apskrityje namai buvo statomi pagal techninius projektus ir situacijos planus. Toliau nuo apskrities centro esančiose teritorijose, kuriose kaimo statybas reglamentavo Kauno apskrities Kaimų statybai tvarkyti privalomasis įsakymas Nr. 18²⁴³, gyvenamieji namai statyti pagal situacijos planus. Juos rengė Žemės ūkio rūmų technikai, rajono agronomai, skirstę kaimus vienkiemiais matininkai ar patys sodybų savininkai. Situacijos planai, kaip minėta, suteikia informaciją apie gyvenamojo namo padėtį sklype ir jo matmenis bei statybos medžiagas, tačiau apie pastato architektūrą iš jų spręsti yra sudėtinga (duomenys apie toliau nuo Kauno esančių objektų architektūrą gauti natūriniais tyrimais). Išsamiau šaltiniu apie architektūrą virtę techniniai projektai rengti nedidelėje dalyje kaimo vietovių: buvo būtini svarbiose, matomiausiose teritorijose, kuriose statybas reglamentavo savivaldybės įsakymas Nr. 13. Tai juridiskai kaimo teritorijose besiformavę priemiesčio kvartalai, užmiesčio teritorijos šalia pagrindinių kelių, geležinkelių. Techninius projektus braižė statybos technikai, diplomuoti statybos inžinieriai, diplomuoti inžinieriai – architektai, kultūrtechnikai. Analizuotoje archyvinėje medžiagoje esančius Kauno apskrities teritorijoje statytų pastatų techninius projektus rengė 59 specialistai bei Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. Iš archyve saugomų projektų daugiausia projektų yra parengę statybos technikas A. Šusteris (37 vnt.) ir inžinieriai-architektai Borisas Helcermanas (30 vnt.) ir Romanas Steikūnas (18 vnt.). Žemės ūkio rūmų statybos skyriaus išlikę parengti 37 projektai, kurie sudaro 7,4% visų analizuotų projektų. Reikšminga dalis projektų yra kartotiniai, su nedideliais pakeitimais, daugiausia jų parengė A. Šusteris²⁴⁴.

Gyvenamieji namai statyti labai įvairių išmatavimų – susisteminius archyvinę medžiagą (pateikiama 4 lentelėje) nustatyti 59 skirtingų dydžių gyvenamieji namai. Iš 502 ištirtų Kauno apskrities archyve saugomų projektinės dokumentacijos vienetų gyvenamųjų namų projektų buvo 316 (likusi dokumentacija ūkinių pastatų). Pirmojo tipo sodybų, kurių savininkų pagrindinis pajamų šaltinis yra žemės ūkio veikla (ūkininkai), gyvenamieji namai lentelėje žymimi raide „ū“, turintys kitą pagrindinį

242 Remiantis 2016–2017 m. atliktais natūriniais tyrimais ir archyviniais duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22–68).

243 Kauno apskrities kaimų statybai tvarkyti privalomasis įsakymas, 1935 - 09 - 26, p. Nr. 6.

244 Duomenys apie projektinės medžiagos autorius gauti tiriant archyvinę medžiagą (KRVA, f. 17, b. 22–68).

pajamų šaltinį, – raide „k“. Iš susistemintos medžiagos aiškiai matoma, kad tam tikri ilgio ir pločio santykio namai abiejų tipų gyvenamuosiuose namuose buvo ženkliai populiareni už likusius – 9 pozicijos iš 59 (4x6, 5x7, 6x7, 6x8, 7x8, 7x9, 7x10, 8x10, 8x12) buvo panaudotos 47% visų pastatytų namų. Kauno apskrities kaimo vietovėse ir priemiesčiuose, nors ir buvo skatinama mūro ir alternatyvi molio statyba, tačiau didžiausia dalis (per 90%) yra pastatyta medinių gyvenamųjų namų ir ūkio pastatų. Mūriniai namai su retomis išimtis statyti daugiausia priemiesčiuose šalia Kauno²⁴⁵.

4 lentelė. Gyvenamųjų namų dydžiai ir jų paplitimas Kauno apskrities kaimo vietovėse (archyviniai duomenys)

ilgis→ plotis↓	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	17+
4	1ū	7k 3ū	2k											
5	1k 3ū	3k 1ū	9k 2ū	2k 2ū	4k 1ū	2k		1ū		2ū				
6		4k 5ū	10k 6ū	10k 8ū	1k 3ū	5k 3ū	2ū	2k 3ū	1k	1k 5ū	1ū	1ū		
7			6k	6k 5ū	13k 9ū	10k 16ū	3k 5ū	3ū	1k 1ū	1k 1ū	2k 1ū	2ū		
8				3k 5ū	4k 1ū	10k 8ū	6k 3ū	9k 4ū	6k 2ū	6k 1ū	1k 1ū	3k	1k 1ū	1ū
9					2k	7k 2ū	3k	5k 1ū	3k	1k		1ū		
10						3k	1k	1ū	1k					2k
11							1k		1k		1k			
12								2k						

(Iš viso 316 namų, iš jų 127 ūkininkų, 189 kitų, 149 populiariausių).

²⁴⁵ Duomenys pateikiami remiantis autoriaus natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22–68).

5 lentelė. Vietoje ištirtų sodybų gyvenamųjų namų ilgio ir pločio santykis Kauno apskrityje

Gyv. Namų Ilgio/pločio santykis ↓	Gyv. namų su atitinkamu ilgio pločio santykiu paplitimas						
	Iki 40 m ²	40–60 m ²	60–80 m ²	80–100 m ²	100–120 m ²	> 120 m ²	iš viso
1x1	1	-	-	-	-	-	1
1x1,1	-	1	1	-	-	-	2
1x1,2	-	3	2	5	-	-	10
1x1,3	-	3	9	-	-	-	12
1x1,4	-	-	11	6	-	-	17
1x1,5	1	-	6	3	-	-	9
1x1,6	1	-	5	3	1	-	9
1x1,6-1,8	1	-	3	2	2	-	7
1x1,8-2,0	-	-	8	4	2	1	15

Du iš šių variantų (4 x 6 ir 8 x 12) atitinka aukso pjūvio proporciją²⁴⁶, kiti artimesni kvadratui. Šią tendenciją galima susieti su kompaktiško namo, kurio planas buvo artimas kvadratui, plitimu – jis (kaip pažymima pirmoje dalyje) buvo rekomenduojamas daugumos tarpukario rekomendacinių leidinių kaimo statybai pasiūlymuose. Tikslaus kvadratinio plano namai, nors rekomendacijose kaimo statybai dažni, statyti daugiau priemiesčiuose. Siauri ir ilgi namai, kurių plotis neviršija 6 m, o ilgis svyruoja tarp 11 – 20 metrų, būdingi ūkininkų sodyboms, kaip tebevykstantis statybos tradicijos tęstinumas – dvigalio plano. Priemiesčiuose tokių matmenų namai buvo sutinkami retai, jie dažniausiai būdavo kelių butų, neretai nuomojami.

Esant negausiems išlikusiems archyviniais duomenimis (situacijos planai ir techniniai projektai)²⁴⁷, su Kauno nesiribojančių valsčių namų planinė situacija įvertinta natūrinių tyrimų metu. Su negausiomis išimtimis (poilsui skirtos sodybos) dominuoja pirmojo tipo (ūkininkų) sodybos. (5 lentelė). Išsiskiria dvi labiau paplitę gyvenamųjų namų ilgio ir pločio santykio grupės: kiek artimesnio kvadratui stačiakampio plano 1:1,2–1:1,4 (45 %) ir tradicinio pailgo stačiakampio tūrio 1:1,6–1:2 (28 %). Pagal šį santykį išsiskiria dvi toliau nuo miesto statytų gyvenamųjų namų kategorijos – kompaktiško plano ir naujai statomi ar perstatomi tradiciniai pailgo stačiakampio plano dvigaliai gyvenamieji namai.

Galima konstatuoti, kad tarp tirtų namų tradicinei kaimo statybai priskirtini pastatai sudaro mažumą, o kita dalis yra artima Kaune bei miesteliuose statytiems. Darbe

²⁴⁶ Aukso pjūvio proporcija yra kuomet ilgio ir pločio santykis yra 1,618033.

²⁴⁷ KRVA, f. 17, b. 22–68.

tiriami namai yra skirstomi į: *tradicinius sodybinius, mažagabaričius nuomojamus, nuomjamų butų, individualias vilas, vienaaukščius kotedžus ir dviaukščius kotedžus*. Visi šie tipai rasti ir tyrinėtose kaimo ir priemiesčių sodybose (2–3 nuomojamus butus turintys nedideli namai priskirti prie mažagabaričių nuomjamų namų). Vieno aukšto namai, kurių architektūra susiformavusi laikmečio stilinės architektūros įtakoje, neturintys sąsajų su tradicine statyba, priskirti vienaaukščiams kotedžams. Pastebėta didesnė tradicinių sodybinių namų įvairovė, jie sutinkami visų tipų sodybose, galima išskirti keletą jų planinės struktūros variantų. Priemiesčiuose yra unikalia architektūra išsiskiriančių pavyzdžių. Tipologija rengta remiantis prof. Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės parengtu Kauno miesto istorinės dalies Žaliakalnio apsaugos reglamentu (U31)²⁴⁸.

Tradiciniai sodybiniai namai 1918–1940 m. labiausiai paplitęs gyvenamųjų namų tipas visoje apskrityje: kaimo vietovėse sudarė absoliučią daugumą, vyravo ir priemiesčiuose. Nesant tarp miesto ir kaimo aiškos ribos, plito ir miesto teritorijoje. Sodybinių vienos šeimos namų dominavimo visoje apskrityje pagrindinėmis priežastimis galima laikyti vis dar stiprią medinės statybos tradicijos tąsą bei su sodybinio namo tipu tampriai susijusį išsisknijusį individualistinį lietuvių požiūrį į atskirą privačią nuosavybę. Kolektyvinė nuosavybė, aktyviai skatinta cariniu laikotarpiu, neišsiskynijo²⁴⁹, pastebima, jog „tik turėdamas nuosavybės, o ypač nekilnojamosios, lietuvis jautęsis visaverte, visateise asmenybe“²⁵⁰. Individualios nuosavybės būtinybę pabrėžia ir tarpukario spauda²⁵¹. Vienos šeimos gyvenamasis namas kaip priimtinausia forma skatintas ne vien kaime, tačiau ir mieste, net ir valstybiniu lygmeniu: jų kolonijas siekta kurti ir miesto ribose, pažymima, kad „ideališkiausia mieste gyvenimo forma yra vienos šeimynos gyvenamas namelis“²⁵². Tokia politika siejama ir su vis dar tebesančiu agrariniu mentalitetu²⁵³. Be to, sodybiniai (o ne daugiabučiai) namai spaudoje

248 Tolvaišienė N. Kauno miesto istorinės dalies vadinamos Žaliakalniu (U31) apsaugos reglamentas, 2002. Prieiga per internetą: http://www.kaunas.eu/kaunas/m/m_files/wfiles/file130.pdf

249 Kulikauskas G. Lietuvio kodas Vilnius: Tyto Alba, 2018.

250 Feodotas Kudrinskis, Lietuviai (Bendra apžvalga)// Vilniaus kalendorius 1906 metams, Vilnius, 1905.

251 „Lietuvio sieloj glūdi charakteringas bruožas – turėti kokią nors nuosavybę, savą namelį, žemės sklypą ar ką, kad tik nebūtum kampininkas.“Ar norėtum tamsta turėti namus? XX amžius. 1937 rugsėjo 6, p. 5.

252 Maži nameliai miestuose. Savivaldybė. 1931, Nr. 5, p. 14.

253 Petrulis V. Modernizacija kaip europietiškosios laiko dvasios (zeitgeist) atspindys : Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė : Mokslo monografija. Kaunas Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 99.

įvardijami tinkamiausiais ir darbininkijai²⁵⁴.

Tradiciniai sodybiniai namai statyti įvairių dydžių ir turių tiek ūkininkų tiek ir kitą pagrindinį pajamų šaltinį turinčių gyventojų. Jų planas svyruoja nuo kvadratinio (1 x 1), labiau paplitusio priemiesčiuose, iki pailgo stačiakampio (1 x 1,8–1 x 2), būdingo ūkininkų sodyboms. Plotas nuo 20 iki 225 m². Statyti iš medžio (mūro statybos, tarpukariu labiau sietos su prabanga²⁵⁵, aptikta keletas atvejų priemiesčiuose). Molio namų statyba (nors ir aktyviai rekomenduota leidiniuose kaimo statybai) nepaplitusi (aptikta ūkio pastatų). Tradiciniai sodybiniai namai tęsė iki I pasaulinio karo susiformavusių etninių regionų tradicinių gyvenamųjų namų tipų architektūrą (37, 38 pav.). Tačiau dauguma jų keitėsi dėl rekomendacijų kaimo statybai ir laikmečio naujovių įtakos. Pokyčiai ir inovacijos palietė beveik visus naujai statomus sodybinius namus, labiau už architektūrą keitėsi pastatų planinė struktūra.

37 pav. Dvigalė XIX a. stuba Margininkų k.

Pasak A. Daniliausko, naujas būstas imamas dalinti pagal veiklas ir funkcijas: valgio gaminimo, laisvalaikio ir skirtos miegui²⁵⁶. Neretai įrengiamas ir gyvenamojo namo aukštas: mansardoje dažniausiai suformuojami miegamieji kambariai.

38 pav. Žemaitiška 1888 m. troba Vincentavos k.

Kaimo vietovėje statytų sodybinių namų architektūra išlieka artimesnė statybos tradicijai nei priemiesčių, kuriuose labiau reikėsi modernybės įtaka, tai, pasak sociologų susiję ir su gyvenimo stiliaus individualumu (kaime jis buvo perduodamas iš kartos į kartą, o ne pasirenkamas kaip mieste)²⁵⁷.

254 „Nedideli nameliai su nedideliais darželiais – štai ko reikia darbininkui“. Korsa, K. Darbininkų kolonijos svetur. Darbas. 1936 vasario 11, p. 2.

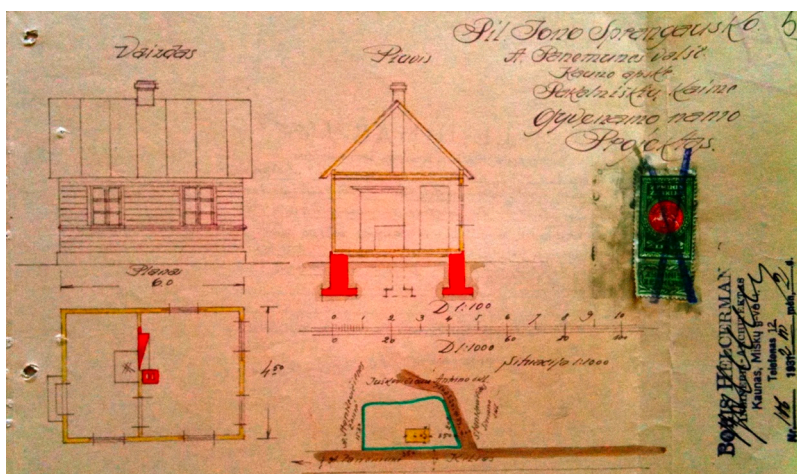
255 Pakštalis A., Petrulis V. Miestas kaip paveldo laukas: Kauno tarpukario palikimas ir jo įprasminimo būdai: Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė: Mokslo monografija. Kaunas Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 121 – 149.

256 Daniliauskas A. Lietuvos miestų materialinė kultūra XX a. Vilnius: Mokslas, 1978.

257 Giddens A. Modernybė ir asmens tapatumas. Vilnius: Pradai, 2000, p. 108.

Priemiesčiuose didesnė ir labiau skirtinga sodybinių namų architektūros įvairovė, matomas miestui būdingas siekis išsiskirti, būti kitokiu, savitesniu, unikaliu būdu. Pasak Tonines Ferdinand, šis siekis būdingas miesto visuomenei, kurioje bendrumas remiasi ne panašumu ar bendru gėriu, bet skirtumais²⁵⁸. Tai įtakojo tradicinių sodybinių namų su kaimo architektūrai nebūdingais architektūriniais išorės sprendimais (sudėtingesnių formų stogai, vienetiniai kaimui nebūdingi dekoro elementai, mezoninai, bokšteliai, įmantrių formų langai ir kt.) atsiradimą priemiesčiuose.

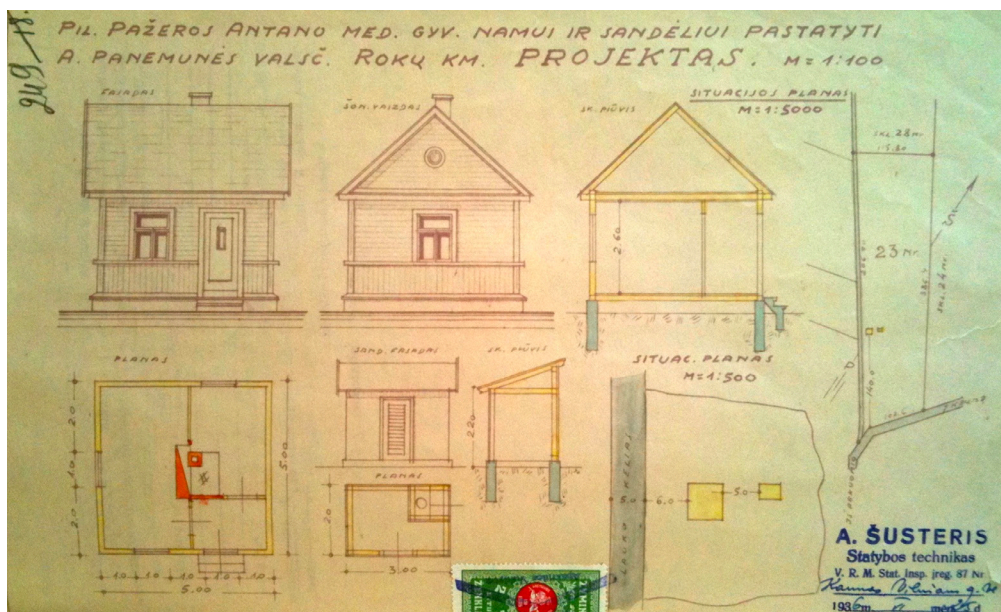
Pagal *planinę struktūrą* ir užstatymo plotą galima išskirti keletą tradicinių sodybinių gyvenamųjų namų potipių. Mažiausi buvo dviejų dalių – dažniausiai kambario ir virtuvės (kartais dar atidalinamas sandėliukas ar viena iš patalpų padalinama), stačiakampio plano. Namų erdvė skersai buvo dalinama pertvara, kurioje įrengiama krosnis, šildanti visą namą. Iš išorės kartais pristatoma veranda ar kitos paskirties patalpa, kartais dvi. Šių namų užstatymo plotas nuo 20 kv./m (vienintelis pavyzdys 4x5 m), daugiau aptikta 4x6 bei 5x7 m. Tokio dydžio namus statėsi smulkiausi ūkininkai (sklypininkai), taip pat priemiesčių gyventojai, apytiksliai lygiomis proporcijomis. Jų dydis dažniausiai neviršijo 40 m². Statybos medžiaga visuose nedideluose namuose – medis. Mažiausių namų architektūra kaimo vietovėse labai kukli, langai nedideli, išorė be papildomų pagražinimų, planas pailgo stačiakampio formos (39-41 pav.). Priemiesčiuose būdingi didesni langai, įvairūs netradiciniai puošybos elementai, planas stačiakampis ar artimas kvadratui.

39 pav. Jono Sprangauskio gyv. namo projektas Pakalniškių k., A. Panemunės v.

KRVA, f. 17, b. 26 – 5

²⁵⁸ Tonnes F. Community and Civil Society. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 55.

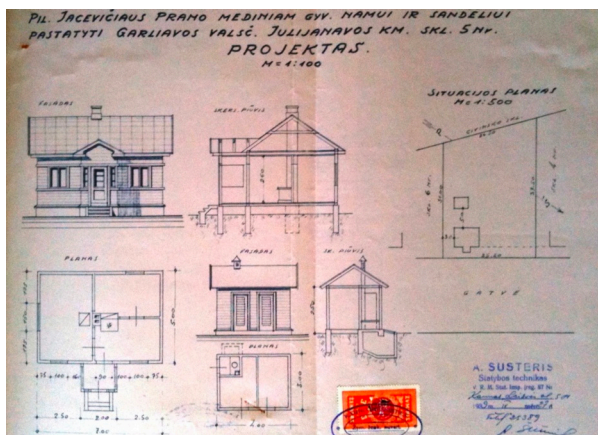

40 pav. Pažeros Antano gyv. namo projektas Rokų k., A. Panemunės v.

KRVA, f. 17, b. 25 – 249

41 a, b, c, d pav Dviejų patalpų gyvenamieji namai kaimo vietovėse (Babų, Seredžiaus ir Raudondvario valsč.) 2016 m.

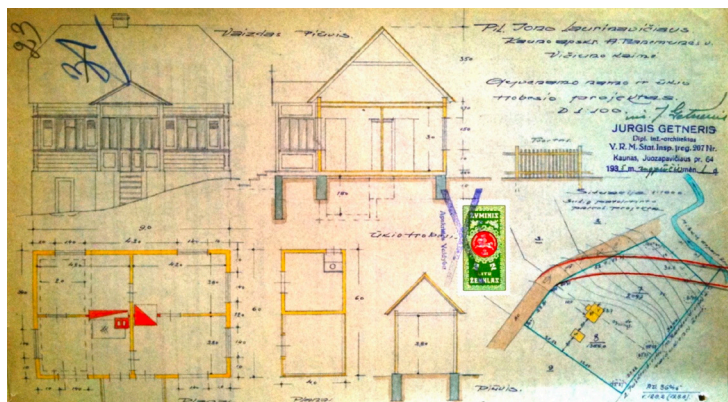
42 pav. Prano Jacevičiaus gyv. namo projektas Julijanavos k., Garliavos v.

KRVA, f. 17, b. 35

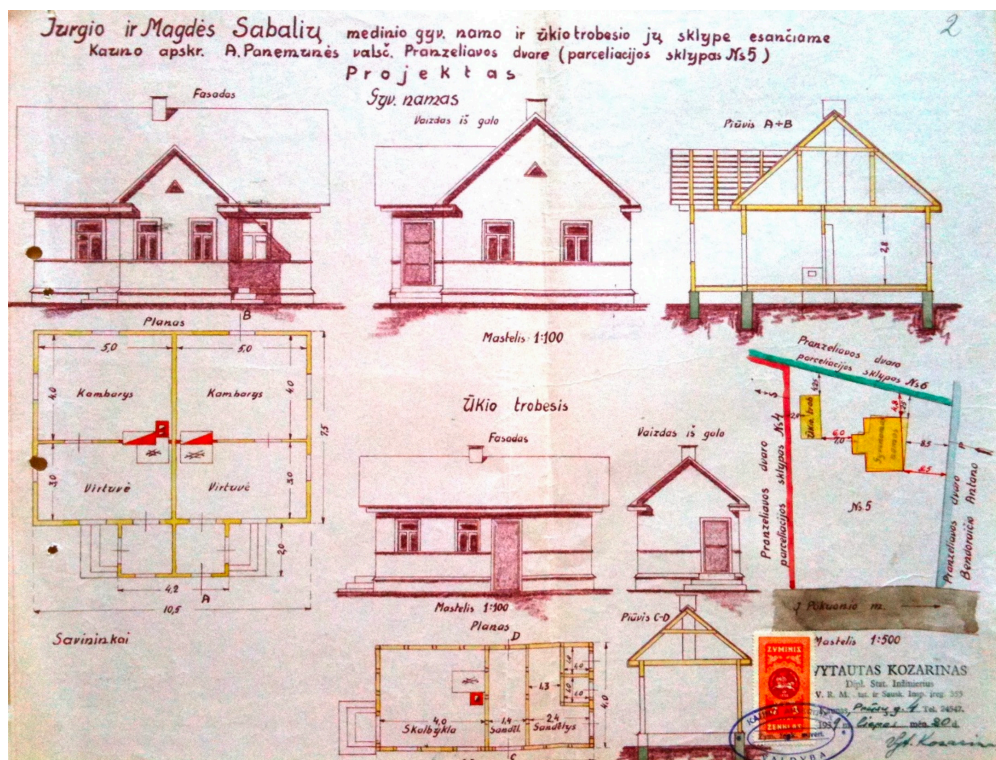
43 pav. Priemiesčių gyvenamieji namai 20–40 m²
(Birutė I, Birutė II, Yliškės, Julijanava, Linksmadvaris), 2017 m.

Antras sodybinių namų potipis yra kiek stambesni, dažniausiai keturių patalpų, artimo stačiakampiui plano gyvenamieji namai. Jų plotas prasidėjo nuo apytiksliai 40 m², pločio ir ilgio santykis dažniausiai svyruoja tarp 1 : 1,5 ir 1 : 1,3. Pagrindinis skiriamasis bruožas yra namo vidaus erdvę skersai ir išilgai kertančios dvi kapitalinės sienos, kurios erdvę dalija į keturias apylyges dalis. Neretai dar įrengiama ir papildomų sienelių, atidalinančių sandėlius ar san. mazgus. Šių sienų susikirtimo taške – namo centre – įrengiama viena didelė krosnis, kurios kampai išsikišdavo į visas patalpas, ir jas šildydavo, arba dvi, prie išilgai namą kirtusios sienos. Yra variantų, kuomet tokio tipo namai būdavo skirti dviejoms šeimoms (tai matoma plane) – yra du įėjimai į skirtingas puses, atskirų šeimų patalpų tarpusavyje nejungia durys. Statybos medžiaga medis, rečiau mūras. Šio tipo namai paplitę priemiesčiuose ir netoli nuo miesto nutolusiose kaimo vietovėse.

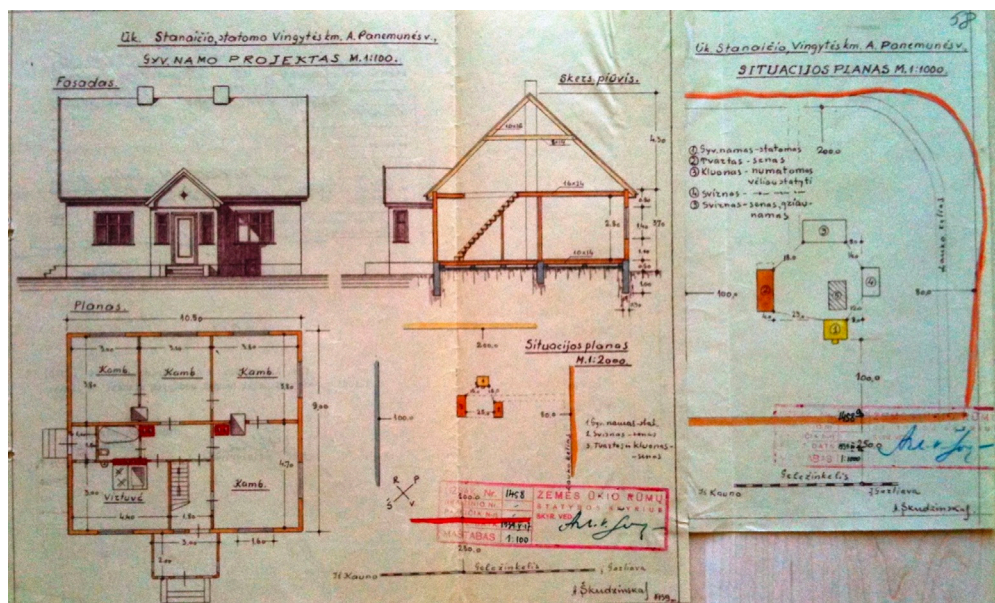
44 pav. Jono Laurinavičiaus gyv. namo projektas Vičiūnų k., A. Panemunės v. 1935 m.

KRVA, f. 17, b. 25–23

45 pav. J. ir M. Sabalių gyv. namo projektas Prendzialivos dv., A. Panemunės v. 1939 m.

KRVA, f. 17, b. 26-2

46 pav. Pil.. Stanaičio Kompaktiško plano gyv. namo projektas Vingytės k., A. Panemunės v.
1934 m. KRVA, f. 17, b. 26–58

Trečias potipis – kompaktiško plano gyvenamieji namai. Patalpos yra išdėstomos laisvai, be aiškos tvarkos, nesimetriškai – taip, kaip yra patogų savininkui. Tai tarpukariu susiformavęs gyvenamojo namo variantas, kuris labiausiai paplitęs priemiesčiuose, neretas ir kaimo vietovėse. Plano forma stačiakampė ar artima kvadratu, taip pat ir sudėtinga (L, T raidžių formos). Namų dydis svyruoja nuo 40 iki 150 (retais atvejais per 200 m²), tačiau dažniausiai tai didesni už 70 m² namai. Patalpų yra įvairių paskirčių, didesniuose namuose, be virtuvės, miegamojo, darbo kambario, dar įrengiami

salonas, svečių kambarys, tarnų kambarys, ir kitų paskirčių patalpos, dažnai įrengiamas mansardinis aukštas, jame suformuojant miegamuosius kambarius.

47 a–f pav. Priemiesčių kompaktiško plano gyvenamieji namai. Birutė II, Linksmadvaris, Julijanava, Yliškės. 2017 m. nuotr.

Architektūra kaimo vietovėse esančių namų artima tradicinei, dalis arčiau miesto ir priemiesčiuose esančiųjų, pasak R. Bertašiūtės, pasižymi modernumą ir kitoniskumą demonstruojančiomis architektūros formomis: dideliais langais, lėkštais stogais, nefunkcionaliomis mansardomis, bokšteliais, balkonėliais, įstiklintais vienaukščiais ar dviaukščiais prieangiais pagrindiniuose fasaduose, įvairiomis netradicinėmis namo

detalėmis²⁵⁹. Statybos medžiaga medis, retais atvejais mūras.

48 a–f pav. Kaimo vietovių kompaktiško plano namai. (Čekiškės, Kruonio, Seredžiaus, Veliuonos valsč.) 2016 m. nuotr.

²⁵⁹ Bertašiūtė R. Tarpukario gyvenviečių (miestelio, bažnytkaimio, kaimo) kraštovaizdžio ir architektūros paveldo vertės : Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė: Mokslo monografija. Kaunas Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 163.

Ketvirtas potipis – artimi tradiciniams kaimo namai. Jų eksterjeras artimas viengaliams ar dvigaliams tradiciniams gyvenamiesiems namams (pirkia, gryčia, troba, stuba), tačiau naujovių atsiranda ir juose, – neretai įrengiama daugiau patalpų, pakinta jų išdėstymas. Dauguma jų statyti pagal situacijos planus (archyvinėje medžiagoje šių namų projektinės medžiagos identifiukuota nedaug).

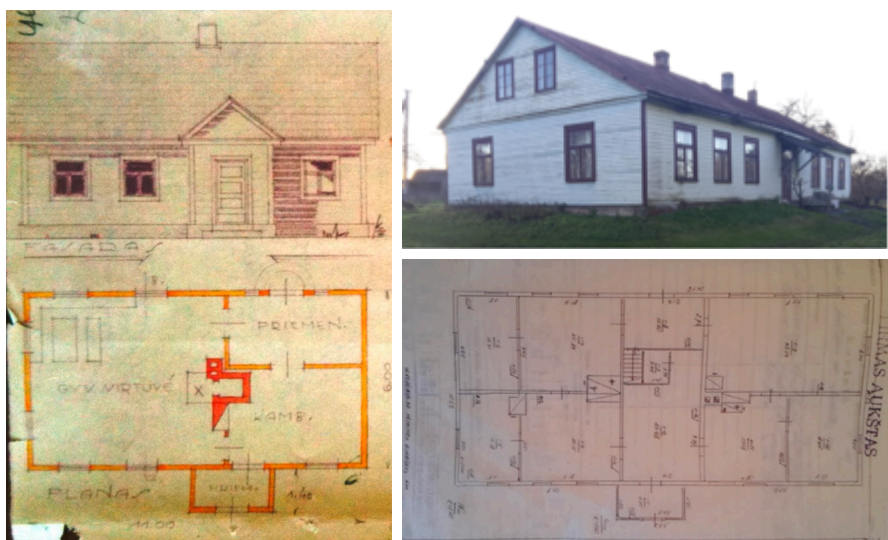
49 a–d pav. Artimi tradiciniams gyvenamieji namai su tarpukariui būdingomis detalėmis eksterjere. 2016 m. nuotr. e-Gyvenamojo namo Pavietavos k. Seredžiaus v. planas (inventorinė byla). Savininkės asm. archyvas.

Natūrinių tyrimų metu šis sodybinių namų potipis toliau nuo Kauno nutolusiose kaimo vietovėse (su Kauno miestu nesiribojančiuose valsčiuose) identifiukuotas kaip vyraujantis. Trečias ir ketvirtas namų potipiai gana ryškiai išsiskyrė priemiesčiuose, tačiau kaimo vietovėse, neretai šie abu potipiai persipina, apsijungia (būdinga didesni langai, įrengiamos mansardos, 2 langai poroje mansardoje).

50 a–f pav. Tradicijos tęstinumą išlaikę gyvenamieji namai (Čekiškės, Jonavos, Vilkijos, Garliavos valsč.). 2016m. nuotr.

Pagal užstatymo plotą periferijoje esančius tradicinius sodybinius namus galima suskirstyti į 6 grupes. Šių dydžių namai paplitę tokia tvarka: iki 40 m²–5%, 40–60 m²–8%, 60–80 m²–52%, 80–100 m²–26%, 100–120 m²–6%, >120 m²–3%. Daugiau kaip tris ketvirtadalius sudarė vidutinių ūkių savininkų namai nuo 60 iki 100 m², didesni sudarė vos 9%. Priemiesčių vienos šeimos gyvenamieji namai retai viršijo 100 m², tačiau juose dažnos nuomai skirtos atidalintos patalpos.

51 pav. a) Vinco Jankausko gyv. namo projektas Zuikinės k., A Panemunės v. 1934 m.
KRVA, f. 17, b. 26, 293;

b) Didžiausio identifikuoto tradicinio sodybinio gyvenamojo namo kaimo vietovėje
(226 m²) bendras vaizdas 2016 m. nuotr. ir planas
(inventorinė byla, savininkės asmeninis archyvas). Burbiškių k., Seredžiaus valsč.

1918–1940 m. laikotarpis Kauno apskrities kaimo vietovių gyvenamųjų namų statyboje, yra naujas tarpsnis, kurio metu atsiranda ikikariniam laikotarpiui nebūdingų architektūros tipų pavyzdžių. Tradicinės architektūros įtaka mažėja, dalis sodybiniams priskiriamų namų pasižymi naujovėmis ir stilinės architektūros įtaka savo suplanavime ir eksterjere. Toliau nuo miestų esančiuose vienkiesiuose ir toliau statomi gyvenamieji namai savo išvaizda artimi tradiciniams (viengaliai ir dvigaliai namai), tačiau jų vidaus suplanavimas dažnai pritaikomas pasikeitusiems laikmečio poreikiams. Apdaila ir puošyba nemažos dalies gyvenamųjų namų išlieka tradicinė, per ją tarpukariu statybos tradicijos išsaugojimas buvo labiausiai ir puoselėjamas²⁶⁰.

52 pav. Kaimo vietovėse paplitę tradicinių sodybinių gyvenamųjų namų būdingi langų suskaidymo tipai. 2016 m. nuotr.

²⁶⁰ Duomenys pateikiami remiantis natūriniais tyrimais ir archyv. duomenimis (KRVA, f. 17, b. 22-68).

53 a–d pav. Mansardų apkalimas. a) neįrengtų, b–d) įrengtų.

(Jonavos, Čekiškės, Seredžiaus v.) 2016 m. nuotr.

54 pav. Pagrindinės verandos: a–c) – atviro tipo, d), e) uždaros.

(Vilkijos, Čekiškės, Seredžiaus v.) 2016 m. nuotr.

Sodybinių namų sienos daugeliu atvejų apkaltos medinėmis dailylentėmis, horizontaliai, arba mišriai (iki langų apačios vertikalčiai, aukščiau horizontalčiai), iki 20 a. pr. paplitęs vertikalus apkalimas retas (aptiktas 5 % tirtų išlikusių pavyzdžių). Skydai (galinių sienų mansardinės dalys) apkalami lentomis – horizontalčiai, vertikalčiai arba eglutės ornamentu. Langai kaimo vietovėse paplitę 5 tipų (priemiesčiuose yra ir sudėtingesnių, vienetinių variantų). Tarpukariu skatinant didesnę patalpų apšviestumą, dalyje objektų įrengti didesni langai, jų daugiau. Pagal suskaidymą galima išskirti šiuos penkis pagrindinius tipus: dvivėriai (dviejų rūšių, keturių rūšių ir šešių rūšių), dvivėriai su horizontalia orlaide ir trijų vertikalčių rūšių. Lauko tyrimų metu ištirtų sodybų gyvenamuosiuose namuose labiausiai paplitę buvo dvivėriai dviejų ir keturių rūšių, bei su horizontalia orlaide viršuje. Tradicinių sodybinių gyvenamųjų namų stogai dvišlaičiai ar pusvalminiai, priemiesčiuose su miesto architektūros įtaka aptinkami ir sudėtingesnių konstrukcijų, kombinuoti. Namuose įrengiamos kelių tipų uždaro tipo ar įstiklintos verandos, atviro tipo prieangių išlieka nedaug. Verandos dažniausiai formuojamos pastato šoniniuose fasaduose, galiniame fasade retesniais atvejais. Jos paplitę tiek vienslaičiais, tiek dvišlaičiais stogeliais, reprezentacinės bei ūkinės, daliai jų būdingas tradicijos perimamumas (Užnemunėje tebeįrengiamos dvivėrės durys, panašus išlieka langų suskaidymas). Sodybinio tipo namai buvo statomi dažniausiai (70 %) iš stačiakampių rąstų, kurių kampai suleisti į kertes lygiais kraštais. Stogo dangai kaimo vietovėse naudotos skiedros ir gontai, rečiau skarda. Priemiesčiuose: skarda, čerpės. Pamatai gyvenamiesiems namams buvo daromi daugeliu atvejų betono, rečiau tradiciniai akmenų. Būdingas bruožas pamato viršutinės dalies užbaigimas degtų molio plytų juosta.

55 pav. Paradinės verandos. a–c Užnemunė a) ikikarinis pavyzdys LII, neg. Nr. 24615; b, c 1918–1940 m.; d) Čekiškės, e) Babtų valsč. 2016 m. nuotraukos

56 pav. Ūkiniai gyvenamųjų namų prieangiai (verandos) (Seredžiaus, Čekiškės, Jonavos, Pakuonio valsč). 2016 m. nuotraukos

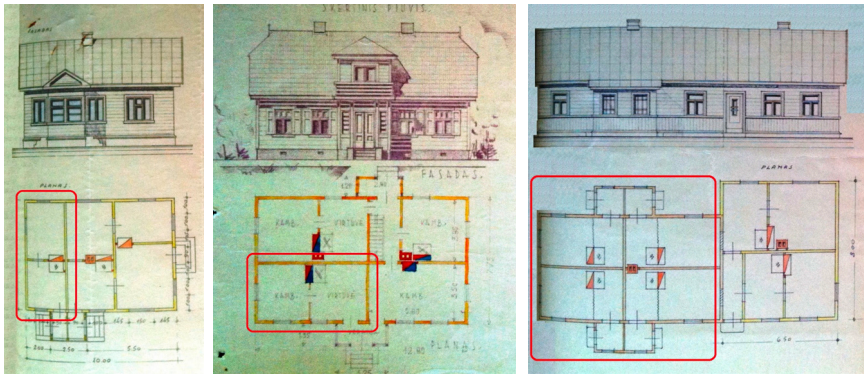
Nuomojamų butų namai paplitę buvusių priemiesčių teritorijose (Birutė I, Garliava, Yliškės, Julijanava, Linksmadvaris, Mikalinava, Vičiūnai – dauguma jų dabar yra Kauno miesto ribose). Identifikuoti ir šalia Kauno ribos esančiose kaimo gyvenvietėse. Jų paplitimui visais atvejais svarbi buvo strateginė vieta Kauno atžvilgiu ir geras susisiekimas – nuomodavosi dažniausiai mieste samdomą darbą turintys tarnautojai ir darbininkai. Nuomojamų butų namų aptikta vienaukščių ir dviauksčių, vyrauja įrengti nedideli butai, sudaryti iš virtuvės ir kambario (retai dviejų), dažnai pastebima dvipusė simetrija. Butų dydis įprastai svyravo tarp 20–25 m², 40 m² plotą viršijantys reti. Didesniuose daugiabučiuose dažnai mažesni – mažiau nei 20 m². Trūkstant mieste gyvenamo ploto (Kaune orientuotasi į brangių butų statybą), o 4 dešimtmetyje jau esant realiai butų krizei²⁶¹, dažnai savininkai savo namuose įrengdavo patalpas nuomai, tai skatino ir nemažos iš to gaunamos pajamos²⁶². Nuomininkų patalpos visada turi atskirą įėjimą ir autonominį šildymą (kambarį šildantį koklinę krosnis, pakuriama iš virtuvės pusės, kur įrengta viryklė). Butai beveik visais atvejais be patogumų: san. mazgas įrengtas kiekvienam butui atskiras, lauke esančiame pagalbiname pastate. Nuomojamų butų namų galima išskirti 4 tipus:

1. Gyvenamieji namai, kurių dalis skirta nuomai. Savininkų namo dalis laisvai suplanuota pagal šeiminių poreikius, nuomininkams skirti vienas ar keli butai,

²⁶¹ Lietuvos tarpukario architektūros palikimas: materialumo ir nematerialumo dermė: mokslo monografija / Red. R. Bertašiūtė, V. K. Balbierienė, A. Pakštalis, V. Petrulis, K. Rudokas. Kaunas: Technologija, 2015, p. 103.

²⁶² Korsa K. Darbininkų butų kolonijų reikalas Lietuvoje. Darbas. 1936 Vasario 13, p. 2.

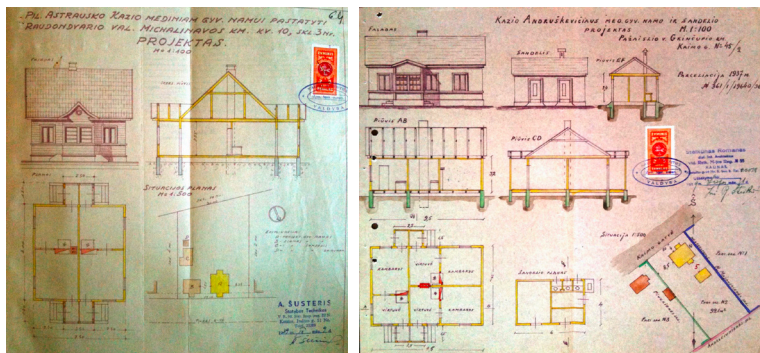
suformuoti iš kambario ir virtuvės, turintys autonominį šildymą. Dalyje atvejų pristatomas namo priestatas, kuriame įrengiamos nuomos patalpos. Atskiros patalpos nuomininkams išskirtos pagalbiniam pastate.

57 pav. Gyvenamųjų namų su nuomai skirtais butais projektų fragmentai.

- a) M. ir S. Galvanauskų gyv. namo projektas Birutės k., Garliavos v.; 1939 m. KRVA, f. 17, b. 35–49. b) Vinco Brovkos Gyvenamojo namo projektas Muravos k., Pažaislio v.; 1936 m. KRVA, f. 17, b. 60–144. c) Fridkuvienės Michalinos gyv. namo projektas Julijanavos k., Garliavos v. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 35–33

2. Nedideli vienaukščiai nuomojami namai. Šiai kategorijai gali būti priskiriami gyvenamieji namai turintys 2–3 nuomai skirtus butus. Jų planas stačiakampis, plotas dažniausiai neviršija 70 m². Mažiausius nuomojamų butų namus dažniausiai sudaro du nedideli vienodo dydžio butai (58 pav.). Juos nuo sodybinių dviems šeimoms skirtų namų skiria itin paprastas standartinis išplanavimas po vienodo dydžio butą (kambarį ir virtuvę) kiekvienam nuomininkui.

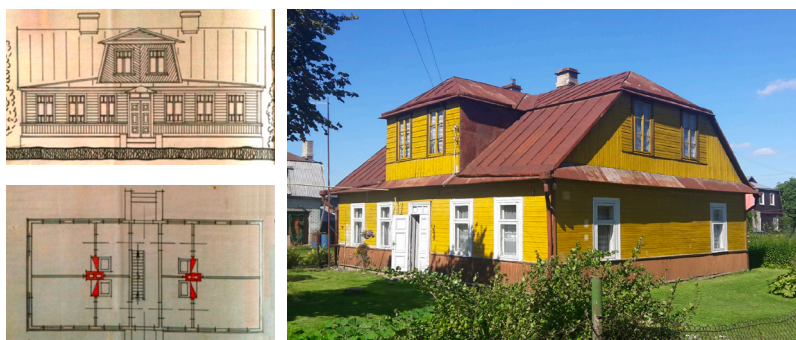

- 58 pav.** a) Kazio Astrausko dviejų butų (po 26 m²) gyvenamojo namo Michalinavos k., Raudondvario v., projektas 1939 m. KRVA, f. 17, b. 68–64. b) Kazio Andriūškevičiaus trijų butų (po 19,5 m²) gyvenamojo namo Gričiupio k., Pažaislio v. projektas 1939 m.

KRVA, f. 17, b. 60.

Eksterjero išvaizda artima sodybiniams gyvenamiesiems namams. Būdingi atvejai, kai savininkų sklype yra statomas papildomas gyvenamasis namas skirtas nuomai.

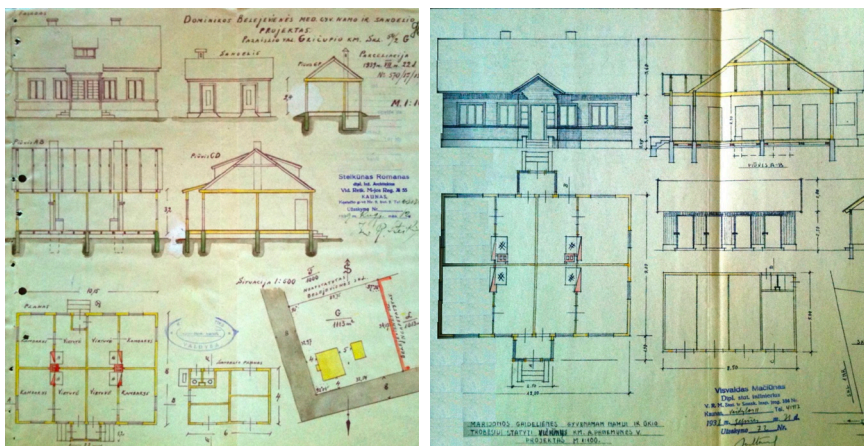
3. Keturi ir daugiau butų turintys vienaukščiai nuomojami namai paplitę daugumoje buvusių Kauno priemiesčių. Statybos medžiaga – medis, iš mūro atskirais atvejais įrengtos šoninės ugniasienės. Vieno aukšto nuomai skirtuose namuose butų būdavo ne daugiau kaip šeši, dažniausiai keturi, vienodo dydžio, kiekviename jų, kaip ir kitais atvejais, įrengtas autonomiškas krosninis šildymas bei atskiras įėjimas. Dalis šių namų savo eksterjeru neretai panašūs į tradicinius sodybinius, skiriasi tik jų vidaus suplanavimas (vidaus erdvę suskaidant taisyklingais butais). Labiausiai paplitę šioje kategorijoje yra keturbutiniai nuomojamieji namai (tokių projektų aptikta daugiausiai). Skirtingų architektų rengti projektai konkrečiam butų skaičiui neretai vienodo suplanavimo, juos skiria tik nežymios išorės architektūrinės detalės ir pastato plotas (59–60 pav). Planas stačiakampis, plotas svyruoja tarp 80 ir 160 m², stogas dvišlaitis arba pusvalminis. Dalyje pavyzdžių gyvenamosios patalpos yra įrengtos ir mansardoje.

59 pav. a) Simono Rasikevičiaus keturbutio gyv. namo projekto fragmentas A. Panemunės v. KRVA, f. 17, b. 25 ; b). gyvenamasis namas Universiteto g. 6 (Linksmadvaryje), 2017 m. nuotrauka

60 pav. (a, b). Gyvenamieji namai Vyčio g. 16 ir 24, Kaunas. Buv. Linksmadvario priemiestis. 2017 m. nuotraukos

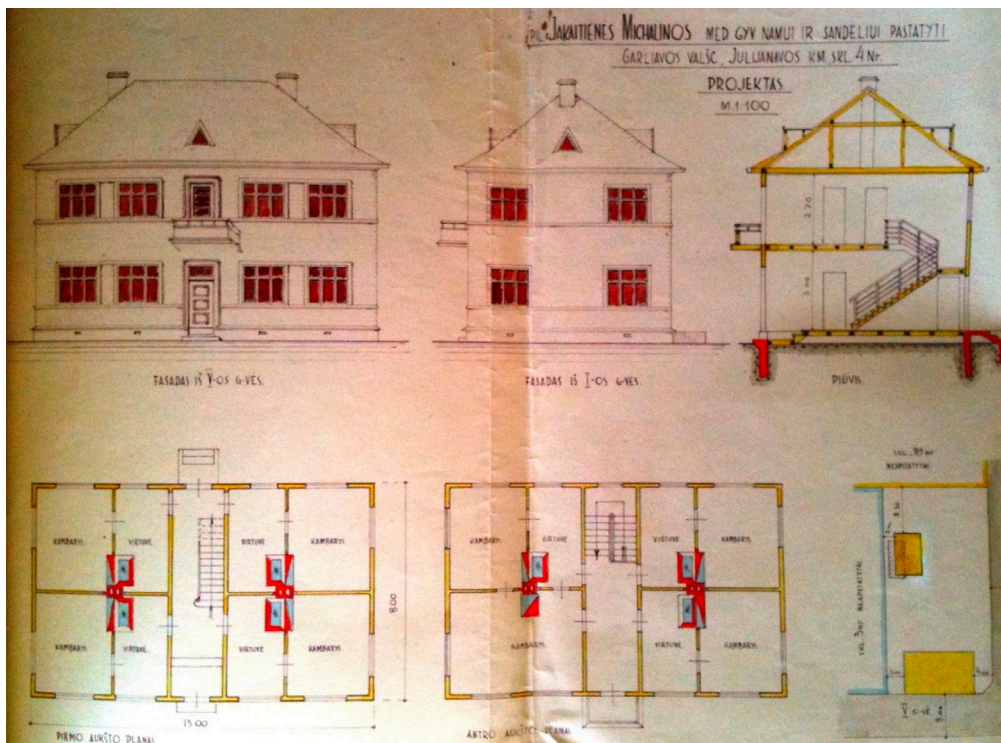

61 pav. Nuomojami keturbučiai namai: a) Dominikos Beliajevičienės 81,2 m² gyv. namo projektas Gričiupio k., Pažaislio v 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60–96; b). Marijonos Gaidelienės 108 m² gyv. namo projektas Vičiūnų k., A. Panemunės v. 1931 m. KRVA, f. 17, b. 23-55

4. Dviaukščiai nuomojamų butų namai buvo paplitę visose buvusių priemiesčių teritorijose. Jie statyti nuo santykinai nedidelių (4 butų) iki tarpukario laikotarpiui iš ties nemažų keliolikos butų medinių daugiabučių, skirtų daugiausiai mieste dirbusių darbininkų šeimoms apgyvendinti. Dažniausiai juose įrengiama 6–8 butai. Jų pagrindinė paskirtis – nuomai, o šeimininkų patalpos skirtingai negu 1 tipo, kaip papildomos (jei yra šeimininkų butas, jis dažniausiai užima pusę vieno aukšto). 1 tipo namuose vyrauja šeimininkų patalpos, nuomai skirtosios yra tik papildomos. Pastatų plano struktūra panaši į vienaukščių, antro aukšto butų išdėstymas identiškas pirmajam, medžiaga taip pat daugeliu atvejų medis. Jie iš plytų statyti retai dėl brangumo, kas greitesnio nuomos atsipirkimo siekiantiems savininkams buvo neparanku. Šio tipo namai buvo statomi ir pagal kartotinius projektus: yra suprojektuota tą patį suplanavimą ir eksterjerą turinčių objektų su nedideliais pakeitimais architektūroje, skirtingoms vietovėms.

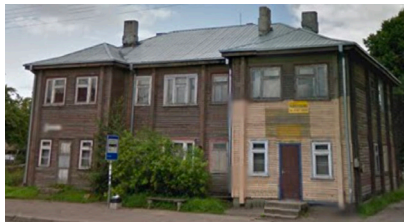
62 pav. Mediniai dviaukščiai daugiabučiai gyvenamieji namai:
a) Yliškės (neiškikės), b) Linksmadvaris. 2017 m. Nuotraukos

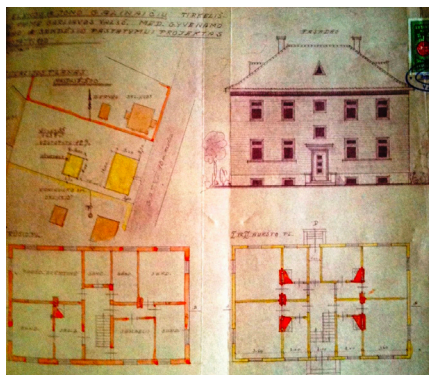
63 pav. Dviaukščio 7 butų Michalinavos Jakaitienės nuomojamo namo projektas
Julijanavos k., Garliavos v., Kauno aps. Šusteris A. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 35-211

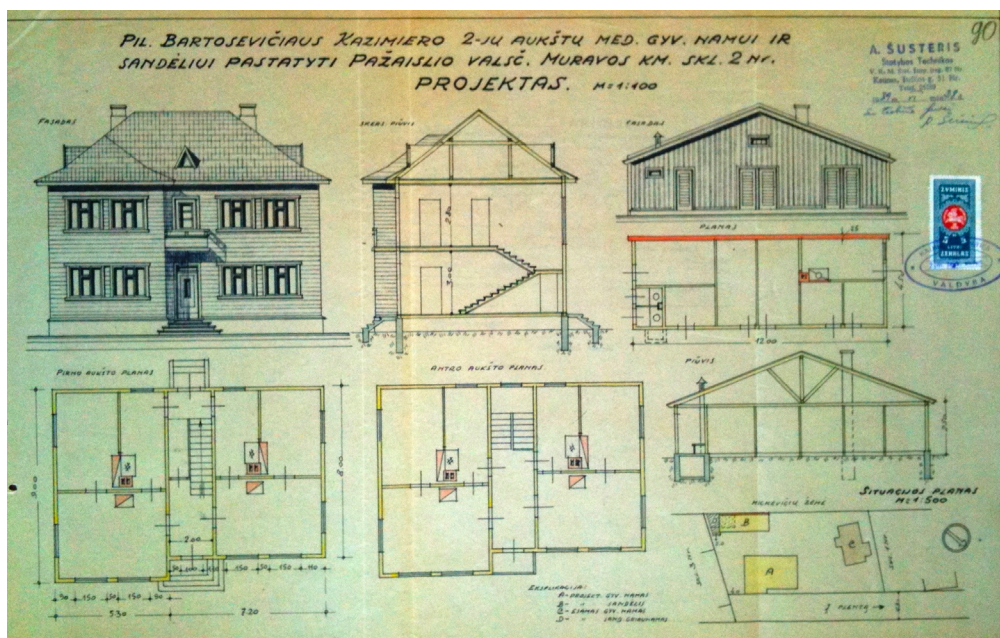
64 pav. Mūriniai daugiabučiai Universiteto g. 8, Kaunas; Vytauto g. 66, Garliava,
2017 m. nuotraukos

65 pav. Mediniai daugiabučiai: a) Veiverių g. 97, Kaunas (Birutė I); b, c Kopūstų g. 13 ir 4,
Kaunas (ŠR priemiestis)

66 pav. a) Pil. E. ir J. Galinaičių aštuonbučio projektas Tirkeliškių k., Garliavos v., Kauno aps. Varneckis J. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 35-48; b) Šio projekto versija be rūšio: gyvenamasis namas Kiečių g. 15, Kaunas (Birutė I), nuotrauka autoriaus 2017–08

67 pav. Kazimiero Bartosevičiaus dviaukščio gyvenamojo namo (su keturiais dideliais 40–45 m² trijų kambarių butais) projektas Muravos k., Pažaislio v., Kauno aps. Šusteris A. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-90

68 pav. Gyvenamųjų namų pamatų fragmentai:
a) tradicinis akmenų mūro, b) betono, c) akmenų mūro, tinkuotas. 2017 nuotr.

69 pav. a), b) Mediniai daugiabučiai Universiteto g. 4, ir Gudyno g. 2, Kaunas (Linksmadvaris), nuotrauka 2017 m.

70 pav. a), b). Gyvenamieji daugiabučiai namai Pievų g. 2 (Birutė I); Kernavės g. 12, (Vilijampolė – Mikalinava). 2017 m. nuotr.

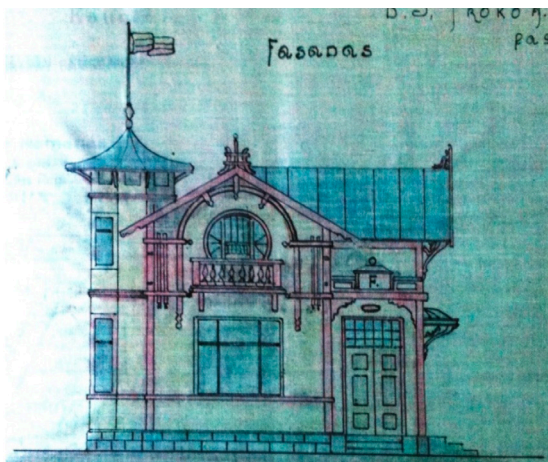
Nepaisant dėl akivaizdaus butų trūkumo susiformavusios butų krizės, daugiabučių buvo statoma nedaug, vyravo nedideli nuomojamų butų namai. Valstybiniu lygmeniu daugiabučių statyba nebuvo skatinama, jie projektuoti privačia iniciatyva, kaip gera investicija, teikianti nemažas pajamas. Tarpukario spaudoje yra įvardinamos ir palyginti su vyravusiais atlyginimais neproporcingai didelės nuomos pajamos, dėl kurių prieš II pas. karą šių namų statybos suaktyvėjo (4 dešimtmečio pabaigoje 2000 Lt./mėn. už vidutinio dydžio nuomojamą namą buvusi reali suma²⁶³ – tai skaičiuojant dabartiniais pinigais sudarytų per 15 000 €)²⁶⁴.

Individualios vilos statytos daugiau gamtiniu požiūriu vaizdingose vietose netoli vandens telkinių (Nemuno) ar pušynų. Dauguma jų projektuota kurortinėse vietovėse esančiuose miesteliuose (Kulautuva, Kačerginė, A. Panemunė) bei Vičiūnų k., nors tokio tipo, kiek mažiau puošnių gyvenamųjų namų aptikta ir darbo objektu esančiose priemiesčių bei kaimo teritorijose. Dauguma vilų pasižymi prabangia, puošnia

²⁶³ Kalakauskas. V. Trūksta darbininkams butų. Darbininkas. 1938 rugpjūčio 12, p. 1.

²⁶⁴ Litas buvo padengtas auksu, 1 lt vertė buvo 0,15 gr. gryno (99,9%) aukso, t. y. 2000lt = 300 gr., 2020-05-15 aukso kainai tarptautinėje biržoje esant 51.52 eur/gr. - 300 gr sudarė 15 456 eur.

eksterjero išvaizda, kuri pasireiškia įvairių dekoratyvių pastato elementų – bokštelių, įmantrių formų langų bei durų gausa ir neretai gausiu puošybos elementų naudojimu (71 pav.), pasižymi istorizmo ar moderno įtaka. Vilos statytos pasiturinčių gyventojų, todėl statybos medžiagoms ir estetinei funkcijai atliekantiems pastato elementams netaupyta. Statybos medžiagos – medis ir mūras.

71 pav. Nedidelės (7,5x7,5 m) dviaukštės vilos projekto fragmentas A. Panemunės v.²⁶⁵

Stogai sudėtingos konstrukcijos, dvišlaičiai kryžminiai, ar dvišlaičiai pusvalminiai, iš lėkštesnio nuolydžio pereinantys į statesnį. Pastatai dažniausiai dviejų aukštų, vidus planuojamas laisvai, užstatymo plotas nuo 60 m² iki 180 m². Kaimo vietovėse ir priemiesčiuose aptikti pavyzdžiai kuklesni, nepasižymi dekoru gausa, tačiau architektūra įmantri, pasižymi sudėtingais tūriais, bokšteliais (72, 73 pav.). Statybos medžiaga medis, yra ir medinių užtinkuotu paviršiumi architektūros pavyzdžių (72 pav.).

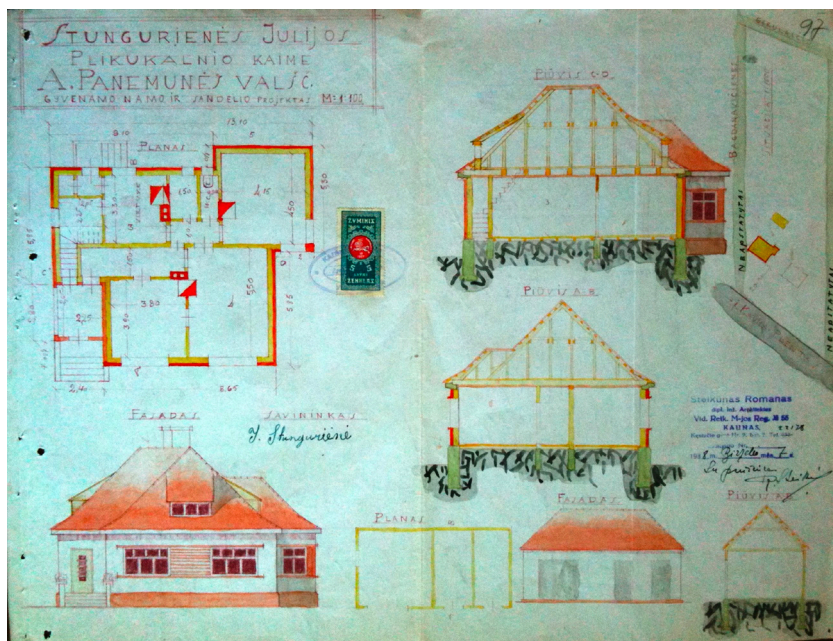
72 pav. Individualiai vilai artimas gyvenamasis namas Jonavos v. (šalia kelio Kaunas – Jonava). 2017 m.

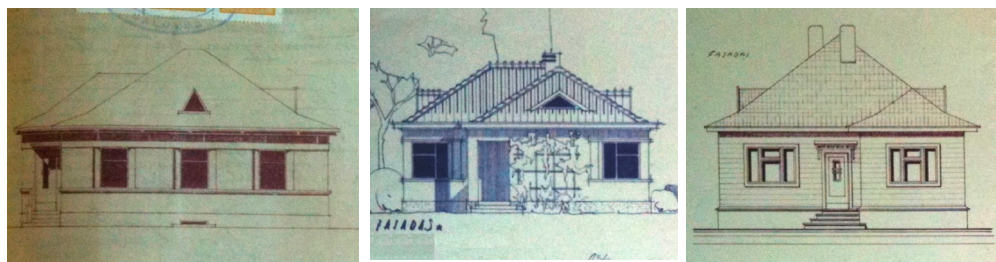
73 pav. Vilai artimas gyvenamasis namas Linksmadvaryje (Universiteto g. 7/Maisto g). 2017 m. nuotrauka

²⁶⁵ Pil. B. S. Froko vilos projektas A. Panemunės v., Kauno aps. KRVA, f. 17, b. 23.

Vienaukščiai kotedžai pagal archyvinius duomenis paplito XX a. 4 dešimtmetyje, statyti miesto individualių namų kvartaluose, priemiesčiuose, taip pat pastebėti ir šalia miesto ribos (Murava, Gričiupis, Girstupis), kaimo vietovėje nepaplitę. Šie stilinės architektūros ir laikmečio statybos naujovių įtakoje susiformavę privatūs vieno aukšto gyvenamieji namai būdavo stačiakampio, dažnai netaisyklingo plano (su prijungtais tūriais, iškirpimais). Stogas dažniausiai keturšlaitis ar sudėtingos konstrukcijos. Dauguma jų mūriniai. Kaip ir dviaukščiai, su 1918–1940 m. tradicine kaimo architektūra sąsajų neturi. Dalis jų dvibučiai. Užstatymo plotas vyrauja nuo 75 iki 120 kv./m.

74 pav. Pil. Stungurienės Julijos gyvenamojo namo ir ūkio pastato projektas Plikukalnio k. A. Panemunės v., Kauno aps. Steikūnas R. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 26-97

75 pav. Gyv. namų projektų fragmentai: a) Mikalinavos k., 1938 m.

b) Gričiupio k., 1939 m. c) Muravos k., 1939 m.²⁶⁶

²⁶⁶ a). Pil. A ir F. Bareišių gyvenamojo namo projekto fragmentas Mikalinavos k., Raudondvario v.,

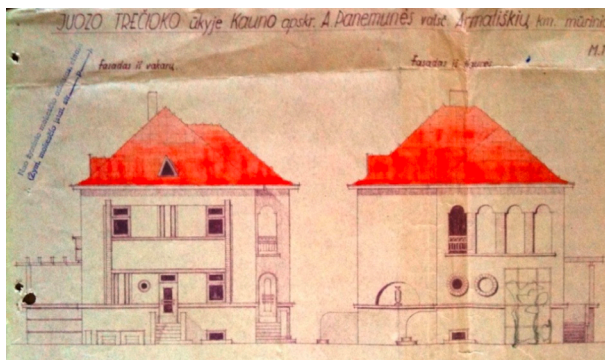
76 pav. Dvibučiai gyvenamieji namai: a). Pil. J. Ambrazevičiaus gyv. namo projekto fragmentas Veršvų k., Raudondvario v., Kauno aps. Želvys 1933m. M. KRVA, f. 17, b. 68–123; b). Žemoji g. 8, Kaunas (Birutė I), 2017 m.

Dviaukščiai kotedžai pagal archyvinius duomenis²⁶⁷, paplito tik XX a. 4 dešimtmčio pabaigoje, labiau statyti pasiturinčių miestiečių, kaimo vietovėje reti. Identifikuoti priemiesčiuose (Linksmadvaryje ir Birutėje I (5 vnt.)) ir vienas ūkininko sodyboje. Iš 6 vietoje ištirtų dviaukščių kotedžų 4 mūriniai, tinkuoti (Linksmadvaryje – Erdvės. g. 5 ir 17, Universiteto g. 11, ir Armališkių k.). Iš medinių – vienas apkaltas dailylentėmis (Sniegenų g. 2, Birutė I), kitas tinkuotas, suformuojant prabangesnio mūrinio namo įspūdį (Maisto g. 10). Planas stačiakampis, artimas kvadratumui, dažnai su iškarpomis ir prijungimais, užstatymo plotas 100 m² ir daugiau. Stogas formuojamas virš antrojo aukšto, dėl to abiejų aukštų plotas išlieka toks pat (II a. plotas nesumažinamas dėl įsiterpiančių stogo plokštumų). Mūrinių (ir vieno medinio) sienos tinkuotos, dažytos smėlio bei balta spalva. Autentiška stogo danga neišlikusi, šiuo metu esama yra asbestcementiniai (šiferio) lakštai (5 atvejai) ir banguota skarda (1 atvejis). Langai dideli, stačiakampiai, dalyje atvejų (Sniegenų g. 2 ir Maisto g. 10) pastebimas tarpukariui būdingas sprendimas, kuomet langai įrengti arti pastato kampų. Architektūra susiformavusi stilinės laikmečio architektūros įtakoje, su tradicine kaimo statyba sąsajų neturi. Jų negausų paplitimą įtakojo nemaži statybos kaštai, taip pat ir žinomų architektų pasiūlymai vengti monotoniškų didesnių fasadų, pažymint sodybinius nedidelius namus kraštovaizdyje esant žymiai patrauklesnius²⁶⁸.

Kauno aps. Sabalys J. 1938 m. KRVA, f. 17, a. 1, b. 68–111; b) Pil. K. ir J. Burauskų gyvenamojo namo projekto fragmentas Gričiupio k., Pažaislio v., Kauno aps. Segalauskas J. KRVA, f. 17, a. 1, b. 60–148; c) Pil. Dagio Jono gyvenamojo namo projekto fragmentas Muravos k., Pažaislio v., Kauno aps. Šusteris A. KRVA, f. 17, a. 1, b. 60–181.

²⁶⁷ KRVA, f. 17, b. 22–68.

²⁶⁸ Bielinskis F. Miestų ir miestelių tvarkymo reikalu. Savivaldybė. 1937, Nr. 8, p. 256.

77 pav. a) Ūkininko Juozo Trečioko gyvenamojo namo projekto fragmentas Armališkių k., A. Panemunės v., Kauno aps. Ambrazevičius V. 1940 m. KRVA, f. 17, b. 26–180. 1939 m.
b) to paties namo 2017m. nuotrauka

78 pav. Dviaukščiai kotedžai – medinis (Birutė I); **79 pav.** Medinis, tinkuotas. Linksmadvaris Sniegenų g. 2, Kaunas. 2017 nuotrauka
Maisto g. 10, Kaunas. 2017 nuotrauka

80, 81 pav. Mūriniai dviaukščiai kotedžai Erdvės g. 5 ir Universiteto g. 11, Kaunas (Linksmadvaris). 2017 m. nuotr.

2.3. Ūkiniai pastatai

Pagal funkcinę paskirtį naujai kuriamose ūkininkų sodybose sutinkami šie pastatai: tvartas, kluonas (tarpukariu atliekantis daržinės funkciją, nes grūdai kuliami juose beveik nebebūdavo), svirnas, daržinė, neretai atsiranda sandėliai. Šie pastatai būdavo beveik visose ūkininkų sodybose, tačiau neretais atvejais sublokuoti po kelis į vieną statinį. Ūkio pastatai su gyvenamuoju namu nebuvo jungiami, o blokuojami būdavo tvartas su daržine, kai kuriais atvejais svirnas įrengiamas tvarto aukšte, ar net gyvenamojo namo aukšte. Ne taip dažnai sodybose buvo statomos pirtys, kalvės, bulvinės. Rūsiai šalia miesto kaip pastatai statyti rečiau, labiau paplitę įrengti po gyvenamuoju namu. Teritorijose, labiau nutolusiose nuo miesto dažni atskiri kiemo rusių pastatai. Priemiesčių sodybose įprastai buvo tik gyvenamasis namas ir vienas ūkio pastatas, dažniausiai sandėlis, daugiau pastatų sutinkama retai, tuomet kai jie yra susiję su asmens pajamų šaltiniu iš amatininko veiklos – pvz., kalvė ar kitos paskirties ūkio pastatas. Smulkioji architektūra vienkiemiuose sutinkama kaip kiemų ir ganyklų aptvėrimas su varteliais, aviliai, taip pat sakraliniai objektai – kryžiai, koplytėlės, į medžius įkeliami smūtkeliai. Priemiesčiuose mažosios architektūros objektų negausu: dažnai apsiribojama sklypo aptvėrimu, tik keliose sodybose aptikti mediniai kryžiai.

Ūkio pastatai kaimo vietovėse neretai tebestatyti panašios architektūros kaip ir ikikarinio laikotarpio, tačiau atsiranda ir naujovių. Klojimai-daržinės dažnai statomi nebe iš rąstų, o karkasiniai apkalant vertikaliomis lentomis, rūšiams imamas naudoti betonas, atsiranda svirnų formuojamų tvartų palėpėse bei su kėlimo įrenginiais.

82 pav. Kiemo rūsiai: a) lieto betono 1931 m., b) mūro 1926 m., c) rąstinis.

(Zapyškio, A. Panemunės, Seredžiaus v. 2016m. nuotr.)

83 pav. Svirnai: a) su kėlimo įranga, b) su prieangiu, c–d) tipiniai tradiciniai.

(Seredžiaus, Čekiškės, Zapyškio v.). 2016 m. nuotr.

84 pav. a) vidutinio ūkio daržinė, b) daržinė su tvartu, c) nedidelis tvartas
(A. Panemunės, Čekiškės, Jonavos v.). 2016 m. nuotr.

Molio statybos identifiukuota keli vienetai ūkio pastatų (tvartų) šiaurinėje apskrities dalyje. Lauko akmenų turtingesnėse vietovėse įrengiami ir masyvesni akmenų mūro pamatai, rasta tašytų akmenų sienų konstrukcijų kombinuotų su medine statyba (tvartuose). Ūkio pastatuose medžio rąstelių pamatai, dėl jų trumpaamžiškumo, nepilnė.

85 pav. a, b) ūkio pastato pamatų fragmentai; c) tašyto akmens mūras ūkio pastato sienoje.
2016 m. nuotraukos

3. TARPUKARIO KAUNO APSKRITIES KAIMO IR PRIEMIESČIŲ ARCHITEKTŪROS IŠLIKIMAS IR VERTĖ

3.1 Tarpukario architektūros palikimas

3.1.1 Architektūros palikimo kaitos veiksniai. Iki mūsų dienų, daugiau nei per 7 dešimtmečius dėl 1918–1940 m. kaimo ir priemiesčių architektūros paveldui nepalankių **veiksmų** didžioji dalis jo buvo prarasta. Labiausiai verta paminėti tokius kaip *Antrasis Pasaulinis karas*, pokariu vienkiemius naikinusi *sovietmečio žemės reforma* (nacionalizuojama žemė, dalis pastatų), *melioracija*, kurios metu masiškai šalinti jos vykdymo plotuose buvę vienkiemiai, *naujos statybos tendencijos* po antrojo pasaulinio karo iš esmės pakeitusios statybų kaime eigą, *pramoninių Kauno priemiesčių plėtra*, pasiglemžusi nemažas teritorijas, kuriose išlikę tik pavieniai 1918–1940 m.

pastatai technogeninės aplinkos apsuptyje²⁶⁹. *Demografiniai procesai* paskutiniais dešimtmečiais ypač ryškūs kaimo vietovėse. Dėl jų atskirose nagrinėjamos teritorijos dalyse daugiau kaip 20 %, (o kai kur ir daugiau kaip 30 %) kaimų liko be gyventojų²⁷⁰. Neprižiūrimų sodybų medinių pastatų būklė ilgainiui tampa avarine ir jos sunyksta. Šie veiksniai yra priežastimi **pokyčių**, vykusių Kauno apskrities kaimo vietovėse nuo antrojo pasaulinio karo iki dabar, priežastis. Pokariu kaimo vietovėse kūrėsi kolūkiai ir tarybiniai ūkiai, šio proceso metu *keitėsi sodybų funkcija* – nacionalizavus ūkininkų žemę nebereikėjo dalies ūkio pastatų, kurie sunyko, buvo nugriauti ar pakeista jų funkcija. Tradicinei statybai *nebūdingos rekonstrukcijos* kaime ir priemiesčiuose plito pokariu, kai prieinamos tapo naujos, patvarios, tačiau kaimo architektūrai nebūdingos medžiagos (silikatinės plytos, šiferis) bei nukrito kainos prieškariu brangiai kainavusiųjų (betonas, tolius, ruberoidas). Tradicinei statybai *nebūdingas rekonstrukcijas* skatina ne vien naujų statybinių medžiagų prieinamumas ir smarkiai pabrangusi medinė statyba²⁷¹, bet ir įvedus tipizuotą standartizuotą statybą *nutrūkusi statybos tradicija* ir ženklus trūkumas dailidyste besiverčiančių meistrų. Taigi dėl nebūdingų medžiagų, konstrukcijų ir pastatų elementų panaudojimo pastebimas daugelio²⁷² nagrinėjamų objektų *savitumo praradimas*. Priemiesčių savitumą sumenkina juose vyraujanti *sovietmečio statyba* bei *naujos statybos namai*, tarpukario užstatyme išsiskiriantys kaip *nekontekstualūs* (tūriai, forma, medžiagiškumas, spalviniai sprendimai)²⁷³. Tokia nedarni ir nepriimtina statyba aptinkama ir senosiose sodybose, jų aplinkoje. Kaimuose savitumas prarandamas ir dėl vizualiai aktyvių tvorų ir kitų, kaimo užstatymui nebūdingų objektų atsiradimo (betono laiptai, betonuoti ar asfaltuoti keliukai, plytelių grindiniai, betoniniai elektros stulpai, dominuojančių šviesių spalvų elektros pastotės, keleto kilometrų spinduliu dominuojančios didžiulės per 120 m aukščio vėjo jėgainės) bei dėl masiniu reiškiniu tapusio želdinių naikinimo *ir miškų kirtimo*²⁷⁴. Dar viena reikšminga problema priemiesčiuose ir kaimo vietovėse yra *geros būklės autentiškų namų griovimas* ruošiant plotus naujoms statyboms.

Demografiniai procesai. Sovietmečiu tuštėjant kaimams, juose gyventojų skai-

269 Remiantis 2017 m. autoriaus natūrinių tyrimų duomenimis.

270 2011 m. gyventojų surašymo duomenimis tarpukariu buvusios Kauno apskrities teritorijoje dabar esančiuose rajonuose kaimų be gyventojų yra: Kauno r. 7,78 %, Jurbarko r. 11,98 %; Raseinių r. 19,75 %; Kaišiadorių raj. 19,69 %; Jonavos r. 23,31 %; ir Kėdainių r. 34,01 %.

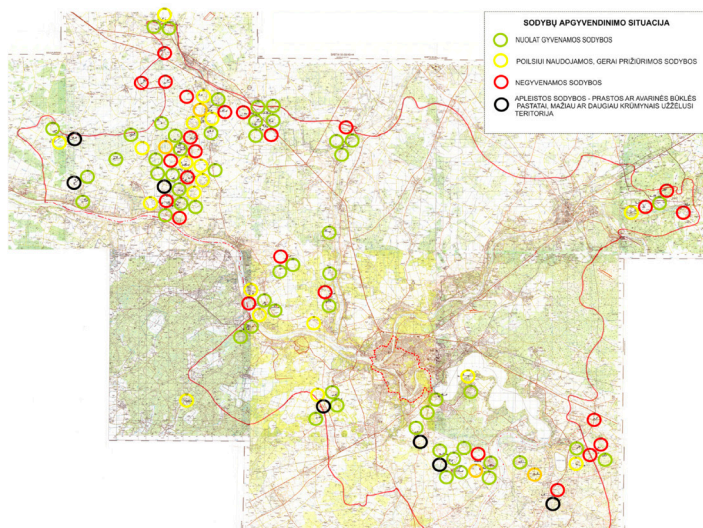
271 2018 m. rąstinio namo sienos (be apdailos) įrengimo sąnaudos viršijo 100 €/m², susidėvėjusių sienų įkeitimas siekė 240 Eur/m², kas keliskart viršijo blokelių sienos įrengimo sąnaudas (20 – 25 €/m²).

272 Netinkamų rekonstrukcijų detalūs duomenys ištirtuose objektuose pateikiami 1 – 8 prieduose.

273 Remiantis autoriaus 2016 – 2017 m. natūrinių tyrimų duomenimis.

274 Remiantis autoriaus 2016 – 2017 natūrinių tyrimų duomenimis.

čius mažėjo, tačiau gyvenvietės daugeliu atvejų likdavo gyvybingos (į miestus emigrudavo jaunoji karta). Atkurtos Nepriklausomybės laikotarpiu, suintensyvėjus gyventojų emigravimui į miestus ir į užsienį, senstant ir išmirštant seniesiems gyventojams, dalis kaimų ištuštėjo visiškai. Pokyčiai skirtingose teritorijos dalyse vystėsi nevienodai, jų mastą ir intensyvumą gerai atskleidžia statistiniai duomenys. Vakarinėje buvusios Kauno apskrities dalyje aplink Seredžių, Veliuoną (dabartinė Jurbarko rajono teritorija) per 10 metų (nuo 2001 iki 2011 m.) gyventojų sumažėjo penktadaliu (20,11%). Šioje teritorijoje 11,98% egzistuojančių kaimų yra nurodomi kaip nebeturintys gyventojų²⁷⁵. Vietovė tarp Veliunos ir Stakių turi nemažą tarpukario metu įkurtų vienkiamų sodybų sandaigą. Teritorija negyvenama, su apleistais, krūmynais užžėlusiais ir griūvančiais vienkiemiais, išsidėsčiusiais žemės ūkio bendrovių eksploatuojamose dirbamuose laukuose. Sudėtinga demografinė kaimų situacija yra ir kitose periferinėse tarpukariu intensyviai gyvenatose vietovėse. Jonavos r. 23,31%, o Kėdainių r. net 34,01% kaimų nurodomi kaip nebeturintys gyventojų. Kauno rajone 2001–2011 m. nurodomas gyventojų padidėjimas 5,37%, tačiau kaimų, neturinčių gyventojų, yra 7,78%²⁷⁶. Priemiesčiuose demografinė situacija geresnė – juose per 90% išlikusių namų yra nuolat gyvenami, nors nemaža dalis jų praradę pirminius bruožus, autentiškumą²⁷⁷.

86 pav. Natūroje ištirtų sodybų apgyvendinimo situacija Kauno apskrityje

275 Dringelis L., Ramanauskas E., Steponaitytė N. Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumo nustatymas ir jo išsaugojimas : mokslo studija. Kaunas : Technologija, 2015, p. 38.

276 Ten pat, p. 38, 41.

277 Ten pat, p. 35 – 42.

3.1.2 Vėlesni statybos pokyčiai. Autentiškos architektūros ir jos aplinkos išlikimui ir kokybei priemiesčiuose ir kaimo vietovėse didelę neigiamą įtaką turėjo ir tebeturi nutrūkusi statybos tradicija. Su tuo yra susiję *netinkamos rekonstrukcijos*, nemažos dalies *vertingų pastatų praradimai* bei autentiškoje aplinkoje atsiradę *nebūdingi statiniai* ir dėl viso to atsiradęs *savitumo praradimas*. Pokario statybos standartizavimas apribojant medienos panaudojimą statybai ir pereinant prie naujų medžiagų palaipsniui sustabdė vietos meistrų perduodamą tradiciją²⁷⁸. Dailidės dar kurį laiką rūpinosi medinių pastatų priežiūra, tačiau tradicijos perėmėjų iki mūsų dienų išliko vienetai. Pasak Munjeri Dawson, „esmė yra nematerialusis paveldas, – autentiška medžiaga – tai tik matmuo, kuris padeda suvokti tiesą“²⁷⁹. Tradicinės architektūros nematerialioji dalis yra susijusi su konkrečia žmonių veikla, perduodama iš kartos į kartą. Amatai, senosios technologijos, kadaise buvusios tradicinės gyvensenos dalimi, dabar tampa saugotino nemedžiaginio kultūros paveldo objektais²⁸⁰. R. Bertašiūtės teigimu, pastatų, kuriems naudojamos neilgaamžės, greitai yrančios medžiagos (medis, molis, šiaudai), vertė – išsaugotos statybos technologijos, kurios gali išlikti tik nuolat praktikuojamos ir atnaujinamos²⁸¹. Kol jos yra gyvybingos ir jų pernešėjai yra išlaikę glaudų ryšį su tradicija, galimi visaverčiai išlikusių objektų tvarkybos darbai, nesumenkinantys jų vertės. Tačiau šis nematerialus statybos ir amatų paveldas, kaip perduodama tradicija, yra prarastas.

Statinių tvarkybos darbuose nepanaudojant statybos tradicijų perneštų autentiškų technologijų, atkurtos vertingų pastatų dalys neretai pastebimai išsiskiria iš visumos. Atskirais atvejais²⁸² yra nesivarginama ir restauruoti dar pakankamai geros būklės pastato dalių, statinys tiesiog nugriauamas ir „atstatomas“ iš naujų medžiagų. Tokiu būdu senųjų vertingų pastatų tvarkymo darbus atliekant profesionalioms

278 Bertašiūtė R. Tarpukario gyvenviečių kraštovaizdžio ir architektūros paveldo vertės: Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. Materialumo ir nematerialumo dermė: mokslo monografija. Kaunas: Kauno Technologijos Universiteto leidykla, 2015. p. 174.

279 Munjeri, Dawson. Tangible and intangible Heritage: from difference to convergence [interaktyvus]. Museum international. 2004, t. 56, Nr.1 – 2, p. 14. Prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1350-0775.2004.00453.x> [žiūrėta 2018-05-18].

280 Bertašiūtė R. Kaimo architektūros savitumas saugomuose kraštovaizdžiuose. Gimtasai Kraštas. 2012, Nr. 5, p.28.

281 Bertašiūtė R. Tarpukario gyvenviečių kraštovaizdžio ir architektūros paveldo vertės: Bertašiūtė R., Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė : Mokslo monografija. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 174.

282 Kairaimų mokyklos pastatas – Karaimų g. 28, Trakai, konservacinio prioriteto pastatas Karaimų g. 77, Trakai, Vila Kregždutė (buv. Emilės ir Karlo Mey viešbutis) Juodkrantė.

statybos įmonėms, vietoje autentiško, dažnai telieka kopiją ar imitaciją primenantis objektas. Tokių pavyzdžių pakanka visoje Lietuvoje, įskaitant konservacinio prioritetą teritorijas ir jose esančius konservacinį prioritetą turinčius pastatus²⁸³. Tradicinėmis technologijomis atkurtos pastatų dalys iš visumos neišsiskiria, jos gali būti laikomos autentiškomis, nes tampa gyvosios statybos tradicijos (kaip paveldo objekto) medžiagine išraiška. Tokia praktika buvo gyva visuose regionuose, kol buvo gyvi meistrystės

tradicijų pernešėjai – susidėvėjusias medinių pastatų dalis būdavo stengiamasi laiku pakeisti naujomis, identiškomis, paruoštomis pagal tas pačias technologijas, – taip buvo palaikoma gera statinių būklė ir jie išlikdavo autentiški.

87 pav. Beržo tošis po sija. Veliuonos v., Žardiškių k.

Nematerialaus paveldo išsaugojimą svarbu suvokti kaip būtiną tradicinio materialaus paveldo išlikimo sąlygą, tačiau esamos Lietuvos teisinės-administracinės priemonės (orientuotos į materialių objektų apsaugą) netinka nemedžiaginio paveldo išsaugojimui užtikrinti. Pastarajam yra būtinas konkrečios veiklos (šiuo atveju meistrystės ir amatininkystės) tęstinumo užtikrinimas neatsiejant jo nuo tradicijos perėmimo. Tarptautinėje teisėje per paskutiniuosius du dešimtmečius nematerialiojo paveldo reikšmė ir svarba materialiojo palikimo išlikimui pripažinta oficialiai, įgyvendintos bazinės teisinės apsaugos priemonės²⁸⁴. Visuomenės švietimas neapčiuopiamo paveldo reikšmingumo klausimu akcentuojamas kaip vienas svarbiausių – 2003 m. priimtos UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos²⁸⁵ vienas iš pagrindinių tikslų yra „vietiniu, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis ugdyti nematerialaus kultūros paveldo *svarbos suvokimą*“. Šis klausimas aktualus ir Lietuvoje, kur viena iš esminių tarpukario kaimo architektūros paveldo atmetimo priežasčių ir yra nesuvoktos medinės architektūros paveldo vertės ir reikšmingumas²⁸⁶. Statybos tradi-

283 Pastato Karaimų g. 77, Trakai konservacinis apsaugos statusas apibrėžtas 1996 m. Kultūros ministro 1996-07-17 įsakymu Nr. 71 patvirtintu Trakų senamiesčio Trakų senamiesčio tvarkymo ir naudojimo režimo istoriniu atraminio planu.

284 UNESCO Convention for the safeguarding of Intangible Cultural Heritage 2003 m. text. page 3. Prieiga per internetą: <https://ich.unesco.org/en/convention> [žiūrėta 2018-05-21].

285 UNESCO Convention for the safeguarding of Intangible Cultural Heritage 2003 m. Prieiga per internetą: <https://ich.unesco.org/en/convention> [žiūrėta 2018-05-21].

286 Bertašiūtė R. Tarpukario gyvenviečių kraštovaizdžio ir architektūros paveldo vertės: Bertašiūtė R.,

cijos gaivinimui ypač svarbūs ir saugotini yra ir senieji pilną autentiškumą išlaikę materialūs pavyzdžiai, – juose esantis medžiaginis tradicijos išpaudas gali pasitarnauti atkuriant prarastas, tačiau svarbias statybos technologijų detales. Dėl apčiuopiamo ir neapčiuopiamo paveldo tarpusavio priklausomybės, dabarčiai aktualiausia yra visuminė apsauga, apimanti tiek materialią, tiek ir nematerialią paveldo dalis. Toks požiūris į apsaugą yra pabrėžiamas 2002 m. Kultūros ministrų priimtoje Stambulo deklaracijoje²⁸⁷, kuomet atsižvelgiant į dinaminį materialiojo ir nematerialiojo paveldo ryšį ir glaudžią sąveiką, apsaugos klausimuose rekomenduojama kultūros paveldą (medžiaginį ir nemedžiaginį) laikyti nedaloma visuma. Paminėti tarptautiniai teisės aktai Lietuvos Respublikos Vyriausybės yra ratifikuoti, todėl jų neatitinkančių Lietuvos įstatymų tobulinimas yra būtinas.

3.1.3 Vėlesni tarpukario architektūros ir jos aplinkos pokyčiai. *Rekonstrukcijos* intensyviai vykdomos visoje apskrities teritorijoje – kaimo vietovėse ir priemiesčiuose. Pastarąsias pagal mastą, poveikį pastato architektūrai ir konstrukcijoms bei autentiškumui galima išskirti į tris lygmenis:

I lygmuo. Fragmentiniai pakeitimai: yra pakeičiami tik tam tikri pastato elementai. Daugeliu atvejų atlikti pakeitimai sudarko pastato išvaizdą – langai keičiami į plastikinius, stogo danga keičiama į nebūdingą, sienos apkalamos plastikinėmis ar netradicinio profilio dailylentėmis, įrengiami nederantys tūriais ar medžiagiškumu priestatai. Pagal LR Statybos įstatymą, šio lygmens darbai (kai yra nekeičiamos laikančiosios konstrukcijos) patenka į *paprastojo statinio remonto* kategoriją, priestatų statyba – į *statinio rekonstrukcijos* kategoriją²⁸⁸.

II lygmuo. Daliniai pakeitimai: atliekant statinio tvarkybos darbus yra keičiama apdaila ir dalis pastato laikančiųjų konstrukcijų. II lygmens darbų metu gali būti: pastatas apšiltinamas, keičiamas apkalimas, stogo konstrukcija, didinami langai, apmūrijamas, įrengiami priestatai. Po tokių darbų atlikimo objekto architektūra pakinta reikšmingai, prarandama dalis tradicinių eksterjero elementų (karnizai ir kt.), tačiau tūris lieka artimas buvusiam. *Vertingųjų savybių atkūrimas sudėtingas dėl nemažos*

Karvelytė – Balbierienė V., Pakštalis A., Petrulis V., Rudokas K. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas. materialumo ir nematerialumo dermė: Mokslo monografija. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 2015, p. 170.

287 2002 m. Kultūros ministrų trečiojo apskrito stalo priimta Stambulo deklaracija (Third Round Table of Ministers of Culture – „Intangible Cultural Heritage, mirror of cultural diversity“ – Istanbul, Turkey 16-17 September 2002 m.). Prieiga per internetą: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=6209&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [žiūrėta 2018-05-22].

288 Lietuvos Respublikos Statybos įstatymas. 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240 Vilnius. Nauja redakcija nuo 2017-01-01 (TAR, 2016, Nr. 2016-20300) Prieiga per internetą: www.infolex.lt/ta/77961 [Žiūrėta: 2018-08-08].

dalies autentiškų elementų praradimo. Atkūrimą palengvina turima fotofiksacinė medžiaga. Šioje kategorijoje pateikti darbai pagal LR Statybos įstatymo nuostatas yra laikomi *statinio kapitaliniu remontu* (kai yra keičiamos laikančiosios konstrukcijos bet pastato tūris išlieka nepakitęs), įrengiant ir priestatus – *statinio rekonstrukcija*. Darbai, kai yra pagerinamos pastato fizinės ir energinės savybės (į šią sąvoką įeina pastatų apšiltinimas) – *pastato atnaujinimu (modernizavimu)*²⁸⁹.

III lygmuo. Pilna rekonstrukcija: pastatas pertvarkomas iš esmės, keičiamas jo tūris, atsiranda nebūdingi priestatai, perstatoma stogo konstrukcija, dalis objekto nugriauinama ar perstatoma. Po tokios rekonstrukcijos tik iš išlikusių senųjų elementų padėties ar dalies tradiciškai išdėstytų langų įmanoma identifikuoti, kad tai yra senas rekonstruotas, o ne naujos statybos pastatas. *Atkūrimas sudėtingas – įmanomas esant išlikusiai fotofiksacinei medžiagai ar apmatavimams*. Atkūrimas rekomenduotinas esant vertingam kompleksui, kurio dalimi pastatas yra, arba dėl išlikusių vertingų jo architektūrinių savybių. Pagal LR Statybos įstatymo nuostatas, šioje kategorijoje paminėti darbai laikytini *statinio rekonstravimu*²⁹⁰.

Labiausiai paplitę yra jokio projekto rengimo nereikalaujantys pirmojo lygmens pavyzdžiai, natūrinių tyrimų metu aptikti visoje apskrities teritorijoje. Tam tikrais atvejais dalį jų galima vertinti ir kaip teigiamą laikiną sprendimą – praktiškai visiems pastatams (išskyrus skardiniais stogais dengtuosius) dar sovietmečiu ant senosios stogo dangos buvo uždengta šiferinė. Šis sprendimas dėl laikančiųjų konstrukcijų apsaugojimo nuo ardomojo kritulių poveikio pasitarnavo ir kaip senųjų statinių užkonservavimas, be kurio daugumos jų šiandien jau nebebūtų išlikę. Dėl natūralios, laikui bėgant patamsėjusios pilkos spalvos, šios šiferinės stogo plokštumos gana harmoningai įsiliesia į aplinką, o dėl pilnai išlikusios stogo konstrukcijos bei dažnai po ja ir senosios dangos, autentiškų stogų atkūrimas yra nesudėtingas.

Labiausiai paplitę šios kategorijos darbai yra tradicinių medinių langų keitimas į plastikinius. Pakeitimas nedidelis ir nesunkiai atstatomas, tačiau vizualiai sudarkantis pastatą ir neigiamai dominuojantis tradicinėje aplinkoje. Tokių pavyzdžių gausu tiek kaimo, tiek ir priemiesčių vertinguose gyvenamuosiuose namuose (88 pav. a ir b). Šis sprendimas, esantis labiau mados reikalu nei turintis praktinę reikšmę jau yra sudaręs per 70% vertingų pastatų visoje apskrities teritorijoje ir toliau progresuoja itin sparčiai (dalį 2016 m. lauko tyrimų metu ištirtų teritorijų 2018 m. aplankius pakartotinai, pastebėti ženklūs neigiami pokyčiai). Fragmentinių rekonstrukcijų su „pseudo

289 Ten pat, 2 str., 53 punktas.

290 Ten pat, 2 str., 72 punktas.

etnografiniais“ elementais aptikta kaimo vietovėse. Autentiškuose pastatuose iš tradicinių medžiagų įrengiami tarsi tradiciniai, tačiau nebūdingų formų ir/ar neproporcingų dydžių langai ir kiti elementai.

88 pav. a), b). Plastikiniai langai sudėti kaimo ir priemiesčio vertinguose namuose sudarko jų architektūrą

Pirmame XXI a. dešimtmetyje gana aktyviai plitusio gyvenamųjų namų apkalimo plastikinėmis dailylentėmis populiarumas šiuo metu atslūgsta, tačiau pavyzdžių yra pakankamai. Šie darbai aptikti dviejų vyraujančių tipų: dalis pastatų, kurie plastiko apdailos lentelėmis yra apkalami naujai arba keičiant senas, susidėvėjusias dailylentes, daugiau jokių pakeitimų nedarant, patenka į pirmojo lygmens kategoriją, tuomet pirminės būklės atkūrimas yra nesudėtingas (90 pav.).

89 pav. Gyvenamasis namas Raudondvario v.

Kitai pastatų daliai yra atlikti ir statinio atnaujinimo (modernizavimo) darbai – prieš apkalant objektą, sienos yra apšiltinamos, taip jos pastorėja į išorę, ir langai atsiranda tradiciniams namams nebūdingose nišose. Langai atnaujinimo metu dažnai pakeičiami į plastikinius. Šiltinamų pastatų dažniausiai yra keičiamas ir stogas, jį perdengiant ir pakeičiant dalį, ar visas jo konstrukcijas. Dėl tokių II-ojo lygmens pakeitimų autentišką eksterjerą yra praradę ir dalis 2016 m. lauko tyrimų metu vertingais identifikuotų tradicinių gyvenamųjų namų, (identifikuota atvykus į vietą pakartotinai). (91 pav. a ir b).

90 pav. Apkalimas plastikinėmis dailylentėmis: a) Fragmentinė, b) dalinė rekonstrukcijos

91 pav. a), b) Gyvenamasis namas Padubysio kaime Seredžiaus valsčiuje 2016-10 ir 2018-07

Daugiau savininkų turinčiuose gyvenamuose namuose pakeitimai atskirais atvejais yra padaryti ne visame pastate, tai palengvina pirminės būklės identifikavimą (90 b, 93 pav.). Pastarąjį dešimtmetį vietoje madingai atrodžiusio apkalimo plastikinėmis lentelėmis sprendimo, kuris sudarė idealią terpę daugintis medieną naikinantiems grybiniams kenkėjams (nekvėpuojanti, drėgmės nepraleidžianti medžiaga), palaipsniui fasadų atnaujinimo darbuose vėl yra grįžtama prie natūralių medinių dailylenčių. Dalis apdailai naudojamų lentelių yra tradicinio profilio, tačiau lauko tyrimų metu aptikta ir tekintų rąstelių imitacijos ir kitokių, bei nebūdingo tradicinei architektūrai apkalimo sprendimų. (92 pav.).

92 pav. Nebūdingas apkalimas Digrių k.

Pastatų apmūrijimas populiarus buvo sovietmečiu ir pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį. Beveik visais atvejais pastatai apmūryti baltomis silikatinėmis plytomis, kas nesiderina su tradicine architektūra ir neigiamai dominuoja statinio aplinkoje. Vien

apmūrijant pastato tūris jau nežymiai keičiasi, langai atsiranda įgilintose nišose, todėl šie darbai būtų priskirtini antros kategorijos darbams (daliniai pakeitimai) (93 pav.). Nemaža dalis savininkų darbų metu neapsiribojo pastato apmūrijimu, tačiau būdavo pakeliami ir stogai, išplečiamas tūris, taip atliekant pilną pastato rekonstravimą (3 kategorijos darbai). Ūkio pastatų apmūrijimas labiau paplitęs kaimo vietovėse, vietoje apmūrijimo jų susidėvėjusios medinės sienos ar jų dalys dažnai yra pakeičiamos baltų silikatinių plytų mūru. (94 pav.). Gyvenamieji namai su įrengtais nebūdingais priestatais tyrimų metu identifikuoti priemiesčiuose. Tik mažiau nei 10 % jų galima priskirti pirmai kategorijai, kur autentiškas pastatas išlieka nepakitęs ar su minimaliais pakitimais (95 – 96 pav.), kiti yra po pilnos rekonstrukcijos.

93 pav. Gyvenamasis namas Birutėje I.

94 pav. Ūkio pastatas Margininkų k. Pakuonio v.

95 pav., 96 pav. Gyvenamieji namai: Šilainių pl. ir Karklų g. 14, Kaunas (Birutė I)

Paskutiniuoju dešimtmečiu labiausiai paplitęs antros kategorijos pakeitimų sprendimas, identifikuotas per 50 % pastatų (vyrauja priemiesčiuose), yra pastatų atnaujinimas – renovacija (statinių apšiltinimui reikalingi pakeitimai). Tvarkant pastatus, vadovaujantis šiluminės varžos gerinimo reikalavimais, yra keičiami gyvenamojo namo langai į plastikinius, iš išorės apšiltinamos ir naujai apkalamos sienos ir skliautai, apšiltinamas ir nauja danga perdengiamas stogas (78 – 98 pav.). Karnizas ir kiti eksterjero akcentai (kerčių apkalimai, pamatų detalės, langinės, langų apvadai ir kt.) tvarkybos metu dažnai neišlieka – (91 b, 92, 98 pav.).

97 – 98 pav. Nuomojamų butų tipo namo renovacija Linksmadvaryje 2012 ir 2017 m. vaizdas

Šių darbų didelį intensyvumą įtakoja valstybės parama daugiabučių namų renovacijai (daugiau kaip du savininkus turinčių gyvenamųjų namų savininkams, įsiregistravusiems daugiabučio gyvenamojo namo statusą, skiriama valstybės parama pastatų atnaujinimui gerinant jų šiluminę varžą – langų, durų keitimui ir sienų, pamatų bei stogo apšiltinimui)²⁹¹. 1918–1940 m. priemiesčiuose esantys daugiabučio statusą turintys mediniai gyvenamieji namai nėra įtraukti į Kultūros paveldo registrą, todėl jiems visiems yra atliekamos standartinės rekonstrukcijos, kurių metu yra prarandamos vertingosios pastatų savybės (97–98 pav.). Pagal daugiabučių gyvenamųjų namų registro duomenis iki 1940 m. statytieji sudaro 28 % ir yra netinkamų rekonstrukcijų atlikimo pavojuje. Atsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją, prieš rengiant renovacijos projektus iki 1940 m. statytiems pastatams, turėtų būti įvertinamos šių pastatų vertingosios savybės (architektūros detalės), kurias būtina išlaikyti renovacijos darbų metu. Vertingais identifikuotų pastatų tvarkybos darbai turėtų būti vykdomi susidėvėjusius pastatų elementus restauruojant arba keičiant naujais – identiškais (pagamintais iš

²⁹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programos patvirtinimo“. 2017 m. kovo 22 d. Nr. 203 Vilnius. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b380bb410fcd11e7b6c9f69dc4ecf19f> [žiūrėta 2018-08-01].

tokių pačių medžiagų) – svarbu vengti sienų apšiltinimo iš išorės (dėl ko yra iš esmės transformuojamas pastato eksterjeras ir prarandamos vertingosios savybės).

99 – 100 pav. Pilnos rekonstrukcijos pavyzdžiai: Vilkijos v. (2018) ir Birutėje I. (2012 m)

Priemiesčiuose identifikuotuose pilnos rekonstrukcijos atvejuose yra plečiamas gyvenamųjų namų naudingas plotas a) perstant esamą mansardą arba vietoje palėpės suformuojant naujai antrą aukštą, keičiasi ir didėja pastato tūris (99–100 pav.), pakinta stogo forma ir nuolydžio kampas.

101 pav. Gyvenamasis namas Lazduonių k., Čekiškės v.

Vykdam rekonstrukcijas pastatuose, esančiuose erdvesniuose sklypuose, b) išplečiamas esamas gyvenamojo namo užstatymo plotas. Galiausiai naujas pastato vaizdas po rekonstrukcijos neretai yra artimas šiuolaikinės statybos moderniems gyvenamiesiems namams. Dalyje atvejų galima identifikuoti dviejų ar daugiau laikotarpių rekonstrukcijas: tradicinis sodybinis namas būdavo sovietmečiu apmūrijamas ir įrengiamas jo antrasis aukštas, praplečiami langai, dabartiniu laikotarpiu rekonstruojamas vėl, didinant esamą antrojo aukšto plotą (100 pav.). Kaimo vietovių sodybose paplitę pilnos rekonstrukcijos pavyzdžiai, kuomet keleto skirtingų laikotarpių rekonstrukcijų sprendiniai nedera tarpusavyje ir nesant vieningo jas siejančio sprendimo sudaro gana chaotišką vaizdą (101 pav.). Tokių pavyzdžių yra ir dalyje priemiesčių (Yliškės, Julijanava, Mikalinava). Šie atvejai susiformuoja mažesnius finansinius išteklius darbams galintiems skirti asmenims galimai savavališkai vykdant pastato naudingo ploto išplėtimo darbus iš turimų, konkrečiam atvejui ne visada tinkamų medžiagų. Pilnos, ženkliai pastatą transformavusios rekonstrukcijos atvejai kartais nėra lengvai atski-

riami nuo naujos statybos. Pagal Lietuvos Respublikos Statybos įstatyme²⁹² pateiktą rekonstrukcijos sąvokos apibrėžimą, rekonstravimu laikoma veikla, kurios metu iš esmės pertvarkomas *esamas* statinys. Todėl sovietmečio ar vėlesnės statybos atvejai, kuomet *naujas* pastatas statomas paliekant dalį tinkamų senojo pastato nenugriautų konstrukcijų ar panaudojant senojo pastato elementus (langus, duris ir kt.) arba naujas pastatas yra statomas pamatus formuojant aplink senąjį tūrį, kuris išlieka naujo pastato viduje, yra laikytini nauja statyba.

Rekonstrukcijų paplitimas Kauno priemiesčiuose nevienodas. Gausiausias jis Birutės I teritorijoje, kur iš 113 išlikusių autentiškų gyvenamųjų namų 55 yra rekonstruoti (49%), dar 38 yra su nedideliais pakitimais (33%), pilną autentiškumą išlaikę 20 (18%). Mažiausias rekonstruotų gyvenamųjų namų nuošimtis identifikuotas Linksmadvaryje (22%). Tokia situacija susiformavo dėl Linksmadvaryje statytų didesnių gyvenamųjų namų, neretai mūrinių, kurie atitinka ir dabartinius šių dienų gyventojų poreikius.

6 lentelė. Rekonstruotų pastatų nuošimtis Kauno priemiesčiuose

Priemiesčiai	1918-1940 m. pastatai	Rekonstruoti 1918-1940 m. pastatai vnt:	%	1918-1940 m. pastatai su nedideliais pakitimais	%	Pilnai išlikę 1918-1940 m. pastatai	%
Birutė I	113	55	49	38	33	20	18
Garliava	29	12	41	11	38	6	21
Yliškės	27	12	44	7	26	8	30
Julijanava	7			3	43	4	57
Linksmadvarys	45	10	22	15	33	20	45
Birutė II	24	5		2		15	

Sovietmečio statyba (teritorijos savitumo praradimas). Po Antrojo pasaulinio karo, plečiant Kauno teritoriją, darbe nagrinėjamus 1918–1940m. suformuotus priemiesčius prijungus prie miesto, juose imtos intensyviai vykdyti gyvenamųjų namų statybos tiek juos plečiant, aplinkinėse teritorijose, tiek ir jų viduje. Pirmąjį pokario dešimtmetį vyravo medinė statyba, pradžioje artima iki 1940 m. statytiems namams, juos pakeitė standartizuoti tipiniai mediniai namai. 7–8 XX a. dešimtmetyje įsivyravo silikatinų plytų individualūs namai (103 pav.), kurie ir sudaro didžiąją dalį visų pastatų (per 50%) ištirtose teritorijose. Dalyje statybos vykdytos ir griauinant esamus 1918–1940 m. namus, jų vietose. (Julijanava, Yliškės, Garliava).

²⁹² Lietuvos Respublikos Statybos įstatymas. 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240 Vilnius. Nauja Redakcija nuo 2017-01-01 (TAR, 2016, Nr. 2016-20300). Prieiga per internetą: www.infolex.lt/ta/77961 [Žiūrėta: 2018-08-08].

102 pav. Sovietmečio pradžios statyba. Linkuva **103 pav.** Sovietmečio 7-8 deš. statyba Birutė I

104 pav. a) sovietmečio tipinė statyba. Padauguva, b) mūrinė projekto versija. Garliava

Vienkiemiuose, esant reikalavimams keltis į naujai formuojamas ar plečiamas sovietmečio gyvenvietes, leidimai naujiems gyvenamiesiems namams statyti įprastai išduodami nebuvo, dėl to išlikusiuose vienkiemiuose su nedidelėmis išimtimis aptinkami autentiški arba rekonstruoti senieji namai.

105 pav. a; b. Sovietmečiu sodybose statyti namai

a) Virbaliūnų k., Vilkijos v., b) Pagausančio vn., Seredžiaus v.

Lauko tyrimų metu identifikuota atvejų, kuomet nauji gyvenamieji namai dėl komplikųoto statybos leidimų išdavimo vienkiemiuose, buvo statyti darbus oficia-

liai įteisinant kaip senojo namo rekonstrukciją (pastarąjį nugriaunant), – jų tūris ir architektūra yra artimi 1918 – 1940 m. statytiems (105 a pav.). Negausūs namų, vienkiesiuose pastatytų pagal naujai statybai išduotus leidimus, pavyzdžiai savo tūriu ir architektūra yra artimi priemiesčiuose ir kaimo vietovių naujose sovietmečio gyvenvietėse statytiems 105 b pav.).

Tarpukario sodybose pokariu statytus ūkio pastatus galima išskirti į dvi grupes: I. naujai atsiradusiai funkcijai skirti (garažai, sandėliai, lauko virtuvės) (106 pav.); II. statyti vietoje fiziškai susidėvėjusių tradicinių ūkio pastatų, (iš medžio (molio) ar / ir silikatinių plytų), aptinkami visoje apskrities teritorijoje, artimi tradiciniams (107 pav.).

106 pav. Naujos funkcijos pastatai: a) Garažas žemės ūkio technikai, Voskaičių k., Čekiškės v., b) Garažas su sandėliu. Pavietavos k., Veliuonos v.

107 pav. Vietoje susidėvėjusių esamų ūkio pastatų sovietmečiu pastatyti nauji, tradicinės funkcijos: a) svirnas Pieštvenų k., Seredžiaus v., b) daržinė Nociūnų k., Seredžiaus v.

Priemiesčiuose sovietmečio statyba sudaro reikšmingą užstatymo dalį, – dalyje jų (dėl kvartalų plėtros ir statymo tankinimo) gausesnė už iki 1940 m. suformuotą.

Kelių tipinių projektų atsikartojančių baltų silikatinių plytų namų eilės, besidriekiančios prie pokariu nutiestų gatvių, pratęsia buvusių priemiesčių teritorijas, suformuodamos jiems nebūdingą monotonišką apsuptį. Išsišokantys sovietmečio pastatų tūriai, atsiradę autentiško užstatymo apsuptyje, sumenkina išlikusio komplekso vertę.

Naujos statybos namai tradicinės architektūros aplinkoje gausiau paplitę priemiesčių teritorijose, labiau nuo Kauno nutolusiose kaimiškose vietovėse jų nedaug (nauji namai esamose ar naujai įsteigtose ūkininkų ar poilsiui skirtose miestiečių sodybose). Į šią kategoriją patenka gyvenamieji namai, statyti nuo XX a. 9 dešimtmečio vidurio, kada sovietmečio tipizuota ir griežtai standartizuota statyba palaipsniui perėjo į praktiškai mažai kontroliuojamas stambių tūrių Sąjūdžio laikų statybas, iki dabartinių laikų. Jie statyti dvejopai – *laisvuose sklypuose* arba *autentiškų namų vietose*, juos nugriaunant. Tokiu būdu dalis naujų statybų yra neišvengiamai susiję su vertingų 1918–1940 m. pastatų sunaikinimu. Jau pastatytus abiejų tipų namus dar galima suskirstyti pagal ryšį su esamu aplinkos užstatymu į tris tipus:

1. Namai, savo architektūra, tūriu ir medžiagiškumu darniai derantys su istoriniu 1918–1940 m. vietovės užstatymu ir jį harmoningai papildantys (108 pav. a ir b).
2. Namai, kuriems naudojami nauji architektūriniai sprendimai ar netradicinės medžiagos, tačiau jų tūriai ir spalviniai sprendimai dera su susiklosčiusiu 1918–1940 m. užstatymu ir aplinka, harmoningai į ją įsiliedami (109 pav. a ir b).
3. Objektai, savo architektūra ir tūriais nederantys su susiklosčiusiu istoriniu vietovės užstatymu arba esantys vizualinės taršos šaltiniais.

108 pav. Tradiciniai nauji gyvenamieji namai kaimo sodybose:

- a) Vitkūnų k., Kruonio v. 1995 m. statybos;
- b) Biliūnų k., Raudondvario v. 2014 m. statybos

109 pav. Naujus architektūrinius sprendinius turintys namai, tvariai įsikomponuojantys į susiformavusią aplinką. a) Nociūnų k., Seredžiaus v., b). Žilvičių g. 9, Kaunas (Birutė I)

110 pav. Priemiesčių architektūra, nederanti su istorinius užstatymu: Rekonstravus sovietinį pastatą jis savo tūriu ženkliai išsišoka iš esamos užstatymo linijos
Vytauto g. 54 Garliava a) 2012, b) 2017

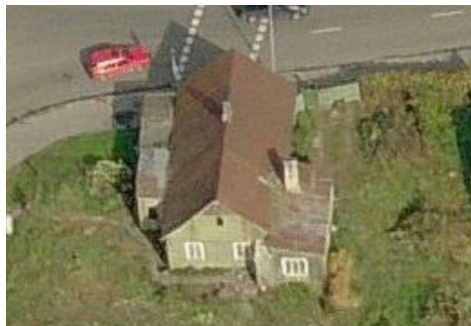
111 pav. a) su tradicine nederanti architektūra priemiestyje (Julijanava), b) agresyvi modernios architektūros invazija į gamtinę tradicinio kaimo aplinką.
Dubysos slėnis Grivančių k., Seredžiaus v.

Naujus namus, statomus senųjų vietoje (juos nugriovus), dar galima išskirti į tris kategorijas pagal jų sąsajas su prieš tai buvusiuoju namu:

1. Nauji namai savo tūriu ir architektūra yra artimi buvusiam (112 pav.);
2. Gyvenamųjų namų tūris atkartoja buvusio pastato tūrį, tačiau naudojamos

modernios netradicinės medžiagos ar architektūriniai pretenzingai modernūs sprendimai, nebūdingi tradicinei aplinkai (113 b pav.);

3. Yra statomi nauji modernūs namai, nieko bendro neturintys su prieš tai buvusio pastato architektūra (114 pav.).

112 pav. Vietoje gyvenamojo namo Birutėje I. Veiverių g.: Išlaikyta vieta, dalis tūrio ir panaudotos tradicinės apdailos medžiagos, tačiau nebūdingas priestatas sudarko pastato tūrį
a) 2008 ir b) 2018 m.

113 pav. a) Nuomojamų butų namas Raudondvario pl. 106; 2012 m. vaizdas, b) d. jo vietoje pastatytas to paties tūrio, modernios architektūros netradicinio medžiagiškumo pastatas. 2018 m. vaizdas

114 pav. a) Julijanavos bibliotekos pastatas 2012 m., b) jo vietoje pastatytas komercinis pastatas. 2018 m.

Pirmojo tipo namų, savo architektūra priskirtinų tradicinei ir ją pratęsiančių, aptikta tik kaimo vietovėse. Nepaisant esamo tradicinės statybos kaimo vietovėse skatinimo rekomendaciniais leidiniais²⁹³, įgyvendintų projektų Kauno apskrityje tėra vos keletas. Šiuo metu situacija tokių namų statybai yra tapusi itin nepalanki, kadangi siekiant sumažinti neatsinaujinančių energijos resursų sunaudojimą, *visiems* naujai statomiems pastatams yra nustatytos privalomos energetinio efektyvumo klasės²⁹⁴. Nepaisant to, kad pagal ES direktyvas²⁹⁵, jos yra skirtos sumažinti neatsinaujinančių energetinių resursų naudojimą, Lietuvoje vienareikšmiškai *visiems* naujai statomiems gyvenamiesiems pastatams yra priimti privalomi pastatų šiluminės varžos reikalavimai (neatsižvelgiant į tai, kad tradicinis rąstinis namas, naudojantis *tik atsinaujinančius energijos resursus*, būtų A++ klasės tačiau jo sienas vis tiek yra būtina apšiltinti (A++ klasei pasiekti apie ~0,5 m. izoliacinės medžiagos). Todėl tradicinių rąstinių namų statyba tampa legaliai nebeįmanoma. Naujų gyvenamųjų namų, savo būtais ir spalviniais sprendimais iš dalies artimų tradiciniams (*antrojo tipo*), aptikta kaimo vietovėse, kuomet statant naujus namus esamose sodybose ar naujose vietose yra siekiama, kad jie darniai įsikomponuotų į esamą susiklosčiusią gamtinę ir kultūrinę aplinką. Tokių sprendimų esama ir priemiesčiuose, kuomet statant naujus namus yra atsižvelgiama ir į esamą vietos kultūrinį palikimą, ir architektūros tradiciją. Gausiausią grupę sudaro *trečiojo tipo* – *su tradiciniu užstatymu nederantys*, naujose vietose ir vietoje senųjų pastatų statyti gyvenamieji namai. Šiai grupei atstovaujančių pavyzdžių (statytų nuo Sąjūdžio laikų iki šių dienų) gausu priemiesčiuose, kiek mažiau aptikta kaimo vietovėse (111 b, 115 b pav.). Priemiesčiuose identifiukuota ir gana agresyvių naujos statybos sprendimų, kuomet pastatui neturint teisinės apsaugos statuso, namo dalis

293 Kaimo statyba. 5 tomai: Dzūkija, Mažoji Lietuva, Suvalikija, Vakarų Aukštaitija, Žemaitija / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2012–2013.

294 Pagal 2016-11-11 LR Aplinkos ministro įsakymą „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.01.02:2016 „Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas“ patvirtinimo Nr. D1-754.

295 1. Pastatų energetinio naudingumo reikalavimai Lietuvoje yra griežtinami taip siekiant įgyvendinti: Europos komisijos 2017-02-03 pasiūlymą Nr. COM(2016) 767 final 2016/0382(COD) (Europos parlamento ir tarybos direktyvą „Dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją“) kurioje pateikiamas būtinas atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo nuošimčio didinimas nuo 2007 m. 10,4% iki 20% 2020 m. (27% - 2030 m) Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?WT.mc_id=Twitter&uri=CELEX%3A52016PC0767R%2801%29 [Žiūrėta 2018-09]. 2. 2010 m. gegužės 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2010/31/ES „dėl pastatų energinio naudingumo“ esmė yra neatsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo efektyvinimas ir mažinimas: P.2: Efektyvus, apdairus, racionalus ir tvarus energijos naudojimas priskiriamas, *inter alia*, naftos produktams, gamtinėms dujoms ir kietajam kurui, kurie yra ne tik pagrindiniai energijos šaltiniai, bet ir pagrindiniai anglies dvideginio emisijos šaltiniai. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32010L0031> [Žiūrėta: 2018-09-09].

yra griauinama ir statoma naujai arba vietoje nugriautos namo dalies, pastatomas naujas namas, kitą pastato dalį tiesiog paliekant stovėti apardytą, su joje tebegyvenančiais žmonėmis (116 pav.).

115 pav. a) antrojo tipo namas naujoje ūkininko sodyboje Gegužėnų k., Čekiškės v.,
b) trečiojo tipo naujas namas 1918 – 1940 m. vienkiamyje (ūkininko sodyboje)
Karalgiurio k., Čekiškės v.

116 pav. Gyvenamasis namas Kiečių g. 15, Kaunas (Birutė I) 2012 m. ir 2018 m.

Savo tūriais radikaliausiai su esama užstatymo aplinka nederantys pavyzdžiai yra iš dabartinės Nepriklausomybės laikotarpio pradžios (bei Sovietmečio pabaigos). Tuomet naujai statomi pastatai, nebesant apribojimų (ar jų nepaisant) įsiliedavo į teritoriją itin neharmoningai. Vieno aukšto su pastoge ar mansarda tradicinių gyvenamųjų namų aplinkoje atsirasdavo 4 ar net 5 aukštų gyvenamieji namai, dalis kurių, savininkams neapskaičiavus savo galimybių, iki dabar tebestovi neužbaigti, kiti – įrengti tik iš vidaus, išorėje paliktas plytų mūras be apdailos. Tokių pavyzdžių gausiausia Yliškėse ir Julijanavoje, tačiau yra ir kituose priemiesčiuose. Statybos laikotarpis – 1988 – 1994 m. Po 1995 m. iki dabar (2018 m.) statytų gyvenamųjų namų tūriai mažesni (1 – 2 aukštų su mansarda arba plokščiais stogais).

117 pav. Nekontekstualių tūrių namai XX a. 9 – 10 deš. a) Yliškės, b) Linksmadvaris

Geros būklės vertingų autentiškų namų griovimas

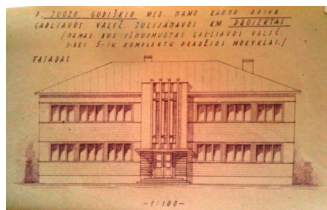
Paskutiniuoju dešimtmečiu (2008 – 2018 m.) padažnėjo atvejų, kuomet nauji modernūs, niekaip su vietovės istoriniu ir architektūriniu palikimu nederantys gyvenamieji namai ir komercinės paskirties pastatai yra statomi griauinant vertingus, neretai puikios būklės medinius gyvenamuosius namus, ekspertų²⁹⁶ įvardintus kaip išlaikiusius pilną autentiškumą ir esančius vertingais laikotarpį pristatančiais pavyzdžiais (118 pav.).

118 pav. a) Nuomojamų butų namas Julijanavos g. 39, b) vietoje jo pastatytas naujas gyvenamasis namas 2018 m.

Ženkliai suaktyvėjęs yra ir geresnėse strateginėse vietose (šalia pagrindinių gatvių) esančių medinių gyvenamųjų ir kitos paskirties autentiškų pastatų griovimas ruošiant investuotojams palankius sklypus be apribojimų, susijusių su paveldiniais pastatais ir jų priežiūra. Taip nugriovus vertingą autentišką pastatą, kuris neturi apsaugos statuso, toje vietoje atveriamos galimybės bet kokios architektūros invazijai.

²⁹⁶ Tekste pristatomi nugriautų medinių 1918 – 1940 m. gyvenamųjų ir kitos paskirties pastatų pavyzdžiai įtraukti į vertingų medinės architektūros objektų duomenų bazę - www.archimede.lt

119 pav. Modernizmo stiliaus mokykla Veiverių g. 87 a) projekto fragm., b) 2012 m., c) 2015 m. griovimas

3.1.4 Tarpukario kaimo architektūros palikimo statistika

Atlikus kartografinės medžiagos analizę²⁹⁷, nustatyta, kad Kauno apskrityje iš 1930 m. buvusių 14 379 individualių ūkių²⁹⁸, kurių skaičius iki 1940 m., vykstant intensyviai žemės reformai dar didėjo, yra išlikę mažiau negu 10%. Sugretinimo metodu faktinį sodybų išlikimą, matomą naujausiose palydovinėse nuotraukose lyginant su įvairių laikotarpių kartografinė medžiaga (topografiniai žemėlapiai ir ortofoto²⁹⁹) atsisiskleidžia vietovėse įvykę pokyčiai. Per paskutinius du dešimtmečius vykę procesai detaliam matomi kas kelerius metus atnaujinamose Ortofoto nuotraukose. Pastebėtas išlikimo gausumo ryšys su teritorijos tinkamumu žemės ūkiui (t. y. ūkininkavimui patraukliausiose vietose išlikimas mažiausias). Apskrities teritorijoje vyrauja trys skirtingo tankumo išlikusių vienkiemių sancaupos:

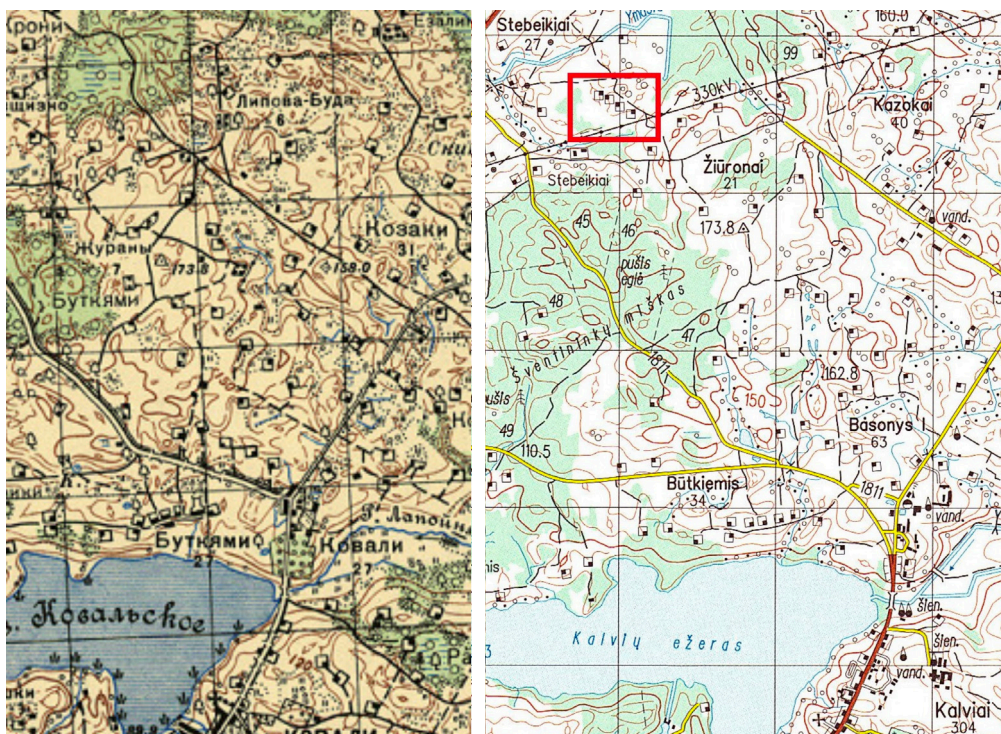
- 1) teritorijos su dideliu vienkiemių išlikimu: situacija mažai pakitusi nuo 1940 m.;
- 2) fragmentinis išlikimas: išlikę 15–35 % vienkiemių, išsidėsčiusių vietovėje tolygiai arba grupinėmis sancaupomis;
- 3) išlikę tik atsitiktiniai objektai ir dalies kaimų branduoliai.

Pirmojo tipo teritorijos su gausiu išlikimu yra kalvotose bei miškingose vietose, mažai tinkamose žemės ūkiui, užimančios apie 10% buvusios apskrities teritorijos. Tokia yra aukštuma pietrytinėje apskrities dalyje Kruonio v. (apie Kalvių ežerą), sovietmečiu buvusi netinkama kolūkių agrarinių teritorijų su dideliais dirbamais laukais formavimui. Kalvynuose melioracija nevykdyta, išlikę beveik visos iki 1940 m. buvusios sodybos. Išžvalgius teritoriją vietoje, įvertinta sodybų išlikimo kokybė: skirtingose teritorijos dalyse ji nevienoda.

297 Remiamasi 2016–2017 m. autoriaus atlikta kartografinės medžiagos analize, (vienkiemių išlikimo ir jų pasiskirstymo statistiniai duomenys).

298 Vaskela G. Lietuvos kaimo gyventojai 1920–1940 m. (Socialinis ir ekonominis aspektas). Vilnius: „Academia“, 1992.

299 Lietuvos teritoriją dengianti skirtingų laikotarpių nuotraukų iš lėktuvų duomenų bazė, naudojama topografinių žemėlapių rengimui ir atnaujinimui, talpinanti gerokai daugiau informacijos už žemėlapius. Viešai prieinama per: www.geoportal.lt

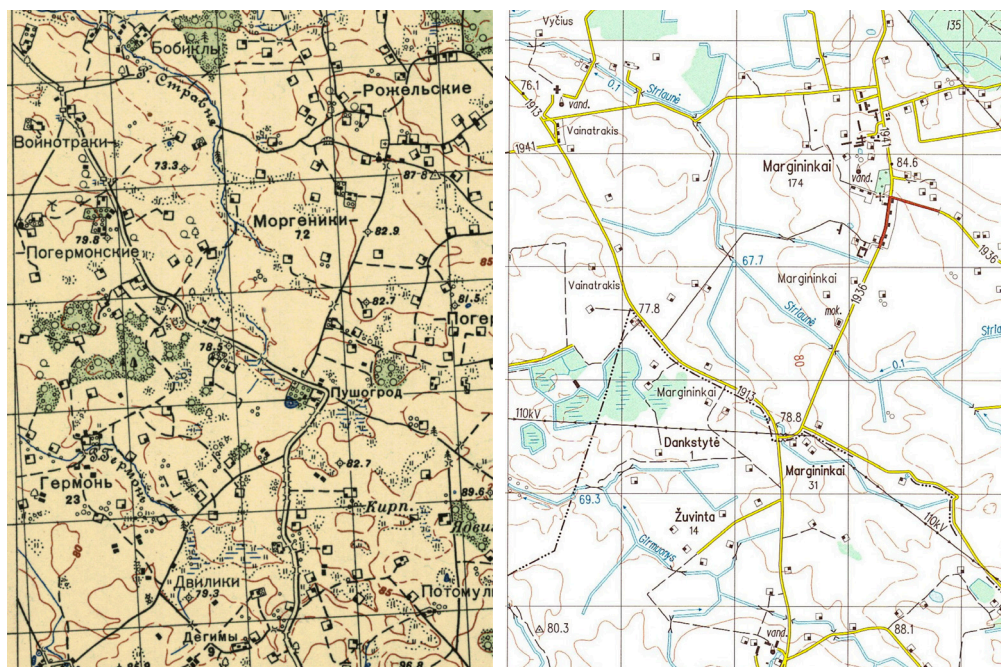

120 pav. Kruonio valsčiaus teritorijos dalis 1 : 50 000 mastelio topografiniuose žemėlapiuose (1940 m. ir 2004 m.)

121 pav. Sodybų grupė Stebeikių k., 2009 m. ir 2016 m.

Arčiau ežero, rekreacijai palankesnėse teritorijose sodybos naudotos poilsiui, jų išlikimas geresnis. Dauguma toliau nuo ežero esančių Basonių ir Būtkiemio kaimų vienkieminių sodybų taip pat prižiūrimos, gyvenamos pastoviai arba naudojamos poilsiui. Nuošalesniuose kaimuose aptikta apleistų ir nykstančių sodybų. Skirtingų laikotarpių šios vietovės ortofoto medžiagoje atsiskleidžia vykstantys pokyčiai, – dvi iš keturių sodybų (keturių sodybų grupėje Stebeikių k.) apleistos, sparčiai apaugančios neprižiūrimų želdinių, trečios (nuotraukoje iš kairės) sodybos 2018 m. atvykus į vietą rastas išlikęs tik krūmynais užžėlęs griūvantis gyvenamasis namas. Keičiasi ir vietovės kraštovaizdis – anksčiau kalvotas ir atvirų erdvių, palaipsniui pradeda apaugti mišku.

122 pav. Margininkų apylinkės (A. Panemunės valsč.)

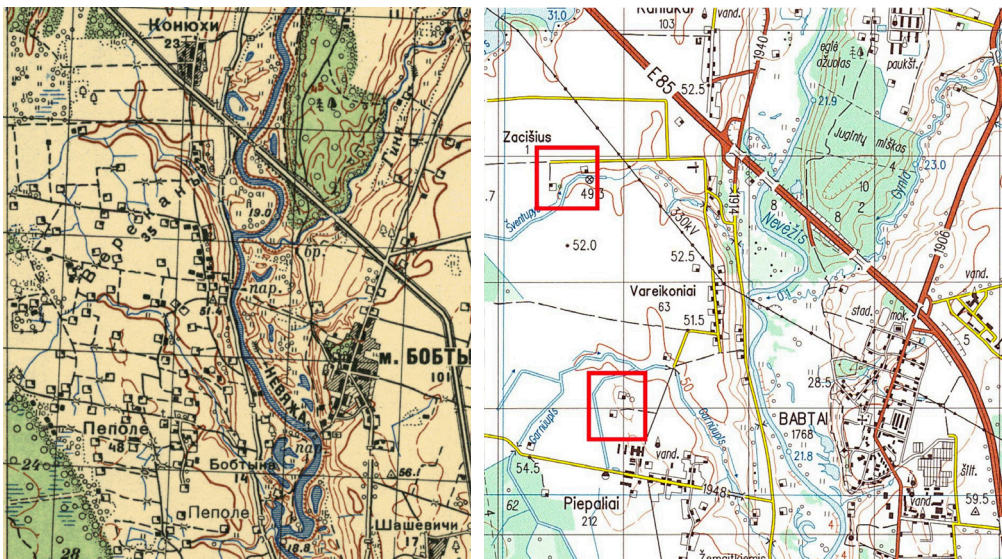
1 : 50 000 topografiniuose žemėlapiuose (1940 m. ir 2004 m.)

Antrojo tipo teritorijų, su fragmentiškai išlikusiais vienkiemiais, Kauno apskrityje paplitimas gausiausias. Tai vietovės su vienkiemių sankauptomis agrarinėse teritorijose – ant kalvų ar upių slėniuose: plotuose, kurių melioracija nepalietė. Taip pat žemės ūkiui patrauklios lygumos su dalimi (15–35 %) išlikusių vienkiemių, tolygiai išsidėsčiusių vietovėje. A. Panemunės valsčiaus pietinėje dalyje aplink Margininkus (122 pav.) išlikę apie 25 % tarpukariu buvusių vienkiemių, tolygiai išsidėsčiusių laukuose, be didelių sankauptų (1–3 vnk./km²). Nors sovietmečiu melioracija vykdyta intensyviai (kanalizuotos visų upelių vagos, nugriauta didžioji dalis buvusių sodybų), išlikę vienkiemiai (vidutinių ir stambesnių ūkių) išlaikė autentiškus pastatus, naudojamus pagal paskirtį (savininkai ūkininkauja)³⁰⁰.

Trečiojo tipo teritorijos, kuriose vienkiemiai yra išnaikinti beveik visiškai, identifiкуotos žemės ūkiui tinkamose lygumose. Tokie plotai plyti Vandžiogalos, Didžiųjų Lapių valsčiuose, kur vyravo stambūs ūkiai. Panaši situacija yra ir nemažose dalyse buvusių Čekiškės ir Babtų valsčių. Vietose, kur vyravo smulkūs ūkiai, bent nedidelė dalis sodybų dažniausiai yra išlikę. Nevėžio dešiniajame krante, priešais Babtų miestelį, po žemės reformos vyravę smulkūs ūkiai buvo likviduoti melioracijos darbų

300 Remiamasi autoriaus 2016–2017 m. natūrinių ir kartografinių tyrimų duomenimis.

vykdymo metu. Dabartiniu metu yra išlikęs Vareikonių kaimo senasis branduolys su tarpukariu performuotomis sodybomis ir keletas vienkienių, dar keli išnyko per paskutinį dešimtmetį (iš 2004 m. topografiniame žemėlapyje pažymėtų 7 vienkienių aplink Piepalių ir Vareikonių bei Zacišiaus kaimus dabar išlikę 3). Išlikusių trijų sodybų pastatų situacija atsiskleidžia palydovinėse nuotraukose.

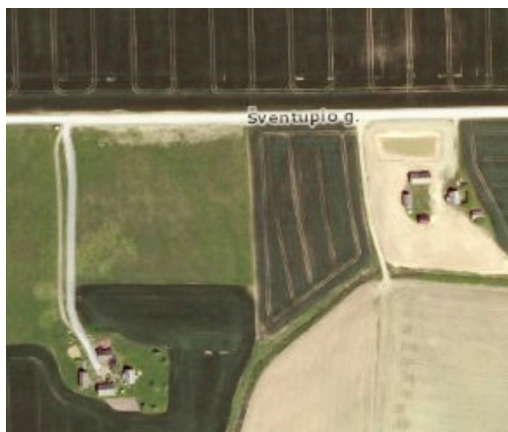

123 pav. Babtų valsčiaus teritorijos dalis 1 : 50 000 mastelio topografiniuose žemėlapiuose (1940 m. ir 2004 m.). raudonos spalvos kvadratais apvestos teritorijos, kurių yra 3–4 pav. pateiktos palydovinės nuotraukos

Dvi iš trijų vienkienių sodybų (124–125 pav.) pilnai išsaugojo būdingą pirminę plano struktūrą ir pastatus. Tokios potencialiai vertingos sodybos buvo atrinktos lauko tyrimams. Pilnai reali situacija ir sodybos pastatų būklė atsiskleidžia vietoje.

124 pav. Piepalių k. sodybų palydovinė nuotrauka

125 pav. Zacišiaus kaimo vienkieniai

Trys pateikti pavyzdžiai atspindi didžiosios dalies Kauno apskrities tarpukario architektūros išlikimą kaimo vietovėse. Arčiau Kauno esančiose ir su miestu besiribojančiose valsčių teritorijose situacija kitokia: didžioji dalis Pažaislio valsčiaus sovietmečiu pateko į Kauno miestą, dauguma vienkiemių neišliko: vietovėje įkurti daugiabučių namų rajonai, pramonės teritorijos. Garliavos ir Zapyškio prie miesto esančiose valsčių dalyse dauguma autentiškų sodybų išlikusios, tačiau pasikeitė jų aplinka – aplink yra susiformavę nauji priemiesčių kvartalai, laisvose teritorijose tebesiplečiantys iki šiol.

7 ir 8 lentelėse pateikiami duomenys apie sodybų išlikimą Kauno apskrities valsčiuose (duomenys gauti iš kartografinės medžiagos analizės). Pateikiami vienkiemių sodybų išlikimo duomenys – a) vidutinis išlikusių sodybų skaičius viename kvadratiname kilometre (vidurkis išskaičiuotas iš 100 km² žemės ūkio teritorijų, kuriose tarpukariu buvo įsteigtos vienkiemių sodybos); b) gausiausias vienkiemių sodybų paplitimas ne kaimų branduoliuose (imamas atskirai vienas vietovės kvadratinis kilometras); c) mažiausias vienkiemių tankis 1 km² agrarinės teritorijos (šiuo atveju imamas vientisas 10 km² teritorijos masyvas ir išskaičiuojamas vidurkis, nes jei imti atskirai 1 km², tai vertė daugeliu atvejų būtų lygi nuliui).

7 lentelė. Vienkiemių išlikimas buvusių Kauno apskrities valsčių teritorijose

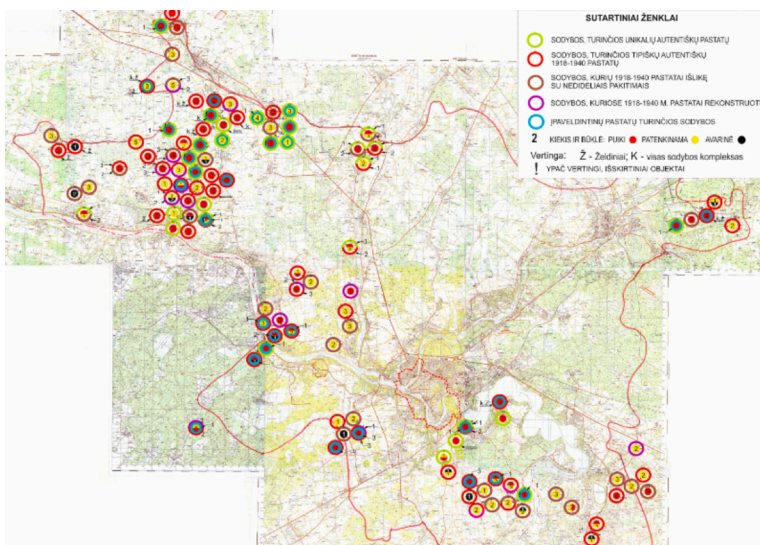
	A. Panemunė	Babiai	Čekiškė	D. Lapiai	Garliava	Jonava	Kruonis	Pakuonis
Vidutinis sodybų išlikimas 1 km ² (100 km ² vidurkis)	1,868	1,86	1,56	1,214	4,22	2,0625	5,0125	2,325
Didžiausias sodybų išlikimas 1 km ²	6	8	9	8	10	7	14	8
Mažiausias sodybų išlikimas 1 km ²	0,5	0,1	0,7	0,4	2,5	0,1	2,2	0,7

8 lentelė. Vienkiemių išlikimas buvusių Kauno apskrities valsčių teritorijose

	Rumšiškės	Raudondvaris	Sėdėžius	Vandžiogala	Veliuona	Vilkija	Zapyškis
Vidutinis sodybų išlikimas 1 km ²	2,13	2,03	2,85	0,8875	2,04	1,2	3,41
Didžiausias sodybų išlikimas 1 km ²	8	11	11	6	8	7	8
Mažiausias sodybų išlikimas 1 km ²	0,2	0,1	0,7	0,0	0,2	0,0	0,6

Visos apskrities vidurkis yra 2,311 sodybos kvadratiniam kilometrui, kuris atskiruose valsčiuose svyruoja nuo 0,8875 (Vandžiogalos v.) iki 5,0125 (Kruonio v.)³⁰¹. Apskrities vidurkį viršija ir Garliavos (4,22) bei Zapyškio (3,41) valsčiai. Dalis jų teritorijų yra šalia Kauno, kurios buvo intensyviau urbanizuojamos (senosios sodybos išliko, tačiau pasikeitė jų aplinka: įkurti nauji gyvenamieji kvartalai). Pažaislio valsčiuje senųjų vienkiemių išlikę sovietmečiu urbanizuotos teritorijos pakraščiuose. Didžiųjų Lapių (1,214) ir Vandžiogalos (0,8875) valsčių teritorijose plyti žemės ūkio teritorijos, kur tarpukariu vyravo dideli ūkiai, kurie sunaikinti pokario žemės reformos metu. Sodybų likę esamų gyvenviečių pakraščiuose bei žemės ūkiui mažiau tinkamose vietose. Čekiškės valsčiuje (1,56) situacija panaši – vyrauja agrarinis lygumų kraštovaizdis be vienkiemių sodybų, kitokia situacija yra Čekiškės miestelio prieigose ir aplink Dubysos upę. Jos slėnyje gausu išlikusių sodybų. Likusiuose valsčiuose vienkiemių išlikimo procentas yra gana artimas visos apskrities vidurkiui³⁰².

Statistika patvirtina, kad dalyje valsčių yra nemažų agrarinių teritorijų, kuriose nėra išlikę vienkiemių arba jų yra vienetai. Tokių vietovių yra Babtų, Jonavos, Vilkiškos, Vandžiogalos, Raudondvario valsčiuose. Kruonio bei Garliavos valsčiuose tuščių plotų nėra. Čekiškės valsčiaus šiaurinėje dalyje aptikta vietovė su puikiai išlikusiais, savo pastatų architektūra vertingais prieškario (XIX a. pab. – XX a. pr.) vienkiemiais.

126 pav. Natūroje lauko tyrimais ištirtos Kauno apskrities vienkiemių sodybos

301 Pažaislio valsčius nėra apskaičiuotas, nes jo teritorija dabar yra Kauno mieste, užstatyta gyvenamaisiais ir pramonės kvartalais.

302 Remiamasi 2016–2017 m. autoriaus atlikta kartografinės medžiagos analize (vienkiemių išlikimo ir jų pasiskirstymo statistiniai duomenys).

Lauko tyrimais ištirtos sodybos darbe suskirstytos³⁰³ į: 1. Sodybas, turinčias gerai išlikusių autentiškų pastatų (a) unikalių; b) tradicinių tipiškų); 2. Sodybas, kurių pastatai išlikę su nedideliais pakitimais; 3. Sodybos, kuriose 1918–1940 m. pastatai rekonstruoti. Vienkiemiai, kuriuose pastatas ar keli, ar visas sodybos kompleksas su apželdinimu bei mažąja architektūra yra vertingas tarpukario laikotarpio pavyzdys, kurį svarbu išsaugoti, žymimi kaip įpaveldintinų pastatų turinčios sodybos. Išskirtas išlikusių pastatų kiekis ir būklė (puiki, patenkinama ar prasta/avarinė). Vertingiausiems objektams svarbus ne vien įpaveldinimas, bet ir apsaugos ir priežiūros priemonių priskyrimas, siekiant užtikrinti jų geros būklės palaikymą esamoje vietoje.

Atlikus pasirinktų vienkiemų sodybų natūrinius lauko tyrimus vietoje, atsiskleidė autentiškų pastatų išlikimo sodybose nuosimtis. 9 lentelėje pateikiami duomenys, kiek iš ištirtų vienkiemų sodybose esančių pastatų yra 1918–1940 m. laikotarpio. Kairiame lentelės stulpelyje pateikiamas bendras sodybos pastatų skaičius, dešiniau esančiuose stulpeliuose 1918–1940 m. laikotarpio pastatų skaičius. Ir nurodomi atvejai, kiek rasta tam tikro dydžio (pastatų kiekiu) sodybų, turinčių konkretų autentiškų pastatų skaičių. Pavyzdžiui: keturių pastatų sodybų (1 stulpelis 4 eilutė), turinčių tris tarpukario pastatus, aptikta trylika (4 stulpelis 4 eilutė). Kitas pavyzdys: kuomet trijų pastatų sodybose du pastatai autentiški – tokių sodybų yra 16 iš tirtų lauko tyrimų metu. Raudona spalva pažymėti atvejai, kuomet visi išlikę pastatai yra sodybos įkūrimo laikotarpio.

9 lentelė. Autentiškų (tarpukariu statytų) pastatų išlikimas vienkiemų sodybose

Bendras sodybos ↓ pastatų skaičius	Autentiškų (tarpukario statybos) pastatų išlikimas (iš bendro skaičiaus) vnt.					
	1 autentiškas pastatas	2 autentiški pastatai	3 autentiški pastatai	4 autentiški pastatai	5 autentiški pastatai	6 ir daugiau
1	6 atvejai	////////////////	////////////////	////////////////	////////////////	////////////////
2	10 atvejų	12	////////////////	////////////////	////////////////	////////////////
3	4 atvejai	16	6	////////////////	////////////////	////////////////
4	2	7	13	1	////////////////	////////////////
5	1	5	3	2	1	////////////////
6 ir daugiau		4	6	1		

Vienkiemų sodybų, turinčių vien 1918–1940 m. statytus pastatus identifikuota 26% (iš natūriniams tyrimams pasirinktų). Tačiau dar yra beveik 25 % sodybų, kuriose

303 Ištirtų sodybų pirminės inventORIZACIJOS schema, tarpukariu buvusios Kauno apskrities teritorija. Schemos pagrindas GIS centro 1:10000 Priedas Nr. 2.

išlikę visi autentiški tarpukariu statyti pastatai, bet yra ir vėliau statytų papildomų, neretai menkaverčių. Pastarieji dažnai mažina sodybos estetinį vaizdą, pakeičia jos pirminę plano struktūrą. Beveik visais atvejais autentiškas yra išlikęs gyvenamasis namas (išskyrus du aptiktus atvejus, kuomet senas gyvenamasis namas buvo rekonstruotas į ūkio pastatą), daugeliu atvejų svirnas, kiemo rūšys, tvartas. Sovietmečiu be naujos funkcijos pastatų (garažų, sandėliukų, lauko virtuvių ir kt.) būna perstatyti arba naujai pastatyti daržinės bei tvartai.

Sodybų su išlikusiu vienu tarpukario laikų pastatu aptikta 23 (21%). 6 atvejais šis pastatas buvo vienintelis išlikęs, kitais atvejais ūkio pastatai buvo perstatyti. 2 autentiškus pastatus turinčios aptiktos 44 sodybos (43%), su trimis – 23 sodybos (21%). Su 4 ir daugiau pastatų iš tarpukario identifikuotos 5. (4,5%). 1918–1940 m. laikotarpio pastatų būklė yra gana įvairi, neretai jie iš dalies rekonstruoti.

3.1.5 1918–1940 m. Kauno priemiesčių architektūros palikimo statistika

Dalis Kauno istorinių priemiesčių tarpukario pradžioje jau buvo susilieję su Kauno miestu, kita dalis prijungta prie Kauno 1918–1940 m. (127 pav.) (Žemieji Šančiai ir Vilijampolė 1919 m., 1931 m. – Panemunės miestelis (po prijungimo imtas vadinti Aukštąja Panemune) ir Aleksotas; 1932 m. – Aukštieji Šančiai). Iki 1940 m. Kauno ribose atsidūrė Freda, dalis dabartinio Žaliakalnio bei teritorijos abipus Neries į Šiaurę nuo Senamiesčio ir Vilijampolės.

Priemiesčiuose autentiškos statybos išlikimo nuošimtis gerokai didesnis – jų nepalietė demografiniai veiksniai ir melioracija, dėl kurių prarasta dauguma sodybų kaimo vietovėje (juose plečiantis miestui gyventojų nuolat daugėjo).

127 pav. Kauno priemiesčiai, 1918–1940 m. prijungti prie miesto

Iki 1940 m. prie Kauno neprijungtais išliko Birutė I, dalis Birutės II, Garliava, Yliškės, Julijanava, Karkazai, Linksmadvaris, Linkuva, Mikalinava (128 pav.). Dalis už miesto ribos buvusių priemiesčių buvo savarankiškais kaimais, kurie tarpukariu kito nedaug. Kiti buvo įkurti arba intensyviai plėtėsi 1918–1940 m. Jiems ir buvo skiriamas prioritetas vykdytuose tyrimuose. Šių priemiesčių gyventojų ryšiui su vieta tiktų David Crouch apibūdinimas – „toks žmogus gyvena vienoje vietoje, bet jo gyvenimo įvykiai vyksta kitur“³⁰⁴. Dauguma priemiesčių gyventojų dirbo Kaune ar šalia miesto buvusiose įmonėse, tačiau ne savo gyvenamojoje vietoje. Kadangi šių gyventojų pagrindinė veikla nebuvo susijusi su žemės ūkiu, jų namų valdą įprastai sudarė gyvenamasis namas ir vienas nedidelis pagalbinis pastatas (sandėlis). Todėl priemiesčių architektūros tyrimai su nedidelėmis išimtimis yra skirti būtent gyvenamiesiems namams. Natūrinių tyrimų metu detaliai išžvalgius Kauno priemiesčių (Birutės I, Birutės II, Garliavos, Yliškių, Julijanavos, Linksmadvario) teritorijas, įvertinta esama išlikimo situacija. Pagal surinktus duomenis parengtos šių teritorijų 1918–1940 m. architektūros išlikimo pirminės inventorizacijos schemas.

128 pav. Už miesto ribos iki 1940 m. išlikę, tarpukariu intensyviai besiformavę Kauno priemiesčiai

Schemose atsiskleidžia išlikusių 1918–1940 m. pastatų išsidėstymas teritorijose, jų autentiškumo išlikimo laipsnis bei fizinė būklė. Jose išlikę 1918–1940 m. statybos gyvenamieji namai suskirstyti į:

304 Crouch D. Making Sense of our Place: A Critical review of Parish Maps. From place to Place: Maps and Parish maps. London: Common Ground, 1996, p. 51.

1. išlaikiusius pilną autentiškumą (a) unikalus; b) tipiniai (nevienetiniai));
2. autentiškus su nedideliais pakitimais;
3. rekonstruotus.

Autentiškais tipiniais pažymėti: a) individualūs namai, statyti pagal tipinius projektus ar rekomendacijas; b) kaimo teritorijoms būdingi tradiciniai sodybiniai namai; c) pagal tipinius projektus statyti 1–2 a. nuomojamų butų namai. Unikaliais pažymėti vienetinės išskirtinės architektūros gyvenamieji namai, statyti pagal individualius projektus. Jų išsaugojimui turėtų būti skiriama pirmenybė, nes praradus tokį pastatą, kito tokio *in situ* nebelieka. Su nedideliais pakitimais³⁰⁵ pažymėti objektai, kuriuose yra pakeistos tam tikros pastato dalys (durys, dalis langų, dalis apkalimo ir kt.), tačiau vertingų savybių visuma yra išlikusi, esami pakeitimai nesunkiai atstatomi. Rekonstruotais žymėti³⁰⁶: tie, kurių išlikęs tik tūris, pirminė langų vieta, užstatymo plotas, tačiau pakitimai yra viso pastato, ženklūs, negrįžtami (namai apmūryti, pakeisti visi langai ir apkalimas, pakelti stogai, nauji priestatai, perstatyta dalis namo ir kt.). Objektų fizinė būklė schemose suskirstyta į a) geros, b) patenkinamos, c) prastos / avarinės.

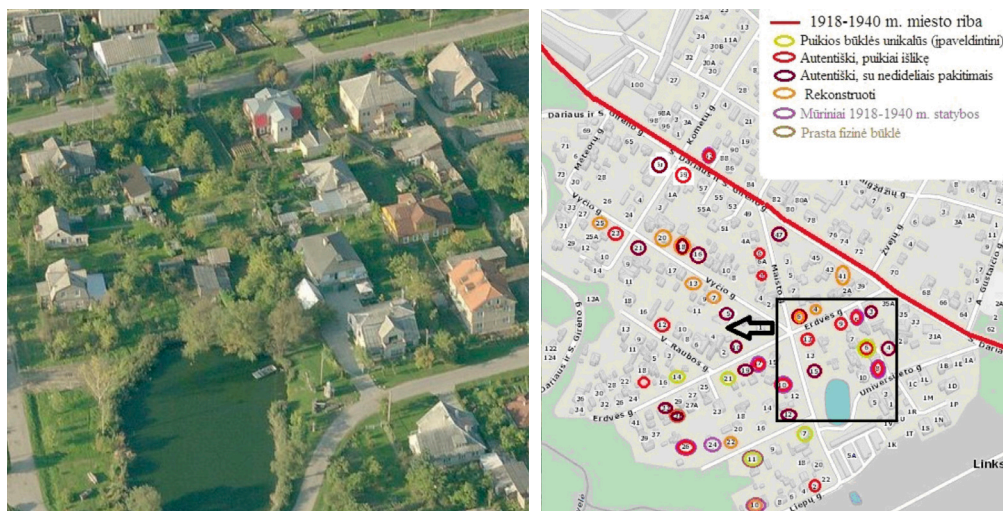
129 pav. Birutė I. a) teritorijos fragmentas (2008 m. vaizdas), b) esama išlikimo situacija

Pirmoji Birutė yra išsidėsčiusi į Pietus nuo Kauno centro, Nemuno kairiajame krante, slėnio viršutinės terasos lygumoje. Iš priemiesčio teritorijos strategiškai patogiausiai per 30 min. pasiekiami visi 1918–1940 m. Kauno centrinė dalis: Senamiestis (per Aleksoto tiltą) nutolęs 2,7 km. Stoties rajonas (per geležinkelio tiltą) – 2,3 km. Funkciniu-socialiniu požiūriu, tai Kauno mieste samdomą darbą už vidutines pajamas

305 Skirsnys: Netinkamos rekonstrukcijos ir pakeitimai – I pakeitimų lygmuo.

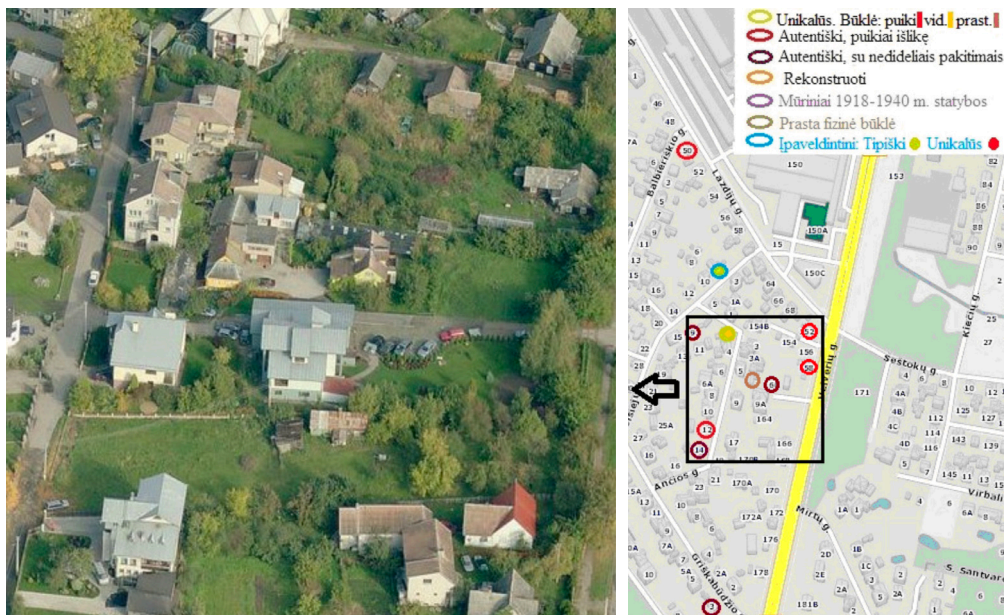
306 Skirsnys: Netinkamos rekonstrukcijos ir pakeitimai – II – III pakeitimų lygmenys.

dirbusių gyventojų kvartalas. Pokariu Birutės I teritorija plėtėsi Rytų ir Pietryčių kryptimis. Sovietmečio pastatų (statytų vietoje autentiškų ir šalia esamų) yra ir pirminio užstatymo ribose. Iš visų ištirtų priemiesčių Birutė I pasižymi gausiausiu išlikusių 1918–1940 m. gyvenamųjų namų skaičiumi (113 vnt.). Su nedidelėmis išimtimis vyrauja medinė architektūra: vienbučiai ir dvibučiai individualūs gyvenamieji namai (tradiciniai sodybiniai), ir nuomojamų butų namai iki 8 butų. Iš visuomeninių pamintina mokykla (129 a. pav. didžiausias pastatas kairėje), (119 pav.), ir biblioteka (116 pav.) (neišlikę). Pastatų rekonstrukcijų ir pertvarkymų nuošimtis Birutėje I yra didžiausias iš visų tirtų priemiesčių (6 lentelė; schema 129 pav.). Beveik pusė (55 iš 113) gyvenamųjų namų ženkliai rekonstruoti, dar trečdaliui atlikti netinkami remonto darbai (į nebūdingus pakeisti langai, durys, stogo danga ar dalis apkalimo). Daugiau kaip pusė iš pilną autentiškumą išsaugojusių objektų yra puikios fizinės būklės, kiti patenkinamos arba jiems reikalingi neatidėliotini remonto darbai. Autentiškų gyvenamųjų namų griovimų atvejai intensyvūs – 2017 m. esamą situaciją suliginus su *Google street view* prieinama 2012 m. gatvių perimetro fotofiksacija – nustatyta, kad per pastarąjį penkmetį prarasta beveik 10% namų. Šiuo laiku nugriauti abu minėti visuomeniniai pastatai – mokykla ir biblioteka. Nugriautų pastatų vietose statomi nauji gyvenamieji ir komerciniai pastatai, dalis sklypų dar neužstatyti. Griovimų priežastys susijusios ne vien su statybų verslu. Tarpukariu mažas pajamas turėjusių gyventojų namų plotas (20–40 m²) nėra pakankamas dabar sklypus įsigijusių gyventojų (turinčių didesnes finansines galimybes) poreikiams.

130 pav. Linksmadvaris a) teritorijos fragmentas (2008 m. vaizdas),
 b) esama išlikimo situacija

Linksmadvaris įsikūręs į Pietus nuo Kauno senamiesčio, Nemuno kairiajame krante, slėnio viršutinės terasos lygumoje. S. Dariaus ir S. Girėno gatvė iki 1940 m. buvo riba, skyrusi Linksmadvarį nuo Kauno miesto. Kvartalas susiformavęs 1918–1940 m., teritorija strategiškai patogioje vietoje Kauno senamiesčio atžvilgiu – iki Aleksoto tilto 900 m. Susisiekimui pagerinti 1935 m. šlaite įrengtas funikulierius. Socialiniu požiūriu tai dideles pajamas turėjusių buvusio universiteto (per karą susprogdintas) darbuotojų ir vidutinės bei mažesnes pajamas turėjusiu mieste dirbusių tarnautojų rajonas. Sovietmečiu užstatytos laisvos teritorijos vakarinėje dalyje (Meteorų, Erdvės, Vyčio ir Riaubos gatvių vakarinės dalys) ir kvartalo pietrytinė dalis (į pietus nuo Universiteto g.). Dalyje teritorijos esamas užstatymas sutankintas. Išlikusių pavyzdžių sudaro tradiciniai sodybiniai, nuomojamų butų namai ir dviaukščiai kotedžai. Teritorijoje išsiskiria pagal vienetinius projektus statyti gyvenamieji namai. Dalis jų mūriniai. Iš visų tirtų priemiesčių čia aptiktos didžiausios individualių namų valdos, kaip ir didžiausią užstatymo plotą turintys gyvenamieji namai (200–300 m²). Natūrinių tyrimų metu Linksmadvaryje identifikuoti 47 autentiški 1918–1940 m. gyvenamieji namai, iš kurių rekonstruoti 9. Su nedideliais pakitimais 12, likusiųjų būklė puiki. Gerai išlikusiųjų objektų tarpe yra unikalios architektūros medinių gyvenamųjų namų, kuriuos dėl jų architektūros ir pilno autentikos išlikimo yra svarbu paskelbti saugomais. Linksmadvaryje, kaip ir Julijanavoje, vertingų gyvenamųjų namų griovių identifikuota mažiausiai iš visų detalai tirtų priemiesčių.

131 pav. Julijanava a) teritorijos fragmentas (2008 m. vaizdas), b) esama išlikimo situacija

Julijanava yra įsikūrusi lygumoje, plytinčioje apie 4 km į Pietus nuo Nemuno slėnio viršutinės terasos (ties senamiesčiu) ribos. Priemiesčio teritorija yra išsidėsčiusi tarp pagrindinio kelio, jungusio Kauną su Marijampole (dabar Veiverių g.), ir II-ojo Kauno tvirtovės forto – pusiaukelėje tarp Kauno senamiesčio ir Garliavos, iki kurių atstumas po 4 kilometrus. Netoliese yra ir kiti priemiesčiai: Birutė I – nutolusi ŠR kryptimi 700 m, ir Yliškės, esančios už 1,4 km, Šiaurės Vakaruose. Funkciniu-socialiniu požiūriu šis kvartalas nevienalytis – išsiskiria dalis sodybų, (Rytinėje dalyje, šalia Veiverių g.), turėjusių didesnius, žemės ūkio veiklai naudotus sklypus, tinkamus daržininkystei. Kitos sodybos, kurių savininkų pagrindinis pajamų šaltinis su žemės ūkio veikla nebuvo susijęs, įkurtos arčiau viena kitos, jų valdos mažesnės, būdingos arčiau miesto ribos buvusiems priemiesčiams (Linksmadvaris, Birutė I). Gyventojai sąlygas darbui turėjo „Maisto“ fabrike, buvusiam už 1,2 km, ir Kauno mieste (4 kilometrai pėsčiomis nelaikyta dideliu atstumu)³⁰⁷. Sovietmečiu, ypač vėlyvesniu (nuo 8 dešimtmečio), tarp namų esant pakankamai laisvos, žemės ūkiui naudotos teritorijos, priemiesčio užstatymas intensyviai tankintas, statant naujus mūrinius gyvenamuosius namus. Dalis statybų atlikta nugriovus autentiškų tarpukario sodybų pastatus. Sovietmečio pabaigoje ir po Nepriklausomybės atgavimo statyti individualūs gyvenamieji namai didelio tūrio, nuo 2 iki 4 aukštų su mansarda. Lauko tyrimų metu identifikuota 11 išlikusių autentiškų 1918–1940 m. gyvenamųjų namų, esančių mūrinės sovietmečio statybos apsuptyje. Pagal pastatų tipologiją visi išlikę gyvenamieji namai priskirtini tradiciniams sodybiniams. 9 iš 11 išlikusių pastatų yra išlaikę pilną autentiškumą (įskaitant medinius langus). 8 gyvenamųjų namų būklė gera, 3 kitų – patenkinama. Avarinės būklės pastatų neaptikta. Julijanavos teritorijoje užstatymo tankis dabartiniu laiku tebėra mažesnis už vidutinį (palyginus su kitais priemiesčiais). Naujos statybos yra vykdomos laisvuose plotuose, kurių tebėra pakankamai. Autentiškų gyvenamųjų namų griovimų per paskutinį penkmetį nenustatyta.

Yliškių priemiestis išsidėstęs lygumoje, Vakarų pusėje, besiribojančioje su Marvelės slėnio šlaitais, dešiniajame upės krante. Atstumas keliais nuo Kauno senamiesčio – 3,3 km.

Priemiesčio teritorija nutolusi apie 1 km į Vakarus nuo Marijapolės kelio (Veiverių g.). Kvartalas yra fragmentiškai urbanizuotoje vietovėje. Netoliese aplink išsidėstę ir kiti priemiesčiai: Birutė I – yra už 1 km į Rytus, su Linksmadvariu, nutolusiu 2 km į Šiaurę, jungia Marvelės slėniu einantis kelias. 1,5 km į Pietryčius – Julijanava. Iki Garliavos Pietų kryptimi 5 km.

307 Iš interviu su Juozu Kairaičiu, g. 1922 m.

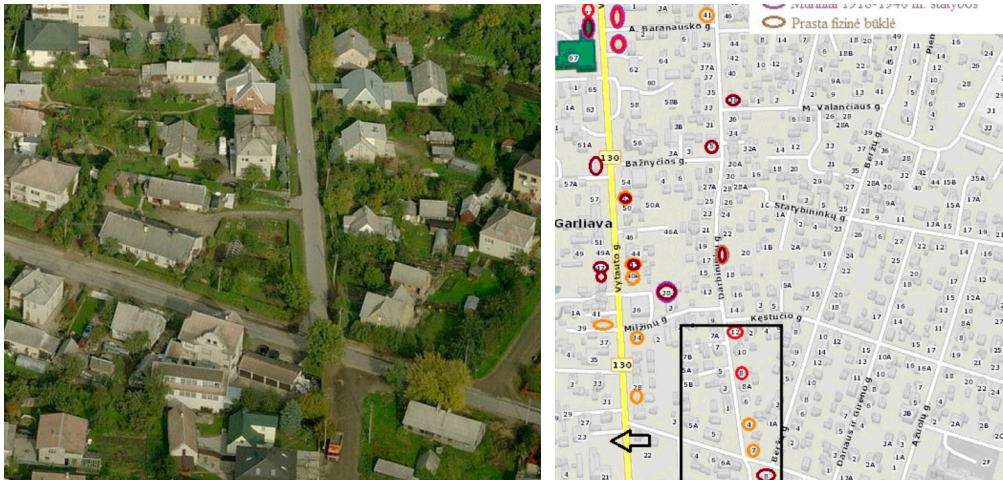

132 pav. Yliškės iš paukščio skrydžio 2008 m. 1918–1940 m. architektūros išlikimas

Funkcinių-socialinių požiūriu Yliškės išsiskiria kaip netoliese buvusių įmonių darbuotojų kvartalas. Gyventojai žemės ūkio veikla nesivertė, sąlygas darbui turėjo šalia esančioje pramoninėje teritorijoje, kurioje buvo įsikūręs „Maisto“ fabrikas ir kitos pramonės įmonės, bei su kvartalu besiribojančiame Kauno oro uoste (įkurtas 1915 m.). Kvartalo senjojo užstatymo pagrindą sudaro nedidelės pajamas turėjusių aplinkinių įmonių darbininkų mažagabaričiai gyvenamieji namai. Visi išlikę gyvenamieji pastatai priskirtini tradicinių sodybinių kategorijai – tarpukariui būdingo kompaktiško plano bei tradicinio suplanavimo. Iš 26 išlikusių gyvenamųjų namų autentiškumą išlaikę 12. Iš jų 2 prastos fizinės būklės, 5 – su nedideliais pakeitimais eksterjere (pakeista dalis langų, apkalimo ir kt.). Mažiausiai pakitusi teritorijos dalis su išlikusiomis autentiškomis valdomis ir pastatais yra Liptų ir Šaltinių gatvėse arčiau Marvelės upės (kvartalo Vakarinėje dalyje). Sovietmečiu užstatymas intensyviai tankintas standartiniais tipiniais namais buvusiuose laisvuose plotuose (Pietinė ir Šiaurinė dalys), urbanizuota į Pietus esanti teritorija. Dalis mažo ploto gyvenamųjų namų perstatyta juos plečiant. Itin didelio tūrio iš konteksto išsišokantys namai, vietoje autentiškų statyti sovietmečio pabaigoje ir nepriklausomybės pradžioje. Paskutiniuoju penkmečiu nustatyta 1918–1940 m. gyvenamųjų namų griovimų atveju, kurių dalis prieš nugriaunant buvo puikios būklės (vertingi laikotarpį pristatantys pavydžiai).

Garliava – nuo buvusios (iki 1940 m.) Kauno ribos labiausiai nutolęs, didžiausią užstatytą plotą turintis priemiestis. Teritorija išsidėsčiusi lygumoje, esančioje 8 km į Pietus nuo Kauno senamiesčio, abipus kelio Kaunas – Marijampolė. Iki 1940 m. užstatymas susiformavo prie Veiverių ir Darbininkų gatvių, esančių lygiaagrečiai viena kitai, ir teritorijoje tarp jų. Iki 1940 m. buvo užstatyta 300 x 800 m pa-

ilgo stačiakampio formos teritorija, kuri ženkliai išplėsta sovietmečiu, suformuojant naujus kvartalus aplink buvusiose laisvose žemės ūkio teritorijose. Tankinant senąjį užstatymą, standartizuoti tipiniai gyvenamieji namai intensyviai statyti Darbininkų gatvėje, kiek mažiau šalia Vytauto g.

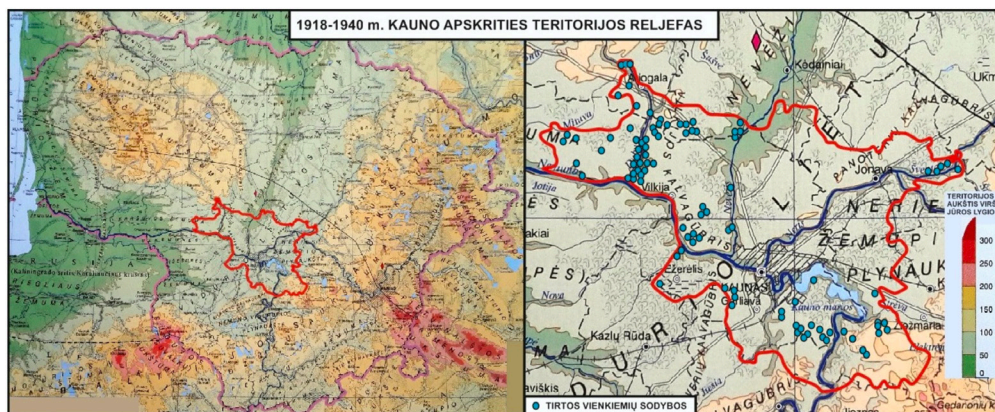
133 pav. Garliava: a) teritorijos fragmentas Darbininkų g. (2008 m.),
b) esama išlikimo situacija

Tyrimų metu Garliavoje identifikuoti 27 išlikę 1918–1940 m. gyvenamieji namai, beveik pusė kurių yra rekonstruoti. Jie išsidėstę abipus dviejų gatvių – pagrindinės Vytauto ir lygiagrečiai jos esančios Darbininkų. Esamo įvairių laikotarpių užstatymo apsuptyje yra išlikusių XIX a. pab. Užnemunei būdingų vienkieminių sodybų. Tipologiniu požiūriu gyvenamieji namai priskirtini tradicinių sodybinių ir nuomojamų butų namų kategorijoms. Yra keletas gerai išlikusių mūrinių visuomeninių pastatų. Didelio tūrio nuomojamų butų namai išsidėstę išimtinai Vytauto gatvėje, Darbininkų g. vyrauja individualūs vienbučiai tradiciniai sodybiniai namai, daugelis kurių nedidelio užstatymo ploto, artimo kvadratumui plano. Su pilnai išlikusiu senuoju užstatymu apiktos kelios Vytauto gatvės atkarpos. Darbininkų g. senieji gyvenamieji namai yra persimaišę su sovietinio laikotarpio statyba, kuri ir vyrauja kvartalo užstatyme.

Birutėje II, šalia pagrindinės Pabrėžos gatvės, identifikuota gerai išlikusių mažo tūrio individualių gyvenamųjų namų, kurių architektūra netipinė, unikali. Dalies jų ir aplinka išlikusi autentiška (be kituose priemiesčiuose gausiai sutinkamų įsiterpusių vėlesnio laikotarpio nekontekstualių gyvenamųjų namų ir kitų pastatų). Tipologiniu požiūriu jie visi priskirtini tradiciniams sodybiniams, daugumos jų planas kompaktiškas. Atsižvelgiant į esamą išlikimo kokybę, jie yra svarbūs, puikią būklę ir visas autentiškas detales išlaikiusių tarpukario medinės architektūros objektų pavyzdžiai.

3.2 1918–1940 m. architektūros aplinka, ryšys su kraštovaizdžiu

Architektūros aplinka: kraštovaizdis ir jį lemiantys veiksniai (geografinė situacija ir reljefas). Tarpukario architektūros paveldas daugeliu atvejų tampa susijęs su vieta, kurioje jis yra (ypač kaimo vietovėje). Žvelgiant kraštovaizdžio aspektu svarbi yra visuma (architektūra ir jos aplinka) bei jos kokybė. Aplinkos estetiškas potencialas veikia ir daugelį procesų, vykstančių su objektu (tokių kaip architektūros išlikimas, panaudojimas ir kt.), ir kokybes (kaip estetinė vertė, fizinė būklė, net rekonstrukcijų kokybė ir tam panaudojamos medžiagos): aukšto estetinio potencialo teritorijos pasižymi gausesniu ir geriau tvarkomų objektų išlikimu. Teritorija, kurioje išsidėstęs aptariamas architektūros palikimas (Kauno apskritis), gamtiniu požiūriu unikali, talpinanti platų spektrą Lietuvoje sutinkamų kraštovaizdžio tipų: juose darniai, kaip svarbus neatskiriamas antropogeninis elementas, įsikomponuoja išlikę 1918–1940 m. kaimo architektūros objektai. Gausią žemėvaizdžių³⁰⁸ įvairovę lemia nemažas apskrities plotas ir jos išsidėstymas. Teritorija plyti centrinėje valstybės dalyje.

134 pav. 1918–1940 m. Kauno apskrities geografinė situacija.

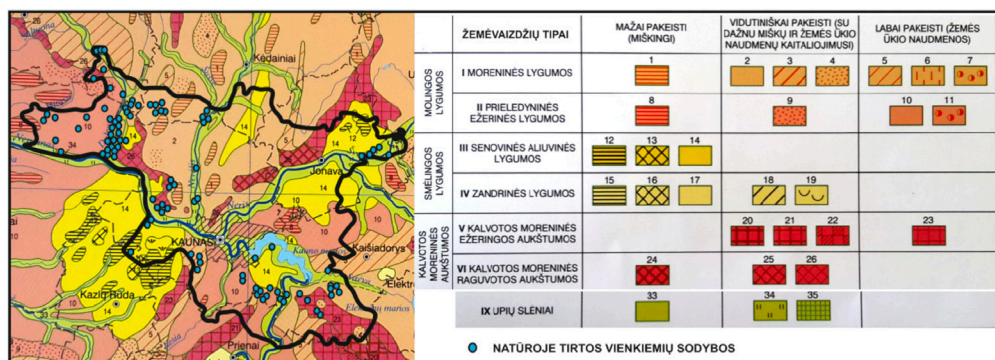
Natūroje tirtų vienkemių išsidėstymas³⁰⁹

Iš Vakarų į Rytus nuo Stakių kaimo laukų iki Upininkų gyvenvietės jos teritorija išsitiesusi 95 km. Šiauriausias taškas yra Dubysos slėnyje ties Vandžių kaimu, labiausiai į Pietus nutolęs – ties Medžionių k., – tarp jų 91 km. Didžioji Kauno apskrities dalis (centrinė) yra Vidurio Lietuvos žemumoje. Dėl nemažo teritorijos dydžio ji dengia visą Vidurio Lietuvos žemumos plotą šiaurės vakariniams pakraščiams siekiant

308 Basalykas A. Lietuvos kraštovaizdis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 17–23.

309 Schemos sprendiniai parengti pagal: Lietuvos Nacionalinis atlasas. T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius: Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014. brėžinys „Bendrasis geografinis žemėlapis“, p. 40.

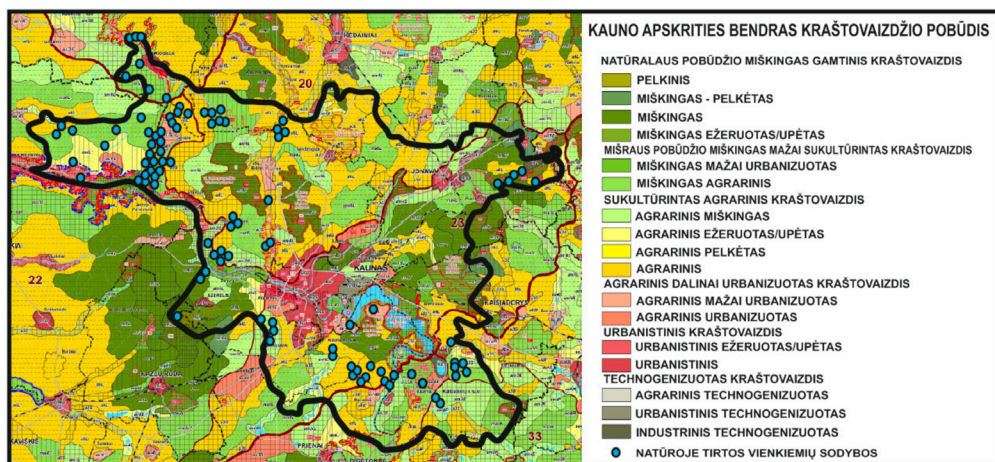
Žemaičių aukštumą, o pietryčių teritorijoms palaipsniui pereinant į Dzūkų aukštumą. Didžiąją teritorijos dalį užimančios Vidurio Lietuvos žemumos reljefas nevienalytis. Vyraujantį 50–70 m virš jūros lygio esančių lygumų ir banguotų lygumų kraštovaizdį skaido gilūs didžiųjų ir didesnių upių – Nemuno, Neries, Nevėžio, Dubysos ir Jiesios slėniai su gausiau išlikusia tarpukario architektūra. Žemumos reljefo įvairovę pajvairina lygumoje iškilę 100 m absoliutinį aukštį viršijantys Panoterių, Šilavoto, Veiverių ir Vilkijos kalvagūbriai. Pietrytinėje dalyje lygumų kraštovaizdis palaipsniui pereina į banguotą (Piliunos ir Pakuonio apylinkės) ir kalvotą bei raiškiai kalvotą – Kruonio ir Kalvių apylinkės. Apskrities teritorijos žemės paviršiaus aukštis virš jūros lygio svyruoja nuo 13,5 m. Nemuno slėnyje prie Veliunos iki 200 m pietrytinėje dalyje (kalvos ties Medžionių k.). 10 km į pietryčius nuo Kruonio valsčiaus buvusios ribos yra aukščiausia Dzūkų aukštumos vieta – Gedanonių kalnas (257 m).

Vyraujantys apskrities derlingų lygumų žemėvaizdžiai (šiaurinėje dalyje moreninės, pietinėje pusėje ir vakariniame pakraštyje prieledyninės ežerinės molingosios) iki 1945m. individualių vienkieminių ūkių tinklu buvo padengti tankiausiai (po sovietmečio išlikę nedideli fragmentai). Smėlingųjų lygumų masyvai, plytintys į pietus ir šiaurę nuo Jonavos, taip pat tarp Kazlų rūdos ir Nemuno bei Dubravų buvo ir tebėra dengiami miškų. Dėl nederlingų žemių ūkininkavimui naudojamų plotų su vienkiemiais reta. Kalvotų raguvuotų aukštumų nedideli plotai yra Nemuno dešiniajame krante tarp Nevėžio ir Dubysos, ir Neries dešiniajame krante tarp Jonavos ir Kauno. Kalvotos moreninės ežeringos aukštumos išsidėsčiusios apskrities pietrytiniame pakraštyje ir Šiaurės rytuose – į šiaurę nuo Jonavos. Kalvotose teritorijose vienkiemis išsidėstymas tolygus.

310 Schemos sprendiniai parengti pagal: Lietuvos Nacionalinis atlasas. T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius: Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014. brėžinys „Gamtinio kraštovaizdžio tipai“, p. 109.

Pagal sukultūrinimo-urbanizavimo laipsnį (iš šešių Lietuvoje paplitusio bendro kraštovaizdžio pobūdžio tipų: nuo natūralaus gamtinio iki labiausiai urbanizuotų, technogeninių)³¹¹ apskrityje vyrauja 3 (136 pav.). Dominuojantis *sukultūrintas agrarinis* (miškingas ir ežeruotas – upėtas), tolygiai išsidėsto visoje teritorijoje, apimdamas sukultūrintas lygumas ir kalvynus su vyraujančiomis žemės ūkio naudmenomis. Panašų, kiek mažesnę plotą užima *mišraus pobūdžio miškingas, mažai sukultūrintas* (miškingas agrarinis ir miškingas, mažai urbanizuotas) kraštovaizdis, plačiai paplitęs visoje teritorijoje be didesnių sankauptų. Pastarasis tipas sudaro tarpinę grandį tarp sukultūrinto agrarinio ir trečiojo pagal paplitimą – *natūralaus pobūdžio miškingo gamtinio kraštovaizdžio*, apimančio stambesnius miškus. Didžiausi masyvai yra: Jonavos – Pravieniškių miškai, dalis Kazlų rūdos miško, Dubravų miškas ir dar keletas mažesnių, išsidėsčiusių apskrities teritorijoje. Greta vyraujančių didelių senųjų girių masyvų, esama ir sovietmečiu mišku apsodintų nederlingų žemės ūkio teritorijų. *Agrarinio – iš dalies urbanizuoto* tipo nedideli arealai plyti intensyviau užstatytose žemės ūkio teritorijose aplink Kauno miestą bei apskrities miesteliuose.

136 pav. Kauno apskrities bendras kraštovaizdžio pobūdis³¹²

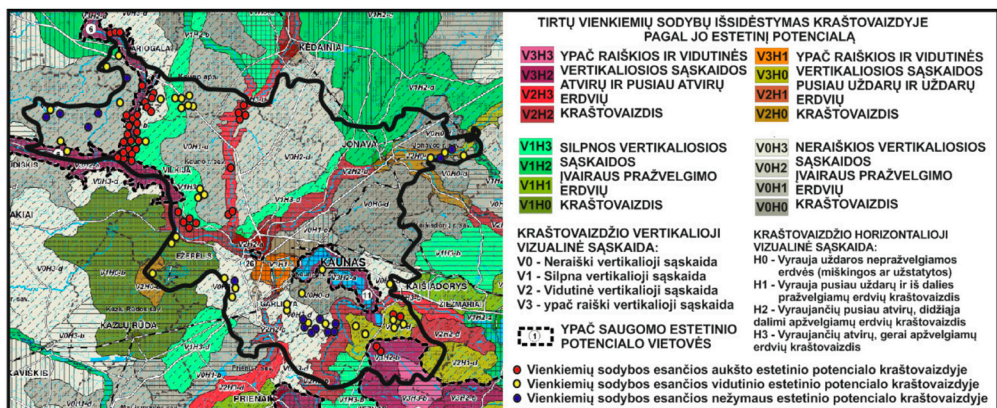
Urbanistinis tipas apima Kauno miesto ir priemiesčių teritorijas. Urbanizacijos lygis skirtingose apskrities dalyse nevienodas. Intensyviausiai vietovės užstatytos aplink Kauno miestą, Garliavą ir Jonavą. Atokiau nutolę miesteliai ir gyvenvietės ne-

311 Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtintas Lietuvos Respublikos nacionalinis kraštovaizdžio tvarkymo planas. Brėžinys Nr. 1. Kraštovaizdžio tvarkymo zonos. Bendras kraštovaizdžio pobūdis.

312 Schema parengta vadovaujantis Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtinto Lietuvos Respublikos nacionalinio kraštovaizdžio tvarkymo plano brėžinio Nr. 1 „Kraštovaizdžio tvarkymo zonos“ sprendiniais.

dideli, dalis jų išsaugoję 1918–1940 m. buvusį užstatymo perimetrą, dalyje kitų, prie išlikusio senojo gyvenvietės branduolio glaudžiasi sovietmečiu įrengtos gyvenviečių dalys, kartais iš dalies persipinančios su senuoju užstatymu.

Darbo objektu esančio medinės kaimo architektūros paveldo objektai koncentruojasi sukultūrinto agrarinio, mažai sukultūrinto mišraus kraštovaizdžio (vienkiemiai) ir urbanistiniame (visas buvusių priemiesčių architektūros palikimas) plotuose. Agrarinėse, dalinai urbanizuotose teritorijose dalis autentiškų 1918–1940 m. medinės kaimo architektūros objektų išlikę vėlesnių laikotarpių susiformavusio užstatymo apsuptyje (vienkiemiai su neišlikusia autentiška aplinka).

137 pav. Schema. Darbe tirtų 1918–1940 m. vienkiemų išsidėstymas apskrities kraštovaizdyje, pagal jo estetinį potencialą³¹³

Kraštovaizdžio estetinis potencialas. Tipai ir apsauga. Kauno apskrities teritorijoje sutinkama didžioji dalis Lietuvai būdingų kraštovaizdžio estetinio potencialo tipų. Juos apsprendžia teritorijų vertikalioji sąskaida (reljefo raiškumo lygis), erdvinis atvirumas ir vertikalių bei horizontalių dominantų (reljefo formos) buvimas bendrame kraštovaizdyje (schema 137 pav.). Tuos pačius parametrus turintys (horizontaliosios ir vertikaliosios reljefo sąskaidos ir dominavimas kraštovaizdyje atžvilgiu) teritoriniai vienetai išskiriami kaip kraštovaizdžio struktūriniai vienetai (KSV)³¹⁴. Didžiausią apskrities plotą užima žemo ir ypač žemo raiškumo KSV, neformuojantys aukšto estetinio potencialo (lygumos su neraiškia vertikaliąja sąskaida menkai praežvelgiamos). Tarp

313 Schema parengta vadovaujantis Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtinto Lietuvos Respublikos nacionalinio kraštovaizdžio tvarkymo plano brėžinio Nr. 3 „Kraštovaizdžio estetinis potencialas“ sprendiniais.

314 Kraštovaizdžio struktūros vieneto (KSV) terminas pateiktas: Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Esamos būklės analizė, II dalis. 2 skyrius. 2.1 Kraštovaizdžio naudojimas ir apsauga, p. 219. Prieiga per internetą: www.bendrasisplanas.lt [Žiūrėta: 2019-01-21].

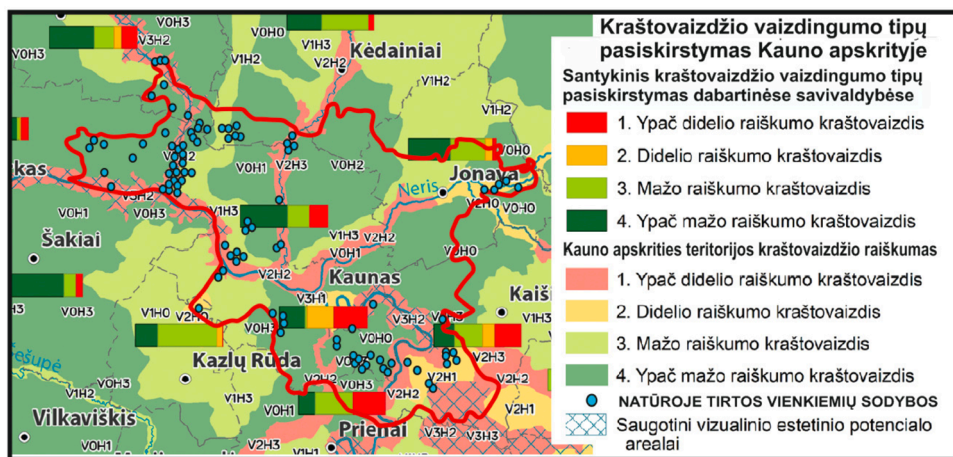
plokščių lygumų giliai įsirižę daug terasų turintys didžiųjų upių slėniai pasižymi raiškiausia kraštovaizdžio struktūra Lietuvos teritorijoje. Dalies jų vertikaliąją sąskaidą, o kartu ir estetinį potencialą dar padidina išilgai slėnio viršumi išsidėstę kalvagūbriai (prie Nemuno, Neries, Dubysos). Didelę vertikaliąją sąskaidą bet mažą pražvelgiamumą turinčių miškingų KSV estetinę vertę sudaro dominavimas aplinkinėse teritorijose (Kazlų Rūdos miškinga kalvota pakiluma). Dalis miškų, esančių lygiame reljefe šalia atvirų lygumų, taip pat pasižymi estetinė verte dėl savo dominavimo vietovėje – brandaus miško aukštis, siekiantis 40 metrų dominuoja aplinkinėse iki 5 – 8 km. nutolusiose atvirose erdvėse. Tačiau kraštovaizdžio apsaugą reglamentuojančiuose planavimo dokumentuose³¹⁵ lygumose esantys miškai nelaikomi vertingais KSV (Dubravų, Karalgirio ir kt.). Toks statusas parinktas apdairiai, kad planavimo dokumento reikalavimai nesutrukdytų intensyviai medienos eksploatacijai (vertingo KSV statusą turinčio miško visiškai išskirtimas būtų juridškai labai komplikotas). Tokiu būdu atsiskleidžia atskirų vienkartinį ekonominių interesų prioritetą prieš kraštovaizdžio vertingo estetinio potencialo vietovių išsaugojimą.

Pažymėtina, kad priešingai nei Lietuvoje, daugelyje Europos šalių vertingų kraštovaizdžio arealų pagrindinė prioritutinė ekonominė vertė yra rekreacinė (kraštovaizdį tausojanti) išsaugant esamą vizualinį potencialą ir jį didinant. Vyrauja paveldo išsaugojimo panaudojant rekreacijai koncepcija su konkrečiu teritorijos apsaugos ir naudojimo režimu. Anglosaksų šalims būdingas ypatingas kraštovaizdžio grožio, kaip pagrindinio rekreacinio ištekliaus traktavimas – estetiškai tvarkomoms ir racionaliai naudojamoms rekreacinėms teritorijoms suteikiamas saugomų teritorijų statusas³¹⁶. Didžiojoje Britanijoje yra sukurtas platus estetinę kraštovaizdžio vertę ir rekreaciją akcentuojančių teritorijų tinklas, kurių reikšmingumo lygmuo nustatomas pagal turimą vaizdingumo potencialą (a) ypatingo gamtos grožio teritorijos, b) nacionalinės vaizdingos teritorijos, c) regioniniai parkai, d) paveldosauginiai krantai). Tokiose teritorijose puoselėjant turimą kultūros paveldą bei tausojant gamtinį (atsisakant vykdyti gamtinių išteklių eksploataciją: naudingųjų iškasenų gavybą, medienos išteklių naudojimą) išlaikomas itin aukštas vietovės estetiškas potencialas. Su laiku iš rekreacijos gaunamos pajamos kompensuoja ir viršija negautas pajamas dėl gamtinių išteklių eksploatacijos atsisakymo, išlaikant aukšto lygmens vietovės estetinį potencialą.

315 Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtintas Lietuvos Respublikos nacionalinis kraštovaizdžio tvarkymo planas; Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Prieiga per internetą: www.bendrasisplanas.lt [Žiūrėta: 2019-01-21].

316 Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtintas Lietuvos Respublikos nacionalinis kraštovaizdžio tvarkymo planas. Tekstinė dalis, p. 38.]

Susumavus teritorijos vertikaliąją sąskaidą, pražvelgiamumo lygį ir dominantiškumą atsiskleidžia įvairaus estetinio potencialo lygmenų KSV išsidėstymas Kauno apskrityje (schema 138 pav.). Teritorijoje vyrauja nedidelio raiškumo kraštovaizdis (mažai peržvelgiamos lygumos, dalis kurių apaugusios mišku). Estetiniu aspektu vertingiausi yra didžiųjų upių slėniai ir vaizdingos aukštumos pietryčiuose. Didelio raiškumo kraštovaizdis plyti Kauno miesto teritorijoje, 100 m absoliutinį aukštį siekiančioje Kazlų Rūdos miškų centrinėje dalyje bei lygumose iškilusiuose kalvagūbriuose. Daugiau kaip 50 % darbe tirtų išlikusių vienkiamų sodybų patenka į aukšto vizualinio estetinio potencialo kraštovaizdį, neviršijantį 10 % apskrities teritorijos. Estetiniu atžvilgiu vertingiausiose teritorijose daugiau sodybų yra išlikę dėl dviejų priežasčių. Pirmą, kaip jau buvo minėta, visos šios teritorijos pasižymi raiškiomis reljefo formomis, kuriose sovietmečiu melioracija nevyko. Antra – patrauklumas rekreaciniu požiūriu (vaizdingas kraštovaizdis, su atsiveriančiomis panoramomis, vizualinės taršos šaltinių nebuvimas, upės ar ežero artumas, poilsiui tinkami miškai) įtakojo sodybų naudojimą rekreacijai ir geresnę dalies jų būklę.

138 pav. Schema. Kraštovaizdžio vaizdingumo tipų pasiskirstymas Kauno apskrities teritorijoje³¹⁷

Kraštovaizdžio apsauga. Gamtos ir kraštovaizdžio apsaugos klausimais Lietuvoje diskutuota jau tarpukariu. Teisinės apsaugos (rezervato) statusas tuomet suteiktas trims gamtinėms teritorijoms³¹⁸ (viena jų Kauno apskrityje – Kamšos miškas). Kra-

317 Schemos sprendiniai parengti pagal: Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Grafinė dalis: Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga. Brėžinys: Kraštovaizdžio vaizdingumo tipų pasiskirstymas savivaldybių teritorijose. Prieiga per internetą: www.bendrasisplanas.lt [Žiūrėta: 2019-01-21].

318 XX a. 4-ajame dešimtmetyje įsteigti Kamšos, Kiauneliškio ir Žuvinto rezervatai (pirmuose dviejuose saugomi vertingi miškai).

tovaizdiniu-rekreaciniu aspektu vertingos vietovės naudotos tvariai (prižiūrima gera estetinė būklė, neeksploatuoti gamtiniai ištekliai) – taip saugoti vertingi miškai (Kauno apskrityje išlikę, dabar žinomi – Dabintos, Kačerginės, Kamšos, Karnavės, Klebonišio, Kulautuvos, Lampėdžių, Panemunės, Pažaislio, Vičiūnų miškai). Rengtas nacionalinio parko projektas (Punios šilo), jame iki 1940 m. privati gyventojų žemės ir miško nuosavybė buvo išpirkta valstybės³¹⁹. Sovietmečiu kraštovaizdžio apsauga rimtai susirūpinta XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje – pradėjus formuoti dabar esančios saugomų teritorijų sistemos pagrindą, įsteigti 85 gamtiniai draustiniai, iš kurių du trečdaliai (51) buvo landšaftiniai (kraštovaizdžio)³²⁰. Iš iki 1980 m. papildomai įsteigtų dar 89 draustinių 12 buvo kraštovaizdžio³²¹ bei vienas nacionalinis parkas. 1984 m. parengta Lietuvos kompleksinė gamtos apsaugos schema, pirmas strateginis – nacionalinis dokumentas (G. Pauliukevičius, R. Pakalnis, P. Kavaliauskas, V. Stauskas), atspindėjęs kraštovaizdžio struktūrą, problemines ekologines situacijas, su pateiktu problemų sprendimo prioritetiškumu³²². Parengtuose naujausiuose nacionaliniuose Lietuvos teritorijos planavimo dokumentuose³²³ Kauno apskrityje vizualinį estetinį potencialą saugoti numatyta dalyje ypač didelio raiškumo teritorijų (Dubysos slėnis, Nemuno slėnio Kauno marių dalis, bei slėnis žemiau Vilkijos, ir Pietinė Kruonio valsčiaus dalis). Numatant vertingą estetinį potencialą turinčio kraštovaizdžio apsaugą esamo 1918–1940 m. architektūros paveldo apsauga nėra numatyta (ištirtas architektūros palikimas nėra saugomas kaip paveldo vertybė). Kraštovaizdį saugančios teritorijos įsteigtos dalyje Nemuno slėnio (kaip regioniniai parkai: Nemuno kilpų, Kauno marių ir Panemunių), Jiesios slėnyje (Jiesios kraštovaizdžio draustinis). Regioninių parkų apsaugos ir naudojimo reglamentai rekonstrukcijų ir naujų statybų kaimo vietovėje atveju iškelia reikalavimą projektinius sprendinius rengti atsižvelgiant į vietos statybos tradicijas.

Tampri objekto ir jo aplinkos estetinio ir kitokio (rekreacinio, kultūrinio, istorinio) vertingumo tarpusavio priklausomybė aiškiai atsiskleidžia vykstant pokyčiams tiek aplinkoje tiek aplinkoje, tiek ir su pačiu objektu. Vykstant kraštovaizdžio neigia-

319 Interviu su buv. Punios girininkijos girininku Rimgaudu Aleknavičiumi (2019-01).

320 1960-09-27 Lietuvos tarybų socialistinės respublikos ministrų tarybos nutarimas Nr. 517 „Dėl gamtinių draustinių įsteigimo Lietuvos tarybų socialistinėje respublikoje“.

321 Gudavičius H., Kavaliauskas P., Krupickas R., Lietuvos Draustiniai. Kaunas: Šviesa, 1989, p-115-119

322 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Esamos būklės analizė. II dalis. 2 skyrius 2.1 Kraštovaizdžio naudojimas ir apsauga.

323 Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtinto Lietuvos Respublikos nacionalinio kraštovaizdžio tvarkymo plano plano brėžinio Nr. 3 “Kraštovaizdžio estetinis potencialas“ sprendiniai.

miems pokyčiams dažniausiai neišvengiamai krenta ir vietovėje esančių architektūros objektų vertės (estetinė, rekreacinė), kaip ir teigiami pokyčiai (kraštovaizdžio renatūralizacija gali veikti priešingai). Su architektūros objektais vykstantys pokyčiai gali įtakoti ir kraštovaizdžio, kuriame jie yra kokybę³²⁴. Dėl reikšmingos įtakos vietovės ir jame esančių objektų vertingumui kraštovaizdžio kaitos tendencijos aptariamos detaliau.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais kraštovaizdyje vykstantys intensyvūs pokyčiai įtakoja jo kokybę veikdami tiek gamtinius, tiek ir antropogeninius jo elementus. Dauguma šių kaitos tendencijų (išskyrus renatūralizaciją) yra antropogeninės kilmės ir dažnai vyksta sparčiai (konkrečioje vietovėje įvyksta staiga: iškertamas miškas, arimais paverčiamos ganyklų pievos). Dėl šios kaitos mažėja kraštovaizdžio natūralumas ir žemėja jo estetiškas potencialas. Dalis vykstančių procesų iš esmės prasiplėnia su tvarios kraštovaizdžio raidos principu menkindami esamų kraštovaizdžio gamtinių ir kultūrinių elementų kokybę ar net sukeldami grėsmę dalies jų išlikimui. 1990–2018 m. labiausiai paplitę kraštovaizdžio kaitos tendencijos Kauno apskrityje³²⁵ (schema 140 pav.) yra deforestizacija, deforestizacija su renatūralizacijos elementais, intensyvėjanti agrarizacija bei agrokaita ir aplink Kauno miestą esančių teritorijų urbanizacija. Visi šie procesai betarpiškai veikė ir tebeveikia išlikusio 1918–1940 m. medinės architektūros paveldo aplinką, o dalis jų ir patį paveldą.

Deforestizacija (faktinis miškų praradimas) rengiamo LR teritorijos bendrojo plano sprendiniuose išskirta kaip labiausiai paplitusia kraštovaizdžio kaitos tendencija, apėmusi net 45,76 % Lietuvos teritorijos³²⁶ (26 % šio ploto turi ir renatūralizacijos požymių – pradedantys atželti plyni miško kirtimai). Nors oficialiai teigiama, kad Lietuvoje miškų daugėja, tačiau juridiskai didėja tik miško paskirties žemės plotai, realiai vykstant faktiniam miškų mažėjimui³²⁷. Deforestizacija intensyviai prasidė-

324 Kaip aptarta anksčiau, netinkamos rekonstrukcijos ir statybos sudarko ne tik patį objektą (pastatą ar sodybą), bet ir visą aplinką, kurioje jis yra matomas.

325 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano esamos būklės analizė. V dalis. 11 schema „Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga“. Prieiga per internetą: <http://www.bendrasisplanas.lt/esamos-bukles-analize-2/> [žiūrėta 2019-01-30].

326 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano esamos būklės analizės II dalies „Sektorinė analizė“ 2-ojo skyriaus „Vertybių ir ekosistemų apsauga“ 2.1 poskyris „Kraštovaizdžio naudojimas ir apsauga“ 3.1.4 Lentelė „Kraštovaizdžio kaitos tendencijos šalies kraštovaizdžio tvarkymo zonose, p. 204. Prieiga per internetą: <http://www.bendrasisplanas.lt/esamos-bukles-analize-2/> [žiūrėta 2019-01-30].

327 Lietuvoje oficialiai skaičiuojant miškų plotą yra apskaičiuojama visa įregistruota miško paskirties žemė. Įveisus mišką žemės ūkio žemėje ar įregistruojant savaime mišku apaugusius sklypus visi šie plotai prisideda prie miškų ūkio paskirties žemės plotų, tačiau mišką iškirtus, žemės pagrindinė tikslinė naudojimo paskirtis nesikeičia (išlieka miškų ūkio), todėl miškų plotai Lietuvoje tik oficialiai tik didėja, nors realiai dėl iškirtimo miško ženkliai mažėja.

jo dar 1993 m.³²⁸ Duomenys apie šio proceso mastus ilgą laiką visuomenei nebuvo prieinami, tik atsiradus viešai prieinamai skirtingų laikotarpių palydovinių nuotraukų duomenų bazei³²⁹ tapo įmanoma identifikuoti realias kirtimų apimtis.

139 pav. 2019 m. už sodybos želdinių atsivėręs plynas kirtimas
(vietoje buvusio brandaus miško 2016 m.)

Miškų praradimas daugeliu atvejų neigiamai paveikia esamo architektūros paveldo gamtinę aplinką. Gausiai paplitę pavyzdžiai, kuomet šalia miško įsikūrę vienkiemiai sudarė su gamtine aplinka darnų, glaudų ryšį ir formavo aukštos estetinės vertės kraštovaizdį. Išskirtus mišką plynai, dabar jo vietoje prie sodybų dažnai veši netvarkomi krūmynai su keletu sėklinių medžių ir bioįvairovei paliktų sausuolių (estetinę aplinkos vertę menkinančios medienos atliekos paliekamos prisidengiant bioįvairovės vystimuisi reikalinga miške palikti biomase). Dėl ženkliai aktyvėjančios biržinių kirtimų sukeltos fragmentacijos nebelieka vientisų miško masių³³⁰ – juos sudaro perregimi stačiakampiai vos 50–100 m pločio tarpusavyje nesijungiantys miško fragmentai. Tokiu būdu ženkliai krentant vietovės estetiniam ir rekreaciniam potencialui, gerokai sumenksta ir vietovėje esančio paveldo vertė. Rekreacinės vertės sumažėjimą iliustruoja ir kaimo turizmo verslo nykimas, dėl beatodairiškų kirtimų

328 Iki nepriklausomybės atgavimo Lietuvos miškuose kismet būdavo iškertama apie 3 mln. ktm. medienos, tačiau po 1993 m. valstybinių miškų plotas sumažėjo dvigubai (Žemės reformos metu valstybinėms miškų urėdijoms palikta valdyti 50 % jų iki tol valdytų miškų, kiti 40 % miškų paskirta nuosavybės grąžinimui, o dar 10 % palikta rezerviniam fondui), tačiau iš to dvigubai sumažėjusio ploto kasmet būdavo iškertama tie patys 3 ar net 3,5 mln. ktm. Be to, grąžintuose savininkams 40 % miško pradėta iškirsti kasmet dar papildomai iki 4 mln. ktm. medienos. www.geoportal.lt įvairių laikotarpių palydovinių nuotraukų duomenų bazėje atsiskleidžia *de facto* vykdyti miško kirtimų mastai.

329 www.geoportal.lt prieinama Lietuvos teritorijos skirtingų laikotarpių palydovinių nuotraukų nuo 1996 m. duomenų bazė leidžia nesunkiai identifikuoti konkrečiais periodais vykusius deforestizacijos įtakotus kraštovaizdžio pokyčius.

330 Elbakidze M. The role of forest certification for biodiversity conservation: Lithuania as case study // Eur J. Forest Res, 2016. DOI 10.1007/s10342-016-0940-4. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

aukštą estetinį potencialą turinčiose vietovėse mažėjant turistų, atvykdavusių dėl vertingos natūralios gamtos, srautui.

Pastaruoju metu nepaisant turimo gamtos sauginio statuso prie visiško plyno iškirtimo artėja ir dalis didelių, vertingų Kauno apskrities miškų, pasižyminčių didele estetine ir rekreacine verte bei svarbių gamtinės bioįvairovės išsaugojimui. Pagal parengtą Lietuvos teritorijos bendrojo plano esamos būklės identifikavimo sprendinius Kauno apskrities teritorijoje labiausiai paplitusi stambaus ir vidutinio masto, vidutinio greičio deforestizacija³³¹.

Kraštovaizdžio kaitos tendencijos Kauno apskrities teritorijoje.

Pagal paplitimą (nuo labiausiai paplitusių pokyčių, mažėjimo tvarka):
 DF0-9 - Deforestizacija, skirtingo intensyvumo. Rudi tonai;
 DF/RN1-9 - Deforestizacija su renatūralizacija, skirtingo intensyvumo violetiniai tonai;
 AK1-9 Agrokaita. Geltoni tonai
 U1-9 Skirtingo intensyvumo urbanizacija. Rožiniai - raudoni, tamsiai raudoni tonai;
 RN1-9 Renatūralizacija - Žali tonai
 MK1-9 Mišri kaita. Mėlyni tonai.
 (LR teritorijos bendrasis planas, esamos būklės analizė, kraštovaizdžio kaitos tendencijos).

140 pav. Schema. Kraštovaizdžio kaitos tendencijos Kauno apskrityje³³²

Pati deforestizacija paveikia gerokai didesnę kraštovaizdžio dalį nei pats plotas su prarandamu mišku. 40 m aukščio siekiantis brandus miškas dominuoja iki 5–8 km ir sudaro su vietove glaudų darnų ryšį. Todėl jo iškirtimas neigiamai paveikia ir aplinkinę teritoriją, didesnę nei iškirstas miško plotas, pakinta nusistovėjusi horizonto linija. 2018 m. duomenimis deforestizacija yra paveikusi 2 986 037 ha (45,76 %) Lietuvos kraštovaizdžio. Po nepriklausomybės atgavimo iki dabar miškų eksploatacija Lietuvoje vyksta itin netvariai³³³, beatodairiškai iškertami kertamąją brandą³³⁴ pasiekę

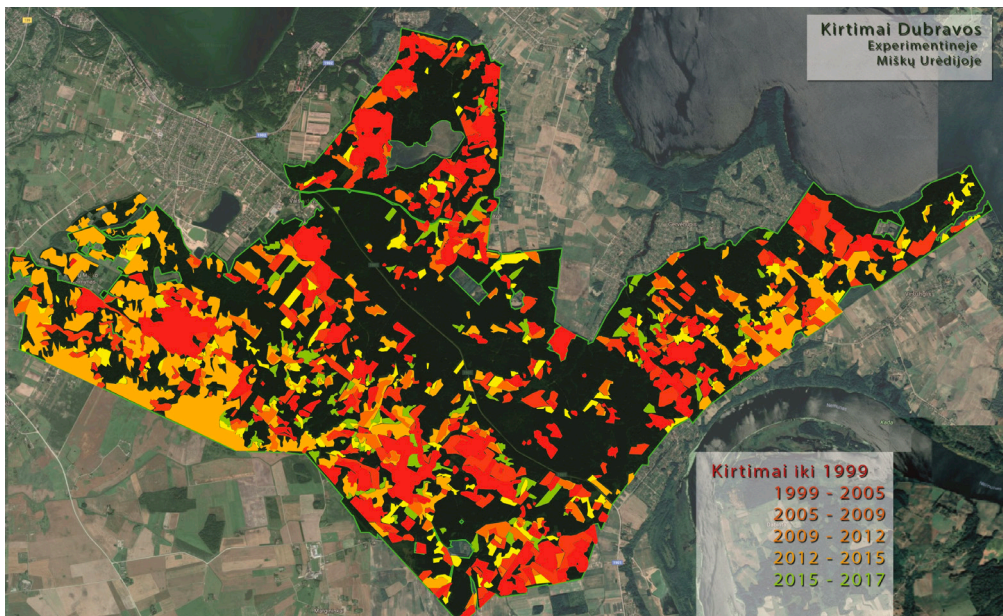
331 Deforestizacijos mastai skirstomi į keturis lygmenis pagal apimamą teritoriją (nežymi, lokali, vidutinio masto ir stambaus masto) ir dar tris lygius pagal proceso intensyvumą (lėta, vidutinio greičio, greita) – iš viso 12 intensyvumo lygmenų – pradedant (1) nežymia lėta, baigiant (12) stambaus masto greita.

332 Parengta pagal: Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano esamos būklės analizė. V dalis. 11 schema „Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga“. Prieiga per internetą: <http://www.bendrasisplanas.lt/esamos-bukles-analize-2/> [žiūrėta 2019-01-30].

333 Iki 1990 m. Lietuvoje būdavo kasmet iškertama apie 3 mln m³ medienos, o laikotarpiu nuo 1993 iki dabar vidutiniškai 7–7,5 mln. m³.

334 Kertamoji branda – tai sąlyginis, susitarimo būdu priimtas tam tikros medžių rūšies amžius, kuomet

ištisi medynų plotai, – plynais ir atvejiniais³³⁵ kirtimais. Tai neišvengiamai neigiamai atsiliepia kraštovaizdžio kokybei ir jame esančio architektūros paveldo vertei. Kauno apskrityje deforestrizacijos procesą itin gerai iliustruoja Dubravų miškas.

141 pav. Plynai Dubravų miško kirtimai (spalvoti plotai – iškirsta plynai 1994–2017 m.)

Jis priskiriamas rekreacinių požiūriu vertingiausiems, sausiems, smėlingoje dirvoje augantiems Lietuvos miškams³³⁶ – dar svarbesnį šiuo aspektu jį daro buvimas antro pagal dydį Lietuvos miesto gretimybėje (ribojasi su Kauno miesto administracine riba). visą miško masę apima stambaus masto, vidutinio greičio deforestrizacija. Jame per paskutinius du dešimtmečius plynai iškirsta daugiau nei pusė medynų (per 2000 hektarų), sulaukusių kertamosios brandos, nors ūkiniai miškai tesudaro 35,5 %, kiti saugomi ir apsauginiai (141 pav.). Dubravų miško masės išorinės ribos ilgis siekia per 30 kilometrų, dėl to kraštovaizdžio pokyčiai yra įvykę ženkloje su mišku besiribojančioje aplinkinėje teritorijoje.

kirsti medžius ekonomiškai labiausiai apsimoka. Kaip pavyzdys – pušynų kertamoji branda yra 101 metai. Ji niekaip nėra susijusi su gamtine branda, kuri siekia 300 ir daugiau metų. T. y. po 101 metų pušynas nenudžiūsta ir stuobriais pavirtęs nesupūva (kuo yra intensyviai manipuluojama prieš visuomenę siekiant trumparegiškos finansinės naudos dabar), o toliau sveikai auga ir stambėja didindamas medienos tūrį ir palaipsniui virsdamas sengire. Pušys būdamos gyvybingos sulaukia ir 500–600 m. amžiaus.

335 Atvejinis kirtimas – miško kirtimo rūšis, kuomet numatyta teritorija yra iškertama plynai dviem etapais su 5–7 metų pertrauka. Galų gale, kaip ir plynio kirtimo atveju, lieka plyna kirtimo biržė.

336 Lietuvos Nacionalinis atlasas, T.1, schema: Miškų rekreacinis tinkamumas T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius : Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014.

Agrokaitos tendencijos. Pagal statistinius duomenis³³⁷, paskutiniuoju dešimtmėčiu agrarizacijos procesai gerokai intensyvėja. Trūkstant žemės ūkiui tinkamos žemės, intensyvėja pievų ir ganyklų suarimo, statesniuose šlaituose, kraštovaizdžio aspektu raiškiausiose teritorijose, kas mažina jų estetinę vertę ir didina teritorijos dirvožemio eroziją. Be intensyvėjančio pievų ir ganyklų suarimo pastebimas ir kitas agrokaitos procesas, kuomet po nepriklausomybės atgavimo savaime ėmę mišku užželti plotai, vietomis jau pasiekę beveik 20 metų, ir dėl galiojančių teisės aktų nuostatų³³⁸ masiškai iškertami (20 metų viršijęs savaiminis miškas priverstinai registruojamas miško paskirties žeme ir vėliau nebegali būti keičiamas į žemės ūkio paskirties žemę).

Intensyvūs agrarizacijos procesai veikia ir kraštovaizdžio dalimi esančius 1918–1940 m. kaimo architektūros paveldo objektus. Žemės ūkio naudmenomis paverčiama dalis ar visas sodybinis sklypas, identifiukuoti atvejai, kuomet negyvenamos sodybos nugriaunamos, pašalinami pastatų pamatai, visi ar dalis želdinių ir teritorija naudojama žemės ūkiui. Taip sunaikinama ir dalis gyvenamųjų, geros būklės sodybų, kurios perperkamos besiplečiančių ūkininkų dirbamų laukų išplėtimui.

142 pav. Teritorija Paprienių k., Čekiškės v. 2005 m. ir 2016 m. Intensyvėjančios agrarizacijos metu neišlikęs vienkiemis, arimais virtusios aplink sodybą buvusios ganyklos

337 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano esamos būklės analizė. V dalis. 11 schema „Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga“. Prieiga per internetą: <http://www.bendrasisplanas.lt/esamos-bukles-analize-2/> [žiūrėta 2019-01-30].

338 Pagal galiojančias miškų įstatymo nuostatas, 20 metų amžių viršijusio savaiminio miško žemės ūkio paskirties žemėje statusas iš mišku apaugančios žemės keičiasi į miško pagrindinės tikslinės žemės naudojimo paskirties žemę.

3.3 Išlikusios kaimo ir priemiesčių architektūros savitumas ir vertė

Vertingus natūroje išlikusius kaimo ir priemiesčių pastatus pagal jų architektūrą galima išskirti į du tipus – tipinius ir unikalius. Tipiniais laikytini gerai išlikę pavyzdžiai, atstovaujantys labiau paplitusiems gyvenamųjų namų ir ūkio pastatų variantams, susiformavusiems tradicijos ir rekomendacinių leidinių bei laikmečio įtakoje. Unikalus pasižymi išskirtine architektūra ar konstrukciniais sprendimais, neretai projektuoti individualiai konkrečiam atvejui – jų daugiau sutinkama priemiesčiuose. Išlikusių pavyzdžių kokybę ir vertingumą architektūros istorijai bei jų savitumo lemia išlikęs autentiškumo lygmuo, fizinė būklė. Svarbus ryšys su aplinka ir apsupties kokybė.

Vertės, kuriomis pasižymi 1918–1940 m. darbe tirti architektūros objektai, aptariamos toliau. Istorinė: įprastai laikoma istorine verte pasižymint objektus, kuriuose gyveno žymios asmenybės, vyko istorijai svarbūs įvykiai. Tačiau tokiu atveju istorinė vertė nėra susijusi su paties paveldo architektūra, o tik su dalyje iš architektūros objektų vykusiais įvykiais bei gyvenusiais žmonėmis. Šiuo atveju svarbu pažymėti istorinę vertę pasižymint visą aptariamą palikimą – jis yra svarbus architektūros istorijai, kaip medžiaginis buvusio tarpukario laikotarpio liudytojas, laikmetį apibūdinantys architektūros pavyzdžiai. Architektūrinė vertė – laikotarpiui būdingos architektūros materialūs pavyzdžiai. Kultūrinė vertė: visi aspektai, kuriais šie išlikę objektai yra naudingi dabarties kultūrai. Rekreacinė vertė – patys yra pažintinio-kultūrinio turizmo objektai, taip pat yra komponentai didelę rekreacinę vertę turinčių kraštovaizdžių, patrauklių gamtiniam turizmui – juos panaudojant poilsiautojų apnakvindinimui (kultūrinis, kaimo turizmas) gaunamos pajamos padeda tinkamai išlaikyti objektus, o esama konkurencija motyvuoja savininkus išlaikyti gerą objekto fizinę būklę ir estetinę išvaizdą bei patrauklią aplinką.

Ištirtų vienkiemių sodybų vertingumą atskleidžia ir išlikusio sodybos komplekso pilnumas ir kitų gamtinių ir antropogeninių savitumą sudarančių elementų išlikimas ir būklė (autentiškumo lygis, pastatų fizinė būklė, sodybos erdvinė struktūra ir jos ryšys su aplinkos erdvine struktūra ir kt.).

Nustatant vienkiemių sodybų (kaip architektūros objekto ir kaip kraštovaizdžio elemento) vertingumą padėjo šie klausimai: a) ar išlikęs vienas pastatas ar keli ar visas kompleksas – sodyba; b) pastatų fizinė būklė; c) rekonstrukcijų buvimas; d) netinkamų/nebūdingų naujų pastatų sodyboje buvimas/nebuvimas; ar sodyba ir jos pastatai atspindi tarpukario laikotarpį; e) želdiniai – jų gausa ir lygis bei dominavimas aplinkinėje erdvėje; pastatų estetinė vertė ir puošnumas; f) ar išlikusi pirmapradė apsuptis ar

pažeista (svetimkūniai, kitos kaitos tendencijos); g) sodybos dominavimas aplinkoje – ar jos buvimas praturtina aplinką, kraštovaizdį (praturtina/yra neutralus/nuskur-dina dėl negatyvių elementų sodyboje); h) ar apsuptyje yra daugiau tokių panašių vertingų kompleksų su kuriais objektas (sodyba) yra susijęs vizualiniais ir kt. ryšiais; i) aplinkos kraštovaizdžio estetiškas potencialas (faktinis pagal kraštovaizdžio planą + realus pagal esamą aplinkos būklę įvertinamas erdvių atvirumas/pražvelgiamumas, dominantų buvimas aplinkoje).

Vienkiemiai kaip vertingas kraštovaizdžio elementas. 1918–1940 m. vienkie-miai, savo kūrimosi laikotarpiu buvę pagrindiniu antropogeniniu kraštovaizdžio ele-mentu, ir pastaruoju metu tebevyrauja dalyje sukultūrintų mažai urbanizuotų teritorijų.

143 pav. Vienkiemiai agrariniame moreninių lygumų mažo raiškumo atviraime kraštovaizdyje

Tyrinėtų architektūros objektų santykis su aplinka įvairiuose kraštovaizdžiuose yra gana skirtingas, kaip ir jų dominavimas aplinkoje. Tai nemaža dalimi apsprendžia kraštovaizdžio gamtinis pobūdis ir jo sukultūrinimo lygmuo. Daugeliu atvejų pastebi-ma architektūros objektų įtaka kraštovaizdžio estetiniam potencialui, kaip ir aplinkos įtaka objekto estetinei vertei. Didžiausia dominavimo teritorija pasižymi agrariniame lygumų kraštovaizdyje esantys vienkiemiai, išsiskiriantys atvirose lygumų ir banguotų lygumų erdvėse. Esant gausesniam per 30 m aukštį siekiančiam apželdinimui (ypač perimetriniam) šios atvirose lygumose išsidėsčiusios vienkiemų salelės tampa ver-tikaliais kraštovaizdžio dominantais. Tokių brandžius želdinius turinčių vienkie-mių gausėnis buvimas gerokai padidina žemą monotoniško lygumos kraštovaizdžio estetinį potencialą. Tačiau žemo raiškumo kraštovaizdis papildomos estetinės vertės architektūros objektams nesuteikia, išskyrus geresnį apžvelgiamumą įvairiais rakursais esant atvirai erdvei.

Aukšto estetišio potencialo kraštovaizdžiuose situacija ženkliai skiriasi. Kalvotose atvirose erdvėse pagrindiniai kraštovaizdžio dominantai yra gamtiniai objektai (reljefo formos, vandens telkiniai, miškai). Darniai vietovėje įsikomponuojantys tradicinės architektūros objektai, nors ir nebūdami pagrindiniais dominantais, yra svarbiais elementais, kurie kraštovaizdį praturtina pakeldami jo estetinę vertę.

144 pav. Vienkiemių sodybų pastatų darnus įsikomponavimas ypač didelio raiškumo kraštovaizdyje

Išraiškingas vietovaizdis įtakoja jame esančių vienkiemių sodybų aukštesnę estetinę ir rekreacinę vertę (kartu ir fizinę būklę). Įtaka reiškiasi dvejopai:

1) *tiesiogiai*: dėl to, kad sodybos yra aukštesnio išraiškingumo kraštovaizdyje, jų estetinė vertė savaime yra aukštesnė (sodybos yra kompleksai, kuriuos sudaro pastatai ir juos supanti aplinka: vieta, kurioje yra vienkiemis yra neatskiriama sodybos sudėtinė dalis);

2) *netiesiogiai*: vaizdingesnėse vietose esančios sodybos yra geriau tvarkomos ir prižiūrimos dėl patrauklumo, kuris reiškiasi dvejopai. 1) jos yra paklausios rekreacijai – dėl to savininkai, užsiimančios rekreacinėmis paslaugomis, turi stimulą prižiūrėti jų tvarkingą būklę, ir tarp poilsiautojų vertinamą autentiškumą; 2) patraukliame kraštovaizdyje esančios sodybos turi žymiai didesnę paklausą tarp jas siekiančiųjų įsigyti dėl to a) nelieta apleistų neprižiūrimų objektų (kas yra didelė problema likusioje apskrities dalyje); b) esant didelei paklausai jų rinkos kaina tampa ženkliai didesnė, ir skurdžiau gyvenantys ir neįstengiantys tinkamai susitvarkyti jas parduoda finansiškai pajėgesniems asmenims. Tačiau šis atvejis turi ir pavojų: jokių sentimentų vietovės palikimui (pastatams bei želdiniams) neturintys nauji savininkai sodybas kartais ima tvarkyti pagal naujausias mados tendencijas – taip susiduriama su anksčiau aptartomis netinkamomis rekonstrukcijomis ar statybomis, reljefo formų darymu bei vertingų kartais šimtamečių sodybos medžių šalinimu.

Uždarose, sunkiau apžvelgiamose erdvėse esančių vienkiemių santykis su kraš-

tovaizdžiu priklauso nuo jį supančios aplinkos pobūdžio. Arčiau miesto esančių vienkinių, dėl intensyvios urbanizacijos atsiradusių naujų statybų apsuptyje, estetinė vertė dėl juos supančios aplinkos gerokai sumenkusi, yra prarasta buvusi pirmapradė aplinka. Miške esančių vienkinių vertė, kuomet juos supa rekreaciniu požiūriu vertingi medynai, daugeliu atvejų yra aukštesnė nei atvirose erdvėse esančių, nepaisant erdvių nepražvelgiamumo. (145 pav.)

145 pav. Vienkinių sodybų pastatų darnus įsikomponavimas miškingame kraštovaizdyje

3.4 Išlikusio kaimų ir priemiesčių architektūros paveldo išsaugojimo galimybės

Pavojai (pagrindinės grėsmės) architektūros išlikimui neretai yra tie patys, dėl kurių nemaža dalis šių objektų yra prarasta. Tai demografinių veiksnių nulemtas kaimuose esančių objektų tuštėjimas ir ilgainiui sunykimas – to įmanoma išvengti suformuojant patrauklias sąlygas pragyvenimui vertingų objektų turinčiose teritorijose, pritraukiančiose naujus gyventojus, ar padedant kokybiškai išgyventi senbuvams. Galimi sprendimo būdai: valstybės ar ES fondų parama, aplinkos kokybę tausojančių darbo vietų steigimas. Netinkamos rekonstrukcijos itin paplitusios priemiesčiuose, taip pat aktyviai vyksta kaimo vietovėse. Yra reikalingi skubūs sprendimai, padedantys finansuoti pastatų geros būklės palaikymą tradicinėmis statybos technologijomis ir medžiagomis. Taip pat svarbus yra jau įvykdytų netinkamų rekonstrukcijų, neigiamai veikiančių objekto aplinką, likvidavimas atstatant būklę, artimą pirminei, tradicinėmis medžiagomis. Tokių pavyzdžių Lietuvoje esama, yra svarbu paminėti pasiteisinusius pavyzdžius iš Zervynų (dalies stogų ir langų atnaujinimas) ar Musteikos kaimų, (tradicinių tvorų atkūrimas).

Svarbus yra visos teritorijos, turinčios vertingų objektų, išsaugojimas saugant visos erdvinės struktūros savitumą su aplinka bei vizualinės įtakos zonomis nuo netinkamų objektų atsiradimo ar nebūdingo aplinkos performavimo. Šiuo atveju padėti gali vertingiausioms teritorijoms parengiami ir patvirtinami apsaugos, tvarkymo ir naudojimo reglamentai, sustabdantys netinkamos architektūros invaziją ir netinkamas rekonstrukcijas. Priemiesčius detaliai ištyrus yra galimybė parengti reglamentą³³⁹, suskirstant teritoriją į atskiras apsaugos ir naudojimo režimo zonas, išskiriant vertingiausius saugotinus pastatus, jiems nurodant apsaugos ir naudojimo režimą ir detalizuojant jo reikalavimus. Darbo metu pavyko identifikuoti pavyzdžių, kai netinkamų rekonstrukcijų metu atsiradę nebūdingi elementai yra pakeičiami, atkuriant pirminę (arba artimą jai) pastato eksterjero išvaizdą privačia objekto savininkų iniciatyva.

146 pav. a ir b. Gyvenamasis namas Padubysio k., Čekiškės v., 2016 m. ir 2018 m.

Pakartotinių tyrimų metu Kauno apskrities teritorijoje identifikuotas Sovietmečiu renovuotas gyvenamasis namas (146 pav.) 2018 m. rekonstruotas pakeičiant nebūdingą šiferinę stogo dangą, atstatant tradicinių proporcijų ir suskaidymo medinius langus, atnaujinant apkalimą. Kaip netinkamą detalę būtų galima pažymėti kiek per didelio lango palėpėje atsiradimą.

Pagal daugiabučių gyvenamųjų namų registro duomenis iki 1940 m. statyti rąstiniai ir karkasinės konstrukcijos gyvenamieji namai kuriems yra suteiktas daugiabučio namo statusas (potencialiai renovuoti namai), sudaro beveik trečdalį visų daugiabučių gyvenamųjų namų (28%). Atsižvelgiant į nurodytą kiekį galima netinkamai rekonstruotinių namų pagal daugiabučių namų renovacijos programą, prieš rengiant projektus iki 1940 m. statytiems pastatams, turėtų būti įvertinamos šių pastatų vertingosios savybės (architektūros detalės), kurias būtina išlaikyti renovacijos darbų metu.

³³⁹ Pasiteisinęs pavyzdys yra 2002 m. parengtas apsaugos ir naudojimo reglamentas Kauno Žaliakalnio rajono daliai teritorijos: Tolvaišienė N. Kauno miesto istorinės dalies vadinamos Žaliakalniu (U31), apsaugos reglamentas, 2002. Prieiga per internetą: http://www.kaunas.eu/kaunas/m/m_files/wfiles/file130.pdf

Į renovacijos projektų rengimo eigą privalo būti įtrauktas iki 1940 m. statytų pastatų vertingųjų savybių išaiškinimas. Šio etapo metu išaiškinti vertingi, aukštą autentiškumo lygį išlaikę pastatai turėtų būti skelbiami saugotinais, ir jiems standartiniai renovacijos darbai nebegalėtų būti atliekami. Jų tvarkymo metu visi susidėvėję autentiški pastato elementai turėtų būti keičiami identiškais, pagamintais iš tų pačių medžiagų, pagal autentiškas technologijas³⁴⁰.

Dėl vertingųjų savybių ir didelio autentiškumo išlikimo saugotinais paskelbtiems pastatams neturėtų būti taikomi bendri šilumos izoliacijos standartai. Siekiant išlaikyti A ar A+ , A++ kategorijas, kurios yra nustatomos ne dėl pastato laidumo šilumai lygmens, o dėl neatsinaujinančios energijos resursų panaudojimo, šių pastatų šildymui derėtų naudoti atsinaujinantį kurą (malkos ar pjuvenų briketai arba pjuvenų granulės), kas garantuotų pastato šiluminį autonomiškumą.

Įstatyminės bazės pakeitimas yra būtinas. Šiuo metu, atsižvelgiant į ES reikalavimus mažinti neatsinaujinančių energijos resursų naudojimą, Lietuvoje įstatyminė bazė yra pakeista vienpusiškai siekiant tik didinti naujai statomų gyvenamųjų namų šiluminę varžą. Tokiu būdu nelieka galimybės teisėtai statyti naujus tradicinius gyvenamuosius namus (nes rąstines sienas tektų apšiltinti apie 0,5 m šilumos izoliacija pagal galiojančius šilumos izoliacijos reikalavimus A++ klasei). Tačiau pastačius tradicinį rąstinį gyvenamąjį namą ir jo šildymui ir apšvietimui numačius atsinaujinančius energijos šaltinius (malkos, biokuro granulės), apšvietimui saulės energija ar mikro-vėjo jėgainė – automatiškai neatsinaujinančių energijos resursų panaudojimą galima sumažinti iki nulio. Tokiu būdu šis gyvenamasis namas neatsinaujinančių energijos resursų suvartojimo atžvilgiu savaime tampa A++ efektyvumo klasės. Kadangi šios energijos suvartojimo efektyvumo klasės yra diegiamos būtent siekiant sumažinti *neatsinaujinančių* energijos resursų suvartojimą, todėl būtina keisti vienareikšmiškai priimtus teisės aktus, kurie yra orientuoti į visų pastatų vienodo šilumos laidumo suformavimą, nepriklausomai nuo naudojamų energijos šaltinių.

Viena iš labiausiai paplitusių netinkamų rekonstrukcijų formų yra plastikinių langų įrengimas tradiciniame 1918–1940 m. name. Šio sprendimo, kaip netoleruotino išvengimui ir ankstesnės būklės atstatymui turėtų būti valstybiniu lygiu dedamos pastangos, įdiegiant paramos mechanizmą, kad gyventojams finansiškai geriau apsimo-kėtų įrengti naujus identiškus medinius langus arba restauruoti senuosius. Tai galėtų

340 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programos patvirtinimo“. 2017 m. kovo 22 d. Nr. 203 Vilnius. Prieiga per internetą: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b380bb410fcd11e7b6c9f69dc4ecf19f> [žiūrėta 2018-08-01].

būti kompensuojama, nes užsienio patirtis rodo, kad tai pasiteisino iš esmės.

Viena iš išsaugojimo galimybių – finansavimo šio paveldo tvarkybos darbams pritraukimas. Viena iš galimybių – paramos fondo autentiškų sodybų tvarkybos ir priežiūros darbams įsteigimas. Numatoma galima fondo veikla – informacijos apie tinkamą remonto darbų atlikimą sklaida, esamų tarpukario sodybų, išlaikiusių autentiškumą, priežiūros ir tvarkybos darbų finansavimas, parama teisingai vykdomiems tvarkybos darbams, meistrų ugdymo rėmimas:

- a) Informacinių bukletų apie tradicinei architektūrai tinkamus tvarkybos ir remonto darbus parengimas ir išplatrinimas vertingų sodybų savininkams (jas identifikavus) (nurodomi tinkamai atliktų darbų privalumai ir parama suteikiama darbus atliekant tinkamai);
- b) avarinės būklės likvidavimas vertinguose pastatuose (pažeistos stogo dangos tvarkymas, avarinių deformacijų likvidavimas) – atliekami būtiniausi darbai siekiant užkonservuoti esamą būklę ir sustabdyti tolesnį vertingo pastato irimą;
- c) avarinės būklės prevencija (paprastasis remontas pagal tradicinės architektūros reikalavimus – pastato išorės dažymas tradiciniais spalviniais sprendimais ir dažais, susidėvėjusių pastato konstrukcijų dalių keitimas naujomis ir kt.);
- d) tradicinių pastatų elementų atkūrimas – autentiškos stogų dangos atkūrimas (vietoje esamos šiferio dangos grąžinama iki tol buvusi skiedrų ar gontų), netinkamai rekonstruotų pastato dalių atkūrimas (plastikinių langų demontavimas ir pakeitimas mediniais, pagal išlikusius autentiškus pavyzdžius ir kita);
- e) tradicinių sodybų aplinkos tvarkymas. Vertingų sodybų aplinkoje esančių nebūdingos netinkamos architektūros apleistų bešeimininkių pastatų demontavimas, kitų veiksnių, neigiamai veikiančių vietovės dvasią (*genius loci*), likvidavimas (netinkamų želdinių, krūmynų likvidavimas ir kt.). Galimi ir smarkiai vertingą kaimo aplinką darkančių pastatų demontavimai juos iš savininkų išperkant (įv. Sovietmečio fermos, kolūkio pastatai ir kt.)

Kraštovaizdžio tvarkymas ir apsauga. Užsienio patirtis. Deforestizacijos procesas vyksta visoje Lietuvos teritorijoje, neaplenkdamas ir vertingiausių saugomų teritorijų (išskyrus 1,1% rezervacinių miškų). Dalis užsienio valstybių medienos iškirtimo procesą kraštovaizdiniu ir paveldo požiūriu vertingose teritorijose keičia tvariomis pajamomis. Be jau paminėtų Didžiosios Britanijos, svarūs yra Suomijos ir 64% miškingumą turinčios Katalonijos (Ispanija) tvariai naudojamo kraštovaiz-

džio potencialo pavyzdžiai. Suomija³⁴¹ panaudodama vertingas miškingas teritorijas alternatyvaus sveikatinimo praktikai (miško terapija) savo biudžetui sutaupo apie 4 mrd. eur. sveikatos apsaugai reikalingų lėšų. Sveikatinimo grupių apgyvendinimui panaudojami ir vietos etninės architektūros objektai. Katalonijoje 2007 m. įsteigtas mokslinis projektas „Selvans“³⁴², kuomet per 28000 ha vertingiausių regiono miškų, tinkamų miško terapijai ir reabilitacijai, paskelbta saugomais, juose sustabdyta medienos gavyba, savininkams kompensuotos negautos už medieną lėšos. Jau po 10 metų projekto generuojamos pajamos viršijo galimas pajamas iš medienos, išsaugant vertingus miškus ir suaktyvinant tvarią vietos ekonomiką. Padidėjo sveikatinimo įstaigų, sveikatingumo centrų, socialinių paslaugų ir turizmo įmonių, sveikatinimo kurortų, kaimo turizmo įmonių pajamos. Panaudojamas vietos etninis paveldas, gerėjančios pajamos kaimo vietovėje stabdo neigiamus demografinius procesus (gyventojų emigravimą). Itin svarus yra Vokietijos pavyzdys, – pokyčiai įvykę 2017 m. Heringsdorfo mišką paskelbus gydomuoju (sveikatinimo). Šalia esančios tradicinės architektūros paveldo turinčios gyvenvietės gaudavę pajamas iš turizmo vos 2–3 mėnesius per metus, dabar turi gausias pajamas ištisus metus. Pasak Vakarų Pomeranijos sveikatinimo sektoriaus Biocon Valley prezidento akademiko prof. Horst Klinkmann, jau per pirmus metus pagal iš sveikatinimo gautas pajamas visa miške esanti mediena atsipirko dvigubai. Tokiu būdu generuojamos pajamos iš vertingų miškų nemedieninių išteklių viršija pajamas iš medienos apie 200–300 kartų (atsižvelgiant į miško amžių 100–150 metų). Atsižvelgiant į tai, rekreaciniu požiūriu vertingų Lietuvos teritorijų masinis miškų iškirtimas turėtų būti stabdomas kaip itin žalinga veikla, kadangi sunaikinant vertingą gamtinį potencialą prarandama galimybė gauti alternatyvias pajamas ir kokybiškai išlaikyti vietos architektūros ir gamtos paveldą be papildomos valstybės ar ES paramos.

341 Impacts of forests on human health and well-being. Dr. Liisa Tyrvaenen – Natural Resources Institute Finland (LUKE) pranešimas mokslinėje konferencijoje „Forests for human health“ 2019-04-08-9 Viena, Austrija.

342 Selvans Journal No. 2, winter 2018/ Spring 2019 published by: association Selvans. 2018 m.

DARBO IŠVADOS

1. Tarpukario Žemės reforma buvo kaimo statybas labiausiai įtakojantis faktorius, nes per tarpukario laikotarpį iki 1939 m. pabaigos į vienkiemius buvo išskirstyta 6993 Lietuvos kaimai, iš kurių suformuota 159 118 vienkiemių. Lietuvos kaimų planinė struktūra dėl šios priežasties pasikeitė ir tapo vienkieminė su išretėjusiais kaimais.
2. Tarpukario laikotarpiu galiojo aštuoni teisės aktai, reglamentavę ar turėję įtakos statyboms Lietuvos kaime ir kaimo statusą turėjusiuose priemiesčiuose. Iš carinės Rusijos paveldėti teisės aktai tobulinti ir prieš II Pasaulinį karą buvo pasiekę aukštą lygį. Konkrečiai kaimo statybą reglamentavęs įstatymas buvo paskelbtas 1939 metais.
3. 1918–1940 m. buvo publikuota kaimo statybos klausimams skirtų leidinių. Iš jų pagrindiniai, kuriuose buvo pateikiamos vertingos rekomendacijos kaimo statybai, buvo šie: „Statybos menas ir technika“ (1922–1923 m.), R. Vanagaičio „Kaimo statyba“ (1922 m.), K. Reisono „Žemės ūkio statyba“ (1924 m.), L. Gimbuto „Žemės ūkio statyba“ (1929 m.) ir „ūkininko knygyneio“ serija, kurios trys tomai buvo skirti kaimo statybai, tai – Nr. 3. K. Reisono „Molio statyba“ (1928 m.), Nr. 53. „Kaip kurti ir tvarkyti sodybą“ (1933 m.) ir Nr. 84. V. Švipo „Kaimo statyba“ (1936 m.). Taip pat buvo parengti ir atskiri kaimo sodybų statybos projektai skirti konkrečių dydžių ūkių sodyboms.
4. Statybos tradicijos išsaugojimas buvo skatinamas rekomendacinių projektų sprendinius praturtinant Lietuvos etninių regionų puošybos ir eksterjero konstrukciniais elementais, surinktais ekspedicijų metu iš visos Lietuvos teritorijos. Tai sunivelioavo atskirų etninių Lietuvos regionų stilių į vieną „lietuviškąjį“. Pastatų pagrindinių konstrukcijų (pamatų, sienų, perdangų) statybai buvo rekomenduojamos ir naujoviškos, kaimo statybos tradicijai nebūdingos medžiagos – betoniniai blokeliai, lieto betono konstrukcijos, gelžbetonis – šis sprendimas vizualiniu požiūriu neigiamos įtakos neturėjo, nes jas buvo siūloma maskuoti Lietuvos regionams būdinga apdaila ir puošybos elementais.
5. Žemės ūkio veikla užsiimančių ir turinčių kitą pagrindinį pajamų šaltinį savininkų sodybų planinė struktūra pastebimai skiriasi. Iš žemės ūkio pagrindines pajamas gaunančių asmenų sodybas dažniausiai sudaro 3–4 pastatai, išdėstomi stačiakampio kiemo perimetru. Iš kitos veiklos gyvenančių savininkų sodybos dažniausiai sudarytos iš dviejų pastatų – gyvenamojo namo, statomo arčiau kelio,

dažniausiai šoniniu fasadu į kelią, ir ūkio pastato, esančio už gyvenamojo namo, galinėje kiemo dalyje. Priemiesčių teritorijose su nedidelėmis išimtimis vyrauja iš kitos nei žemės ūkio veikla gyvenančių asmenų sodybos, sudarytos iš gyvenamojo namo ir pagalbinio pastato.

6. Gyvenamųjų namų užstatymo plotas svyruoja nuo 20 iki 225 m². Išaiškinti 59 gyvenamųjų namų proporcijų (ilgio ir pločio santykio) variantai, apytikriai pusę iš visų analizuotų namų sudaro stačiakampio plano namai, kurių ilgio ir pločio santykis yra 1 : 1,2 ir 1 : 1,3, o plotas svyruoja nuo 35 iki 80 m². Vyrauja tendencija, kad pagal techninius projektus statytų namų architektūroje gausu naujovių, stilinės architektūros įtakos bei tolstama nuo kaimo statybos tradicijos. Toliau nuo apskrities centro esančiuose kaimuose pagal situacijos planus statytų namų planas, tūris ir architektūra daugeliu atvejų išlikusi artima susiklosčiusiai statybos tradicijai.

7. Išanalizavus gyvenamuosius namus pagal jų funkcinę paskirtį išaiškinti būdingi namų tipai: tradiciniai sodybiniai, mažagabaričiai nuomjami (1–3 butų), nuomjamų butų namai, individualios vilos ir vieno bei dviejų aukštų kotedžai. Mažagabaričiai nuomjami, nuomjamų butų namai bei vieno/dviejų aukštų kotedžai su retomis išimtimis pasiskirstė priemiesčių teritorijose, tradiciniai sodybiniai – visoje apskrityje. Tradiciniai sodybiniai išsiskiria: dviejų dalių, keturių dalių, kompaktiško plano ir tradicinio suplanavimo namai. Daugiausia aptikta laisvo suplanavimo (kompaktiško plano) namų, kurie buvo statomi visoje apskrityje. Kaimo vietovėse nereti tradicinio suplanavimo namai su nežymia tarpukario įtaka.

8. Priemiesčiuose namai labai skirtingos architektūros – nuo mažų paprastų utilitarių namelių iki didelių puošnių vilų – ir atspindi daugiasluoksnę visuomenės sanklodą, gyventojų skonių įvairovę ir bendras tarpukario architektūros raidos tendencijas. Vienuose projektuose matomas naujumo, modernumo siekis, kituose labai ryškus medžiagos ir formos inertiškumas, vis dar stipri medinės statybos tradicija. Tolimesnėse kaimo vietovėse su nedidelėmis išimtimis vyrauja tradiciniai sodybiniai namai, dalies kurių architektūra nežymiai nutolusi nuo ikikarinės, tačiau reikšminga jų dalis pasižymi 1918–1940 m. laikmečiui būdingomis detalėmis (įrengtas aukštas, įstiklintos verandos, dažnai abiejose pusėse, suporuoti langai mansardos galuose, kt.).

9. *De facto* naudotos statybos medžiagos gerokai skyrėsi nuo rekomendacijose siūlytų: kaip pigiausia ir geriausiai žinoma medžiaga vis dar plačiausiai naudota mediena (per 95 % atvejų) – tiek tradiciniams sodybiniams, tiek ir daugiabučiams namams bei daliai priemiesčių kotedžų. Vietoje rekomendacijose pateiktų siūlymų

modernias statybos medžiagas maskuoti tradicine apdaila aptinkami atvirkštiniai variantai, kuomet mediniai pastatai tinkuojami imituojant prabangesnius mūrinius. Mūro statybos pavyzdžių itin nedaug, jie koncentruojasi priemiesčiuose. Aktyviai rekomendacijose skatinta molio statyba aptikta tik keletu atvejų ūkio pastatuose. Pamatai plito akmens mūro ir lieto betono, kuris naudotas ir ūkio pastatams.

10. Per 8 dešimtmečius iki mūsų dienų didžioji dalis (per 90 %) 1918–1940 m. kaimo ir priemiesčių architektūros paveldo yra prarasta ir toliau sparčiai nyksta, nemaža dalis išlikusio yra praradusi pirminę išvaizdą. Negausų tarpukario paveldo išlikimą lėmė veiksniai (antrasis pasaulinis karas, sovietmečio žemės reforma ir melioracija, demografiniai procesai, Kauno miesto teritorijos plėtra, tipizuotos standartizuotos statybos įvedimas) ir dėl jų vykę pokyčiai: nacionalizavus žemę neberekėjo dalies ūkio pastatų, nutrūkus statybos tradicijai vyko ir tebevyksta pastatus darkančios netinkamos rekonstrukcijos, dėl demografinių procesų ištisiems kaimams liekant be gyventojų sunyksta ir prarandami pastatai.

11. Natūriniais tyrimais išaiškintas išlikęs kaimo ir priemiesčių architektūros paveldas suskirstytas į a) autentiškus unikalius, b) autentiškus tipinius, c) autentiškus su nedideliais pakitimais, d) rekonstruotus. Puikiai išlikę autentiški unikalūs bei tipiniai pavyzdžiai, geriausiai reprezentuojantys atstovaujamą laikotarpį, išskirti kaip įpaveldintini.

Gausėnis 1918–1940 m. architektūros objektų išlikimas identifiкуotas priemiesčiuose, tačiau juose didesnis nuošimtis pastatų paveikta rekonstrukcijų, ir pastebimi paskutiniaisiais metais vis intensyvėjantys autentiškų gyvenamųjų namų griovimo ir perstatymo variantai (rečiau sutinkami kaimo vietovėse).

12. 1918–1940 m. architektūra yra svarbus elementas tiek kaimo kraštovaizdyje, tiek ir priemiesčių aplinkoje, kuris, esant gerai pastatų būklei, padidina vietos, kurioje jis yra, kokybę ir estetinį potencialą (kontekstinę vertę). Proporcingai ir aukšta aplinkos kokybė teigiamai veikia ir joje esančio architektūros objekto ar komplekso estetinį potencialą. Todėl yra prasminga į aplinką ir joje esančią architektūrą žvelgti kaip į vientisą tampriai susijusį darinį kur kiekvieno elemento kokybės pokyčiai būtinai atsiliepia visiems kitiems. Pavyzdžiais gali būti architektūros aplinką ir teritorijos savitumą neigiamai veikiantys sovietmečio ir naujų statybų nekontekstualūs tūriai, netinkamos rekonstrukcijos, želdinių naikinimas, beatodairiškas miškų kirtimas kaimo vietovėse.

13. Kauno apskrityje vyrauja žemo ir ypač žemo raiškumo kraštovaizdis (atviros ir miškingos lygumos). Ypač aukšto raiškumo kraštovaizdis užima mažiau nei 10 %

teritorijos, tačiau jame koncentruojasi didesnė dalis darbe tirtų gerai išlikusių vienkiamų sodybų. Upių slėnių ir kalvynų nelietė melioracija, aukštas vietovės estetiškas potencialas jiems suteikė ir didesnę rekreacinę vertę: tai nulėmė didesnę sodybų išlikimo koncentraciją. Aukšto estetiško potencialo teritorijose su gerai išlikusių sodybų sancaupomis (Dubysos slėnis, Nevėžio ir Nemuno slėnių dalys, Kalvių aukštuma) svarbus yra kontekstinės vertės išsaugojimas išlaikant sodybinį užstatymą ir išlikusių sodybų medžiagiškumą ir architektūrą, naujai projektuojamiems objektams reglamentuojant tradicinį užstatymo charakterį (rekreacinis kultūrinis pobūdis). Linksmadvario priemiestyje, kuriame yra išlikę daugiausiai vertingų objektų, saugotinas medžiagiškumas ir išlikusių 1918–1940 m. pastatų architektūra. Nauji pastatai projektuotini išlaikant tradicinius tūrius ir spalvinį sprendimą bei medžiagiškumą.

14. 1918–1940 m. kaimo ir priemiesčių architektūros išsaugojimui svarbus yra gyvenbinių architektūros objektų, tvarkomų pagal senąsias tradicijas, išlaikymas. Vietos gyventojų kokybiškam pragyvenimui svarbus vietovės komplekso potencialą didinančių ekologiškų veiklų formavimas: sektini užsienio pavyzdžiai – tarptautinės organizacijos ISFT įkurtas gydomybų miškų kompleksas Heringsdorfe bei „Selvans“ projektas Katalonijoje, reikšmingai padidinę apgyvendinimui tinkamų tradicinės architektūros objektų bei kaimo sodybų poreikį ištiesus metus.

BIBLIOGRAFIJOS SĄRAŠAS

Įstatymai, teisės aktai, teritorijų planavimo dokumentai

1. UNESCO Convention for the safeguarding of Intangible Cultural Heritage 2003 m. Prieiga per internetą: <https://ich.unesco.org/en/convention> [žiūrėta 2018-05-21];
2. 2002 m. Kultūros ministrų trečiojo apskrito stalo priimta Stambulo deklaracija (Third Round Table of Ministres of Culture – „Intangible Cultural Heritage, mirror of cultural diversity“ – Istanbul, Turkey 16-17 September 2002 m. Prieiga per internetą: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=6209&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [žiūrėta 2018-05-22];
3. Įstatymų rinkinys (Svod Zakonov), XII t., I d. Statybos įstatymas. 1915;
4. Technikos statomojo departamento sutvarkymas //LVŽ, Nr. 11/144, 1919-08-18;

5. Bomšteinas I. Statybos taisyklės // Statybos menas ir technika. 1923;
6. Statybos taisyklės kaimų atstatymui, Lietuvos atstatymo komisariatas, 1921, LCVA, f. 797, ap. 1, b. 11, l. 11-21.
7. Lietuvos atstatymo komisariato įstatymas // VŽ, Nr. 56/530, 1921-01-15;
8. Žemės reformos įstatymas // VŽ, Nr. 83/721, 1922-04-03;
9. Žemės tvarkymo įstatymas // VŽ, Nr. 200/1348, 1925-08-05;
10. Statybos inspekcijos įstatymas // VŽ, Nr. 192/1303, 1925-06-12;
11. Statybos įstatymo pakeitimas // VŽ, Nr. 304/2036, 1929-06-25;
12. Kaimo statybos įstatymas // VŽ, Nr. 647/4717, 1939-06-05;
13. 1960-09-27 Lietuvos tarybų socialistinės respublikos ministrų tarybos nutarimas Nr. 517 „Dėl gamtinių draustinių įsteigimo Lietuvos tarybų socialistinėje respublikoje“;
14. Lietuvos Respublikos Statybos įstatymas. 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240 Vilnius. Nauja Redakcija nuo 2017-01-01 (TAR, 2016, Nr. 2016-20300) Prieiga per internetą: www.infolex.lt/ta/77961 [Žiūrėta: 2018-08-08];
15. 2015-10-02 Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymu Nr. D1-703 patvirtintas Nacionalinis kraštovaizdžio tvarkymo planas;
16. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Esamos būklės analizė II dalis. 2 Skyrius. 2.1 Kraštovaizdžio naudojimas ir apsauga. P. 219. Prieiga per internetą: www.bendrasisplanas.lt [Žiūrėta: 2019-01-21];
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programos patvirtinimo. 2017 m. kovo 22 d. Nr. 203 Vilnius. Prieiga per internetą :<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b380bb410fcd11e7b6c9f69dc4ecf19f> [žiūrėta 2018-08-01];
18. LR Aplinkos ministro įsakymas „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.01.02:2016 „Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas“ patvirtinimo Nr. D1-754“;
19. LR Kultūros ministro įsakymas „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo ir atrankos kriterijų aprašo patvirtinimo“ Nr. IV 447 2011-06-15.

LITERATŪRA:

20. Andriušytė A., Savitumas kaip vertybė architektūroje // Urbanistika ir Architektūra. 2007. Nr. 1, p. 62-66;
21. Ar norėtum tamsta turėti namus // XX amžius. 1937 rugsėjo 6, p. 5;
22. Balza R., Mačiulis D., Salatkienė B. Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje Vidurio Rytų Europoje. Šiauliai : Šiaulių aušros muziejaus leidykla, 2001;
23. Basalykas A. Lietuvos kraštovaizdis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014
24. Baršauskas J. Lietuviškos kolūkiečio sodybos architektūra. Vilnius, 1956;
25. BAUŽIENĖ, M. Statybų tvarka nepriklausomos Lietuvos metais. Iš: Žemaičių žemė, 2007, Nr. 3, p. 6. Prieiga per internetą: http://www.samogit.lt/Zurnalas/2007_03/ZZ_2007_3_6_7.pdf;
26. Bertašiūtė, Rasa. Kaimo architektūros savitumas saugomuose kraštovaizdžiuose. Gimtasai Kraštas. 2012, Nr.5, p.28;
27. Bertašiūtė R. Lietuvio sodyba. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007;
28. Bertašiūtė, R. Lietuvos kaimo trobesių stogo ir sienų konstrukcijų etniniai savitumai // Liaudies kultūra. 2003. Nr. 3, p. 17-25;
29. Bielinskis, Feliksas. Miestų ir miestelių tvarkymo reikalu // Savivaldybė. 1937, Nr. 8, p. 256;
30. Bučas J. Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės. Vilnius: Mokslas, 1988;
31. Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinių kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. Kaunas: Architektūros ir statybos institutas, 1993;
32. Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio vizijos koncepcija // Lietuvos kraštovaizdžio vizija : konferencijos pranešimų medžiaga, Kaunas: Technologija, 2005. P. 11-21;
33. Bučas J. Kai kurios agrarinio kraštovaizdžio vizualinės charakteristikos // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 6. Vilnius : Mokslas, 1980;

34. Bučas J. Paveldosaugos koncepcijų kaita ir prioritetai // Lietuvos kraštovaizdžio vertė ir savastis : konferencijos pranešimų medžiaga, Kaunas: Technologija, 2000. P. 4-9;
35. Burinskaitė I. Lietuvos medinės koplytėlės : architektūra ir tradicija : humanit. m. dr. disertacija. VDU. Kaunas, 2004;
36. Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Mintis, 1971. P. 22-28;
37. Butkevičius I. Vidurio Lietuvos valstiečių tradicinių trobesių savitumai // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija. T. 2. Vilnius : 1966;
38. Crouch, David. Making Sense of our Place: A Critical review of Parish Maps. *From place to Place: Maps and Parish maps*. London: Common Ground, 1996, p.51;
39. Čerbulėnas K. Liaudiškų memorialinių paminklų kilmė ir jų architektūrinė – meninė charakteristika // LTSR architektūros klausimai. T. 3. 1966, p. 98-121;
40. Čerbulėnas K. Valstiečių kiemo pastatų formavimosi istorija Lietuvoje. (Daktaro disertacijos mašinraštis), Kaunas, 1973;
41. Feodotas Kudrinskis, Lietuviai (Bendra apžvalga) //Vilniaus kalendorius 1906 metams, Vilnius, 1905;
42. Daniliauskas, A. Lietuvos miestų materialinė kultūra XX a. Vilnius: Mokslas, 1978;
43. Dethlefsenas R., Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios, versta iš : Richard Dethlefsen, Bauerhauser und Holzkirchen in Ostpreussen, Berlin, 1911, Vilnius: Mintis, 1995;
44. Dijokienė, D. Urbanistinis istorinių priemiesčių paveldas. Vilnius: Technika, 2009.
45. Drėmaitė, Marija. Pramonės architektūra Lietuvoje 1920-1940 m. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 34-35;
46. Dringelis L., Ramanauskas E., Steponaitytė N. Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumo nustatymas ir jo išsaugojimas : mokslo studija. Kaunas : Technologija, 2015. P. 38;

47. Dvidešimt kelionių po Kauno apskritį / Red. K. Avižonis, St. Kolupaila, Ig. Končius. Kaunas: Kauno aps. Išskylių ir keliavimų komitetas, 1937;
48. Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra / Red. A. Andriušytė, V. Baltrušaitis, I. Burinskaitė, G. Žumbakienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba, 2008;
49. Elbakidze M., The role of forest certification for biodiversity conservation: Lithuania as case study//Eur J. Forest Res, 2016. DOI 10.1007/s10342-016-0940-4. Springer-Verlag Berlin Heidelberg;
50. Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 metais: medžiaga konferencijai, skirtai 1974 m. etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti / Red. I. Butkevičius. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas. 1975;
51. Giddens, Anthony, Modernybė ir asmens tapatumas. Vilnius: Pradai, 2000;
52. Gimbutas J. Lietuvos kaimo trobesių puošmenys. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999;
53. Gimbutas L. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Aukštesnioji Technikos mokykla, 1929;
54. Girkus R., Šlinkšis R., Aleksandravičius B., Tarpukario Lietuvos topografiniai žemėlapiai. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2010. (DVD laikmena);
55. Gutautas, S. Žemės ūkio rūmų statybos skyriaus veikla 1929–1940 m. Iš: Raseinių krašto senosios sodybos. Vilnius, 2009;
56. Gutautas V. Žemės ūkio rūmų Statybos skyriaus poveikis lietuvių liaudies architektūrai // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, ser. A. – 1986, Nr. 1(94);
57. Gudavičius H., Kavaliauskas P., Krupickas R., Lietuvos Draustiniai. Kaunas: Šviesa, 1989;
58. Impacts of forests on human health and well-being. Dr. Liisa Tyrvaenen – Natural Resources Institute Finland (LUKE) pranešimas mokslinėje konferencijoje “Forests for human health” 2019-04-08-9 Viena, Austrija;
59. Jankevičienė A. Įamžinti liaudies architektūros paminklai // Statyba ir architektūra. 1985. Nr. 3, p. 22-23;

60. Jankevičienė A. Lietuvos medinė sakralinė architektūra. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998;
61. Jankevičienė A. Lietuvos medinės bažnyčios Europos Sakralinės architektūros kontekste // Lietuvos medinis paveldas / Red. M. Gintalas. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006;
62. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medaga, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917;
63. Jurevičienė J. Paveldosauginis kaimo gyvenvietės vertinimas. Tradicija ir tendencijos // Urbanistika ir architektūra. 2004. Nr. 1, p. 18-24;
64. Kaimo statyba. Dzūkija. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2012;
65. Kaimo statyba. Mažoji Lietuva. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2013;
66. Kaimo statyba. Suvalkija. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2013;
67. Kaimo Statyba. Vakarų Aukštaitija. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2013;
68. Kaimo statyba. Žemaitija. / Sud. Rasa Bertašiūtė. Vilnius: Petro Ofsetas, 2013;
69. Kaip ir iš ko galima statyti pigius tvėringus ūkio pastatus. Vilnius, 1910;
70. Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija "Ūkininko knygynėlis", T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933;
71. Kalakauskas. V. Trūksta darbininkams butų // Darbininkas. 1938-08-12, p. 1;
72. Klimka L. Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinimo problemos // Lietuvos medinis paveldas / Red. M. Gintalas. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006;
73. Kniūraitė V. Agrarinė Lietuvos buržuazijos politika 1919-1940 m. Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas, 1983;
74. Kleinas M. Kaimų ir sodybų išplanavimas ir užstatymas. 1954;
75. Korsa, K. Darbininkų butų kolonijų reikalas Lietuvoje // Darbas. 1936-02-13, p.2;

76. Korsa, K. Darbininkų kolonijos svetur // Darbas. 1936 vasario 11, p. 2;
77. Kulikauskas G. Lietuvio kodas Vilnius: Tyto Alba, 2018;
78. Kultūrologiniai kraštovaizdžio ir architektūros paveldo tyrimai : mokomoji knyga/ Red. A. Lamauskas, J. Bučas, L. Dringelis. Kaunas – Technologija, 2003;
79. Kultūros paveldo apsauga / Red. J. Bardauskas. Vilnius : Savastis, 1997;
80. Kuzmickas, Bronislovas. Tradicijos ir inovacijos: ką įgyjame, ko netenkame// Kultūros barai. 2011 Nr. 6, p. 2-3;
81. Lietuvos Nacionalinis atlasas. T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius : Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014;
82. Lietuvių liaudies architektūra / Red. K. Šešelgis, J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, M. Kleinas. T.1. Vilnius : Mintis, 1965;
83. Lietuvių liaudies architektūra / Red. J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, J. Minkevičius, K. Šešelgis. T.2. Vilnius : Mintis, 1968;
84. Lietuvių liaudies menas. Architektūra. T. I. / Red. K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis. Vilnius : Vaga, 1957;
85. Lietuvių liaudies menas. Architektūra. T. II. / Red. K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis. Vilnius : Vaga, 1965;
86. Lietuvių liaudies menas . Mažoji architektūra. T. I. / Red. K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis. Vilnius : Vaga, 1970;
87. Lietuvių liaudies menas . Mažoji architektūra. T. II. / Red. K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis. Vilnius : Vaga, 1990;
88. Lietuvių liaudies menas . Mažoji architektūra. T. III. / Red. K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis. Vilnius : Vaga, 1992;
89. Lietuvos tarpukario architektūros palikimas: materialumo ir nematerialumo dermė: mokslo monografija / Red. R. Bertašiūtė, V. K. Balbierienė, A. Pakštalis, V. Petrulis, K. Rudokas. Kaunas: Technologija, 2015;
90. Lithuania Minor / Red. M. Brakas. New York : Lith. Research institut, 1958;

91. Likas G. 1918-1940 metų Lietuvos statybos įstatymai bei normos // Urbanistika ir architektūra. 2001. Nr.1, p.11-26;
92. Löfgren Orvar. Scenes from a Troubled Marriage: Swedish Ethnology and Material Culture Studies // Journal of Material Culture. 1997, nr. 2, p. 95-113;
93. Maliauskis A. Du Lietuvos konstitucijos projektu // Draugija. 1920. Nr. 9/10, p. 333-349;
94. Maži nameliai miestuose // Savivaldybė. 1931, Nr. 5, p. 14
95. Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra / Red. M. Purvinas. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba 2008;
96. Munjeri, Dawson. Tangible and intangible Heritage: from difference to convergence [interaktyvus]. Museum international. 2004, t.56, nr.1-2, p.14. Prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1350-0775.2004.00453.x> [žiūrėta 2018-05-18];
97. Pavyzdingas valstiečio trobų sustatymas ir sodybos planas. Vilnius: Žemės ūkio draugijos taryba, 1910;
98. Povilaitis B. Lietuvos žemės ūkis 1918-1940 m. Jo raida ir pažanga. Toronto, 1988;
99. Požėla A. Žemės reformos vykdymo apžvalga // Savivaldybė. 1931. Nr. 4 (95), p. 25;
100. Pričinauskas J. Ekonominė darbo valstiečių padėtis Lietuvoje buržuazijos valdymo metais// Mada 1955 T. 1 P. 7-42
101. Pulgis A. Kauno medinė architektūra. Priemiestis kariauja su kaimu // Lietuvos Aidas 1940-01-22;
102. Reisonas K. Molio statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1928;
103. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926;
104. Rytų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra / Red. R. Bertašiūtė, V. Vasiliauskaitė, G. Žumbakienė, R. Bortkūnas, . N. Norvaišienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba.2009;
105. Selvans Journal No2, winter 2018/ Spring 2019 published by: association

Selvans. 2018 m;

106. Statybos menas ir technika Nr. 1. 1922. p. 4-20;

107. Statybos menas ir technika Nr. 2. 1922. p. 3-15;

108. Statybos menas ir technika Nr. 3. 1922. p. 5-17;

109. Statybos menas ir technika Nr. 1. 1923. p. 7-25;

110. Statybos menas ir technika Nr. 2. 1923. p. 8-15;

111. Stauskas V. Architektas kraštovaizdyje : svečias ar organizatorius? // Archiforma. 1998. Nr.3, p. 33-38;

112. Stauskas V. Architektūra, aplinka, atostogos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012;

113. Stauskas V. Kultūros paveldo ir naujosios architektūros santykis mažosiose gyvenvietėse // Kultūros paveldas : prarastos vertybės, neišnaudotos galimybės / Red. P. Kimbrys. Kaunas : VDU Kultūros paveldo centras, 2005, p. 16-23 ir 10-20il;

114. Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai : Zervynų kaimas. T.1. Vilnius : Periodika ,1974;

115. Šešelgis K. , Urbelis M. Lietuvių liaudies architektūros paminklai : Maži padriki kaimai Lietuvos TSR nacionaliniame parke. T.2. Vilnius : Mokslas, 1980;

116. Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai : Savaimingai susiklostę kaimai. T.3. Vilnius : Mokslas, 1988;

117. Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai : Pietryčių Lietuvos gatviniai kaimai. T.4. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

118. Šešelgis K. Lietuvių liaudies architektūros paminklai : Gatviniai ir vienkieminiai Aukštaitijos kaimai. T.5. Vilnius : Savastis, 1998;

119. Šešelgis K. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996;

120. Šimoliūnas, J. Statyba. T. I-IV. Kaunas . (1937-1941);

121. Švipas V., Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936;
122. Švipas V. Trobesių dažymas. Serija „Ūkininko knyginėlis“, T. 62. Kaunas: Žemės ūkio rūnmai, 1934;
123. Švipas V. Ūkininko pirtis. Serija „Ūkininko knygyinėlis“, T. 71. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1934;
124. Tarvydas S. Lietuvos TSR kaimų sodybų tipai ir jų pasiskirstymas. Kand. disertacija 1948 m;
125. Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919-1940 metais, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.
126. Tolvaišienė N. Kauno miesto istorinės dalies vadinamos Žaliakalniu (U31) apsaugos reglamentas, 2002. Prieiga per internetą: http://www.kaunas.eu/kaunas/m/m_files/wfiles/file130.pdf;
127. Tonnies, Ferdinand. Community and Civil Society. Cambridge: Cambridge University Press, 2001;
128. Topografiniai žemėlapiai 1:50 000, 1941 m. (Raudonosios armijos generalinis štabas). Prieiga per internetą: www.geoportal.lt;
129. Užpelkis M. Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje. Paveldo pridėtinės vertės aspektai // Lietuvos medinis paveldas / Red. M. Gintalas. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006;
130. Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra / Red. R. Bertašiūtė, V. Baltrušaitis, I. Burinskaitė, G. Žumbakienė. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba. 2008;
131. Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922;
132. Vaskela G. Lietuvos kaimo gyventojai 1920-1940 m. (Socialinis ir ekonominis aspektas). Vilnius: “Academia” 1992.
133. Vaskela G. Žemės reforma Lietuvoje 1919-1940. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998;
134. Veisiejų krašto kaimo architektūra / Red. R. Bertašiūtė, A. Andriušytė. Kaunas:

Lututė, 2009;

135. Visuotinė Lietuvių enciklopedija, Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt>

136. Vyšniauskaitė A. Lietuvio namai. Vilnius : Lietuvos liaudies kultūros centro leidykla, 1999;

137. Žemėtvarka Lietuvoje / Red. V. Daugalienė, A. Bagdonas, S. Staliūnas, P. Aleknavičius, V. Gurskienė, V. Skuodžiūnas, R. Survila. Vilnius: Valstybinis Žemėtvarkos institutas, 2004;

138. Žumbakis, P. Kaimo statybos tvarkymas. Iš: Savivaldybė, Nr. 2 (37), 1938, p. 30.

139. XX amžiaus Lietuvos ir pasaulio istorija / Red. I. Kapleris, A. Meištas, K. Mickevičius, Ž. Tamkutonytė-Mikailienė. Vilnius: K. Mickevičiaus leidykla, 2009;

140. Ф. К. Белинский, Литовское народное зодчество. Москва, 1960;

141. Стаускас В. Етническая архитектура в опасности (проблемы деревянной архитектуры в национальных парках Литвы) // Ethnic culture, traditions and innovations. Kaunas : Vytautas Magnus university, 2004, p. 156-162

ŠALTINIAI:

142. Klebonišio k. (Pažaislio v.) skirstymo vienkiemiais planas 1937 m. LCVA. F-1250 A4 B3/509;

143. Pil. J. Ambrazevičiaus medinio gyvenamojo namo projektas Veršvų k., Raudondvario v., Kauno aps. Želvys M. 1933m. m. KRVA, f. 17, b. 68-123;

144. 5 ha Ūkio trobesių projektas. V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. Skyrius;

145. Pil. Grabausko Kazio gyvenamojo namo projektas. fasadai. Julijanavos k. Garliavos v. Kauno aps. Šusteris A. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 35-113;

146. Pil. Jono Sprangausko gyvenamojo namo projektas Pakalniškių k., Aukštosios Panemunės v. Kauno aps. Helcermanas B. 1932 m. KRVA, f. 17, b. 26-53;

147. Pil. Kosto Dautarto gyvenamojo namo ir ūkinio pastato projektas Michalinavos k., Raudondvario v., Kauno aps. Reingardas T. 1933 m. KRVA, f. 17, b. 68-194;

148. Pil. Jono Laurinavičiaus gyvenamojo namo su ūkio trobesiu projektas Vičiūnų k. Aukštosios Panemunės v. Kauno aps. Getneris J. 1935 m. KRVA, f. 17, b. 25-23;
149. Pil. J ir M. Sabalių gyvenamojo namo ir ūkio trobesio projektas Prandzeliavos dv. Aukštosios Panemunės k. Kauno aps. Kozarinas V. 1939 m. KRVA, f. 17 b. 26-2;
150. Pil. Stanaičio gyvenamojo namo projektas Vingytės k. A. Panemunės v. Kauno aps. Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. 1934 m. KRVA, f. 17, b. 26-58;
151. Pil. Stungurienės Julijos gyvenamojo namo ir ūkio pastato projektas Plikukalnio k. A. Panemunės v. Kauno aps. Steikūnas R. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 26-97;
152. Pil. Dominikos Belejevienės gyvenamojo namo ir sandėlio projektas Gričiupio km. Pažaislio v. Kauno aps. Steikūnas R. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-96;
153. Pil. Laskausko Vinco gyvenamojo namo ir tvartelio projektas Zuikinės km. A. Panemunės v. Kauno aps. Markauskas J. 1936 m. KRVA, f. 17, b. 26-290;
154. Jakaitienės Michalinos gyvenamojo namo ir sandėlio projektas Julijanavos k. Garliavos v. Kauno aps. Šusteris A. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 35-211;
155. Pil. B. S. Froko vilos projektas A. Panemunės v. Kauno aps. KRVA, f. 17, b. 23;
156. Ūkininko Juozo Trečioko gyvenamojo namo projektas Armališkių k. A. Panemunės v. Kauno aps. Ambrazevičius V. 1940 m. KRVA, f. 17, b. 26-180;
157. Pil. Butkevičiaus Prano sodybos situacijos planas. Birulikių k. Pažaislio v. Kauno aps. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-162;
158. Pil. Grumnicko Jono gyvenamojo namo projektas Ramučių k. Pažaislio v. Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. KRVA, f. 17, b. 60-298;
159. Suvalkietiška stuba Marijampolės raj. LII, neg. Nr. 24615;
160. Pil. A ir F. Bareišių gyvenamojo namo projektas Mikalinavos km. Raudondvario v. Kauno aps. Sabalys J. 1938m. KRVA, f. 17, b. 68-111;
161. Pil. K. ir J. Burauskų gyvenamojo namo projektas Gričiupio km. Pažaislio v. Kauno aps. Segalauskas J. KRVA, f. 17, b. 60-148;
162. Pil. Dagio Jono gyvenamojo namo projektas Muravos km. Pažaislio v. Kauno

aps. Šusteris A. KRVA, f. 17, b. 60-181;

163. Pil. S. ir M. Galvanauskų gyvenamojo namo projektas Birutės I km. , Garliavos v. Kauno aps. Šusteris A. 1938m. KRVA, f. 17, b. 35-49;

164. Pil. Vinco Brovkos gyv. namo projektas Muravos km. Pažaislio v. Kauno aps. Markauskas J. 1936, KRVA, f. 17, b. 60-144;

165. Pil. Fridkuvienės Michalinos gyv. namo priestato statybos projektas Julijanavos km. Garliavos v. Kauno apskr. Šusteris A. 1939. KRVA, f. 17, b. 35-33;

166. Pil. Astrausko Kazio gyv. namo projektas Michalinavos k. Raudondvario v. Kauno apskr. 1939m. Šusteris A. KRVA, f. 17, b. 68-64;

167. Pil. Kazio Andruškevičiaus gyvenamojo namo projektas. Gričiupio k. Pažaislio v. Kauno aps. Steikūnas R. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-1;

168. Pil. Rasikevičiaus Simono gyv. namo projektas. A. Panemunės v. Kauno apskr.. KRVA, f. 17, b. 25;

169. Pil. Marijonos Gaidelienės gyvenamojo namo projektas. Gričiupio k. Pažaislio v. Kauno aps. Mačiūnas V. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 23-53;

170. Pil. E. ir J. Galinaičių gyvenamojo namo projektas. Tirkeliškių k. Garliavos v. Kauno aps. Varneckis J. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 35-48;

171. Pil. Kazimiero Bartosevičiaus gyvenamojo namo projektas. Muravos k. Pažaislio v. Kauno aps. Šusteris A. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-90;

172. Pil. Pažeros Antano gyvenamojo namo projektas Rokų k., Aukštosios Panemunės v. Kauno aps. Šusteris A. 1936 m. KRVA, f. 17, b. 26-249;

173. Pil. Juozo Gudiškio pastato skirta mokyklai projektas Veiverių g. 87. KRVA, f. 17, b. 35.

174. Gyvenamojo namo Pavietavos km., Seredžiaus v. inventorinė byla., savininkės Angelės Veličkienės asmeninis archyvas;

175. Gyvenamojo namo Burbiškių k, Seredžiaus v. inventorinė byla., savininkės V. L. Štulienės asmeninis archyvas;

176. 1996 m. Kultūros ministro 1996-07-17 įsakymu Nr. 71 patvirtintas Trakų

senamiesčio tvarkymo ir naudojimo režimo istorinis atraminis planas. Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos archyvas;

177. 2017 Statybinės medienos įkainiai (pateikiami VĮ Valstybinė miškų urėdija) Prieiga per internetą http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=19572 [žiūrėta 2018-09-20];

178. Lietuvos teritorijos ortofoto (palydovinių nuotraukų/nuotraukų iš lėktuvo) duomenų bazė nuo 1996 m. iki 2018 m. Prieiga per internetą <http://www.geoportal.lt>;

INTERVIU:

179. Interviu su buv. Punios girininkijos girininku Rimgaudu Aleknavičiumi (2019-01 Punia)

180. Interviu su Biocon Valley įkūrėju, tarptinės organizacijos ISFT įkūrėju Akademiku Prof. mult. dr. Horst Klinkmann. (2020-02-12 Rostokas, Vokietija).

181. Interviu su Vokietijos aplinkosaugos ir kraštovaizdžio apsaugos organizacijos „Euronatur“ vienu iš steigėjų Prof. Hannes Knapp (2020-02-12 Rostokas, Vokietija).

182. Interviu su dr. Joseph Marria Mallarach IUCN WCPA (pasaulinio saugomų teritorijų koordinavimo tinklo) nariu (2019-10-05 Girona, Ispanija).

PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA:

Spausdinti straipsniai:

1. Čepinskas S., Bertašiūtė R. Kaimo sodybų tvarkymas ir reguliavimas Tarpukario Lietuvoje // Liaudies Kultūra 2011 Nr. 6 / 141 ISSN 0236-0551
2. Čepinskas S., Bertašiūtė R. Kauno apskrities kaimo vietovių sodybos ir gyvenamieji namai tarpukariu // Liaudies Kultūra 2013 Nr. 1 / 148 ISSN 0236-0551
3. Čepinskas S., 1918-1940 m. Kauno priemiesčių architektūra // Gimtasai Kraštas 2021 Nr. 1 ISSN 2029-0101

Konferencijos:

2012m. Šešėlgio skaitymai, pranešimas „Ecologic solutions of rural interwar period architecture in Lithuania.

2013m. Šešėlgio skaitymai, pranešimas „Tarpukario Kauno apskrities kaimo vietovių ir Kauno priemiesčių gyvenamųjų namų architektūra“. // Mokslas – Lietuvos ateitis 2013 Nr. 5 / ISSN 2029-2341

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS:

1. Klebonišio k. (Pažaislio v.) skirstymo vienkiemiais planas 1937 m. LCVA. F-1250 A4 B3/509.
2. Pil. Juozo Beliajevo sklypo parceliacijos projektas Gričiupio km., Kauno apskr., 1936 m. KRVA, f. 17, b. 60-105.
3. „Lietuviško“ stiliaus gyvenamųjų namų pavyzdžiai. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917. p. 11; 12; 13; 35.
4. „Zakopanės“ stiliaus gyvenamojo namo pavyzdys. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 15.
5. „Lietuviško“ stiliaus gyvenamojo namo planas. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 43.
6. Rekomenduojamo gyvenamojo namo planas. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 44.
7. Rekomenduojamo gyvenamojo namo ūkiui iki 5 ha. planas. Statybos menas ir technika Nr. 1. 1922, p. 15.

8. Rekomenduojamo gyvenamojo namo planas. Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 23.
9. Rekomenduojamo gyvenamojo namo planas. Vanagaitis R. Ūkio statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 23.
10. Rekomenduojamo gyvenamojo namo ūkiui iki 5 ha planas. 5 ha ūkio trobesių projektas. V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.
11. Ūkio sodybos gyvenamojo pastato, sublokuoto su ūkiniais pastatais planas. Pavyzdingas valstiečio trobų sustatymas ir sodybos planas. Vilnius: Žemės ūkio draugijos taryba, 1910.
12. „Lietuviško“ stiliaus gyvenamojo namo vaizdas. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 43.
13. Rekomenduojamo gyvenamojo namo fasadai. Januševičius P. Namai. Jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medega, statymas, papuošimas, išvaizdos ir planai. Dovanėlė kaimiečiams. Kaunas: Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktuvių atminimui, 1917, p. 47.
14. Rekomenduojamo gyvenamojo namo ūkiui iki 5 ha fasadai. Statybos menas ir technika Nr. 1. 1922, p. 15.
15. Molinio gyvenamojo namo projektas. Pagrindinis fasadas. Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 33.
16. Sodybos gyvenamojo namo projektas. Fasadai. Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 94.
17. Rekomendacinio gyvenamojo namo projekto vaizdas. Švipas V., Kaimo statyba. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidykla, 1936, p. 127.
18. Gyvenamojo namo projektas. Vizualizacija. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 166.
19. Gyvenamojo namo projektas. Vizualizacija. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 180.
20. Sodybos ūkinio pastato projektas. Fasadas ir pjūvis. Vanagaitis R. Kaimo statyba.

Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 90.

21 A. Svirno projektas. Vizualizacija. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 249.

21 B. Ūkio pastatas. Projekto fragmentas. V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB Retų sp. skyrius.

22. Didelės kaimo sodybos tvarto projektas. Fasadas. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 243.

23. Pagalbinio kaimo sodybos pastato projektas. Fasadas. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 206.

24. Etninio gyvenamojo namo langų apvadų pavyzdžiai. Statybos menas ir technika, 1922, p. 13.

25. Priemenės motyvas XIX a. architektūros pavyzdys, Panevėžio r. Statybos menas ir technika, 1922, Nr. 1. p. 12.

26. Gyvenamojo namo langų puošybos pavyzdžiai. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 193.

27. A) Gyvenamojo namo langų puošybos pavyzdžiai. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 193; B) Gyvenamojo namo langų puošybos pavyzdžiai. Gimbutas L. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Aukštesnioji Technikos mokykla, 1929, p. 211.

28. Polinių pamatų įrengimas. Pjūvis. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 106.

29. Sienų mūrijimo su oro tarpu pavyzdžiai. Reisonas K. Žemės ūkio statyba. Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1926, p. 120.

30. 5 ha ūkiui skirtos kaimo sodybos projektas. V. Landsbergis Žemkalnis, 1927. KAVB sp. skyrius.

31. Sodybos projektas. Sodybos vaizdas iš viršaus. Vanagaitis R. Kaimo statyba. Šiauliai: Kultūra, 1922, p. 86.

32. Kaimo sodybos projektas. Vaizdas iš viršaus. Kaip kurti ir tvarkyti sodybą. Serija „Ūkininko knygynėlis“, T. 53. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933, p. 29.

33. Sodyba Vainatrakio k., A.Panemunės valsč. nuotrauka autoriaus 2016-05.
34. Sodyba Pieštvenų k., A.Panemunės valsč. nuotrauka autoriaus 2016-11.
- 35 a). Pil. Butkevičiaus Prano sodybos situacijos planas. Biruliškių k. Pažaislio v., Kauno aps. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-162; b) Pil. Grumnicko Jono gyvenamojo namo projektas Ramučių k., Pažaislio v. Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. KRVA, f. 17, b. 60-298.
36. Sodybos Gadvaišių k., Seredžiaus v., plano kaita 1996–2016 m. ortofoto duomenys www.geoportal.lt.
37. Dvigalė stuba Margininkų k., Pakuonio v., Kauno apskr., nuotrauka autoriaus 2016-04.
38. Žemaitiška troba stat. m. 1888m.Vincentavos k., Čekiškės v. Kauno apskr., nuotrauka autoriaus 2016-11.
39. Pil. Jono Sprangausko gyvenamojo namo projektas Pakalniškių k., Aukštosios Panemunės v., Kauno aps. Helcermanas B. 1932 m. KRVA, f. 17, b. 26-53.
40. Pil. Pažeros Antano gyvenamojo namo projektas Rokų k., Aukštosios Panemunės v., Kauno aps. Šusteris A. 1936 m. KRVA, f. 17, b. 26-249.
41. a) Gyvenamasis namas Kampų II k. Babtų v. Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-09; b) Gyvenamasis namas Padubysio k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-10; c) Gyvenamasis namas Nociūnų k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11; d) Gyvenamasis namas Naujųjų Bernatonių k., Raudondvario v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-09.
42. Pil. Jacevičiaus Prano gyvenamojo namo projektas Julijanavos k., Kauno aps. Šusteris A. Garliavos v., KRVA, f. 17, b.-35.
43. a) Gyvenamasis namas Pabrėžos g. 15, Kaunas (Buv. Birutės II priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; b) Gyvenamasis namas Pabrėžos g. 39, Kaunas (Buv. Birutės II priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; c) Gyvenamasis namas Drebulių g. 10, Kaunas (Buv. Yliškių priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08, d) Gyvenamasis namas Pabrėžos g. 33, Kaunas (Buv. Birutės II priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; e) Gyvenamasis namas Erdvės g. 20, Kaunas (Buv. Linksmadvario priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; f) Gyvenamasis namas

Ilgoji g. 14, Kaunas (Buv. Birutės I priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; g) Gyvenamasis namas Ančios g. 2, Kaunas (Buv. Julijanavos priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-09.

44. Pil. Jono Laurinavičiaus gyvenamojo namo su ūkio trobesiu projektas Vičiūnų k. Aukštosios Panemunės v., Kauno aps. Getneris J. 1935 m. KRVA, f. 17, b. 25-23.

45. Pil. J ir M. Sabalių gyvenamojo namo ir ūkio trobesio projektas Prandzeliavos dv. Aukštosios Panemunės k., Kauno aps. Kozarinas V. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 26-2.

46. Pil. Stanaičio gyvenamojo namo projektas Vingytės k., A. Panemunės v., Kauno aps. Žemės ūkio rūmų statybos skyrius. 1934 m. KRVA, f. 17, b. 26-58.

47. a) Gyvenamasis namas Pabrėžos g. 37, Kaunas (Buv. Birutės II priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; b) Gyvenamasis namas Erdvės g. 14, Kaunas (Buv. Linksmadvario priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; c) Gyvenamasis namas Erdvės g. 21, Kaunas (Buv. Linksmadvario priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; d) Gyvenamasis namas Maisto g. 6, Kaunas (Buv. Linksmadvario priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; e) Gyvenamasis namas Laiptų g. 10, Kaunas (Buv. Yliškių priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08. f); Gyvenamasis namas Veisiejų g. 4, Kaunas (Buv. Julijanavos priemiestis). Nuotrauka autoriaus 2017-08.

48. a) Gyvenamasis namas Armeniškių k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2017-09; b) Gyvenamasis namas Pieštvenų k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11; c) Gyvenamasis namas Padubysio k., Čekiškės v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-12; d) Gyvenamasis namas Vitkūnų k. Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11; e) Gyvenamasis namas Žydeikiškių k., Kruonio v. Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-04; f) Gyvenamasis namas Džiaugių k., Veliuonos v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11.

49. a). Gyvenamasis namas Lygainių k., Vilkijos v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-09; b) Gyvenamasis namas Jurgiškių k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11; c) Gyvenamasis namas Dievogalos k., Garliavos v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-07; d) Gyvenamasis namas Pavietaivos k., Seredžiaus v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-12; e) Gyvenamojo namo Pavietaivos k., Seredžiaus v., Kauno aps. planas (inventorinė byla). Savininkės asmeninis archyvas. Nuotrauka autoriaus 2016-12.

50. a) Gyvenamasis namas Upninkėlių k., Jonavos v., Kauno aps., nuotrauka

autoriaus 2017-01; b) Gyvenamasis namas Jurkonių k., Jonavos v. Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2017-01; c) Gyvenamasis namas Plikų k., Čekiškės v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-12; d) Gyvenamasis namas (Tirkšlių) Rupunių k., Raudondvario v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-08; e) Gyvenamasis namas Voskaičių k., Čekiškės v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-11; f) Gyvenamasis namas Dievogalos k., Garliavos v., Kauno aps., nuotrauka autoriaus 2016-07.

51 a). Jankausko Vinco gyv. namo projektas Zuikinės k., A Panemunės v., 1934 m. KRVA, f. 17, b. -26, 293; b) sodybinis gyvenamasis namas Burbiškių k., Seredžiaus v., (226 m²) bendras vaizdas 2016 m. nuotr. ir planas (inventorinė byla, savininkės asmeninis archyvas) Burbiškių k., Seredžiaus valsč.

52. Kauno apskrities gyvenamųjų namų langų pavyzdžiai, nuotraukos autoriaus 2016 m..

53. Kauno apskrities gyvenamųjų namų mansardinis dalies pavyzdžiai (Upninkėlių k., Jonavos v.; Padubysio k., Čekiškės v., Vitkūnų k. Seredžiaus v., Jurgiškių k., Seredžiaus v.), nuotraukos autoriaus. 2016 m.

54. Gyvenamųjų namų atviro tipo prieangiai (Virbaliūnų k., Vilkijos v., Plikų k. Čekiškės v., Padubysio k., Čekiškės v., Vitkūnų k., Seredžiaus v., Grivančių k., Seredžiaus v.), nuotraukos autoriaus 2016 m.

55. Gyvenamųjų namų įstiklintos paradinės verandos. (a) Suvalkietiška stuba Marijampolės raj. LII, neg. Nr. 24615; b) Vainatrakio k., A. Panemunės v., c) Šlienavos k., A. Panemunės v.; d) Padubysio k., Čekiškės v., e. Kampų II k., Babtų v., b-e nuotraukos autoriaus 2016 m.).

56. Ūkiniai gyvenamųjų namų prieangiai (Jurgiškių k., Seredžiaus v., Grivančių k., Seredžiaus v., Plikų k., Čekiškės v., Aukštakaimio k., Jonavos v., Dobilijos k., Pakuonio v., nuotraukos autoriaus 2016 m.).

57. Gyvenamųjų namų su nuomai skirtais butais projektų fragmentai. a) M. ir S. Galvanauskų gyv. namo projektas Birutės k., Garliavos v.; 1939m. KRVA, f. 17, b. 35-49; b) Vinco Brovkos Gyvenamojo namo projektas Muravos k., Pažaislio v.; 1936 KRVA, f. 17, b. 60-144; c) Fridkuvienės Michalinos gyv. namo projektas Julijanavos km. Garliavos v. 1939m. KRVA, f. 17, b. 35-33

58. a) Astrausko Kazio dviejų butų (po 26 m²) gyvenamojo namo Michalinavos k. Raudondvario v., projektas 1939 m. KRVA, f. 17, b. 68-64; b). Kazio

Andriuškevičiaus trijų butų (po 19.5 m²) gyvenamojo namo Gričiupio k., Pažaislio v., projektas 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60.

59. Pav. 89 a) Rasikevičiaus Simono Keturbučio gyv. namo projekto fragmentas A. Panemunės v., KRVA, f. 17, b. 25; b) gyvenamasis namas Universiteto g. 6 (Linksmadvaryje), 2017 m. nuotrauka.

60. a) ir b). Gyvenamieji namai Vyčio g. 16 ir 24, Kaunas. Buv. Linksmadvario priemiestis. 2017 m. nuotraukos.

61. Nuomojami keturbutiniai namai: a) Dominikos Beliajevienės 81,2 m² gyv. namo projektas Gričiupio k., Pažaislio v., 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-96 b) Marijonos Gaidelienės 108 m² gyv. namo projektas Vičiūnų k., A. Panemunės v., 1931 m. KRVA, f. 17, b. 23-55.

62. Mediniai dviaukščiai daugiabučiai gyvenamieji namai a). Yliškės (neišliškės), b). Linksmadvaris. 2017 m. nuotraukos.

63. Pil. Jakaitienės Michalinos gyvenamojo namo projektas. Julijanavos k., Garliavos v., Kauno aps. Šusteris A. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 35-211.

64. Mūriniai daugiabučiai Universiteto g. 8, Kaunas; Vytauto g. 66, Garliava, Nuotraukos autoriaus 2017 m.

65. a) Gyvenamasis namas Veiverių g. 97, Kaunas (Buv. Birutės I priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08; b) Gyvenamasis namas Kopūstų g. 13, Kaunas, nuotrauka autoriaus 2020-07; c) Gyvenamasis namas Kopūstų g. 4, Kaunas, nuotraukos autoriaus 2020-07.

66. a) Pil. E. ir J. Galinaičių gyvenamojo namo projektas. Tirkeliškių k. Garliavos v. Kauno aps. Varneckis J. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 35-48; b). Gyvenamasis namas Kiečių g. 15, Kaunas (Birutė I), nuotrauka autoriaus 2017-08.

67. Pil. Kazimiero Bartosevičiaus gyvenamojo namo projektas. Muravos k. Pažaislio v. Kauno aps. Šusteris A. 1939 m. KRVA, f. 17, b. 60-90.

68. Gyvenamųjų namų pamatų fragmentai: a) Virbaliūnų k., Vilkijos v., 1920 m. b) Šilaitynės k., Seredžiaus v., c) Taurakiemio k., Pakuonio v., nuotraukos autoriaus 2016 m.

69. a– b Mediniai daugiabučiai Universiteto g. 4, ir Gudyno g. 2 Kaunas (Linksmadvaris), nuotraukos autoriaus 2017 m.

70. a ir b) Gyvenamieji daugiabučiai namai Pievų g. 2 (Birutė I); Kernavės g. 12, (Vilijampolė ir Mikalinava). 2017 m. nuotraukos autoriaus.
71. Pil. B. S. Froko vilos projektas A. Panemunės v., Kauno aps. KRVA, f. 17, b. 23.
72. Gyvenamasis namas Paryžiaus k., Jonavos v., nuotrauka autoriaus 2017-05.
73. Gyvenamasis namas Universiteto g. 7, Kaunas (Buv. Linksmadvario priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-08.
74. Pav. 74. Pil. Stungurienės Julijos gyvenamojo namo ir ūkio pastato projektas Plikukalnio k. A. Panemunės v., Kauno aps. Steikūnas R. 1938 m. KRVA, f. 17, b. 26-97.
75. a). Pil. A ir F. Bareišių gyvenamojo namo projekto fragmentas Mikalinavos km. Raudondvario v. Kauno aps. Sabalys J. 1938m. KRVA, f. 17, b. 68-111; b) Pil. K. ir J. Burauskų gyvenamojo namo projekto fragmentas Gričiupio km. Pažaislio v. Kauno aps. Segalauskas J. KRVA, f. 17, b. 60-148; c). Pil. Dagio Jono gyvenamojo namo projekto fragmentas Muravos km. Pažaislio v. Kauno aps. Šusteris A. KRVA, f. 17, b. 60-181.
76. a) Pil. J. Ambrazevičiaus medinio gyvenamojo namo projekto fragmento fragmentas Veršvų km. Raudondvario v. Kauno aps. Želvys 1933m. KRVA, f. 17, 68-123; b). Gyvenamasis namas Žemoji g. 8. Birutė I. buv. priemiestis, nuotrauka autoriaus 2017-08.
77. a) Ūkininko Juozo Trečioko gyvenamojo namo projektas Armališkių k., A. Panemunės v., Kauno aps. Ambrazevičius V. 1940 m. KRVA, f. 17, b. 26-180; b) to paties g. namo vaizdas 2017m. Nuotrauka autoriaus. 2017-08.
78. Gyvenamasis namas Sniegenų g. 2. Birutė I, buv. priemiestis, nuotrauka autoriaus 2017-08.
79. Gyvenamasis namas Maisto g. 10. Linksmadvario buv. priemiestis, nuotrauka autoriaus 2017-09.
80. Gyvenamasis namas Erdvės g. 5. Linksmadvario buv. priemiestis, nuotrauka autoriaus 2017-08.
81. Gyvenamasis namas Universiteto g. 11. Linksmadvario buv. priemiestis, nuotrauka autoriaus 2017-08.

82. Kiemo rūšių pastatai: a) Novos k., Zapyškio v.; b). Zuikinės k., A.Panemunės v.; c) Gadvaišų k. Seredžiaus v., nuotraukos autoriaus 2016–2017 m.
83. Svirnų pastatai: a) Padubysio k., Seredžiaus v.; b) Padubysio k., Čekiškės v., c,d) Padubysio k., Čekiškės v., nuotraukos autoriaus 2016 m.
84. Ūkio pastatai. a) daržinės pastatas Paraželių k. A. Panemunės v.; b) Ūkio pastatas Plikų k., Čekiškės v.; c) tvartas Jurkonių k., Jonavos v., nuotraukos autoriaus 2016-2017 m.
85. a–b: ūkio pastato pamatų fragmentai; c: tašyto akmens mūras ūkio pastato sienoje. 2016 m. nuotraukos.
86. Natūroje ištirtų vienkiemių esama apgyvendinimo situacija. schema parengta remiantis GIS Centro 2004m. topografinio žemėlapiu pagrindu. Sodybos suskirstytos į pastoviai gyvenamas, poilsiui naudojamas, negyvenamas ir apleistas. Sudarė autorius. 2017m.
87. Gyvenamasis namas Žardiškių k. Veliuonos v., Detalė (sijos jungtis su siena) nuotrauka autoriaus 2017-09.
88. a) Gyvenamasis namas Brūžės k., Vilkijos v., nuotrauka autoriaus 2018 m; b) Gyvenamasis namas Žilvičių g. 33, Kaunas (buv. Birutės I priemiestis), nuotrauka autoriaus, 2017-08.
89. Gyvenamasis namas Miškinų k., Raudondvario v., nuotrauka autoriaus 2018 m;
90. a) Gyvenamasis namas Brūžės k., Vilkijos v., nuotrauka autoriaus 2018-07; b) Gyvenamasis namas Julijanavos g. 41, Kaunas (buv. Yliškių priemiestis), nuotrauka autoriaus 2017-09.
91. Gyvenamasis namas Padubysio k., Seredžiaus v., nuotraukos autoriaus 2016-10 ir 2018-07.
92. Gyvenamasis namas Digrių k., Garliavos v., nuotrauka autoriaus 2016-07.
93. Gyvenamasis namas Ilgoji g. 9, Kaunas (buv. Birutės I priemiestis), nuotrauka autoriaus, 2017-08.
94. Ūkio pastatas Margininkų k., Pakuonio v., Kauno apskr., nuotrauka autoriaus, 2016-05.

95. Gyvenamasis namas Rainių g. 50, Kaunas, nuotrauka autoriaus 2017-11.
- 96 Karklų g. 14, Kaunas (buv. Birutės I priemiestis), nuotrauka autoriaus, 2017-08.
- 97 – 98 Gyvenamasis namas Dariaus ir Girėno g. 41, Kaunas (buv. Linksmadvario priemiestis) 2012 ir 2017 m. vaizdas (2012-google street view duomenų bazė), 2017 nuotrauka autoriaus, 2017-08.
99. Gyvenamasis namas Vilkijos v., nuotrauka autoriaus, 2018-08.
100. Gyvenamasis namas Žilvičių g. 54, Kaunas, nuotrauka autoriaus, 2017-08.
101. Gyvenamasis namas Lazduonių k., Čekiškės v., nuotrauka autoriaus, 2018-08.
102. Gyvenamasis namas Linkuvos k., Kauno apskr., nuotrauka autoriaus 2017-11.
103. Sovietmečio užstatymas Birutės I buv. priemiestyje, nuotrauka autoriaus, 2017.
104. a) Gyvenamasis namas Padauguvos k., Vilkijos v., Kauno apskr., nuotrauka autoriaus, 2016; b) gyvenamasis namas Darbininkų g. 22, Garliava, nuotrauka autoriaus, 2017-08.
105. a) Gyvenamasis namas Virbaliūnų k. Vilkijos v. Nuotrauka autoriaus, 2016-07; b) Gyvenamasis namas Pagausančio k., Čekiškės v., nuotrauka autoriaus 2017-12.
106. a) garažas žemės ūkio technikai Voskaičių k., Čekiškės v., nuotrauka autoriaus 2016-11; b) garažas su sandėliu, Pavietavos k., Seredžiaus v., nuotrauka autoriaus 2016-12.
107. a) svirnas Pieštvenų k., nuotrauka autoriaus; 2016-11; b) daržinė Nociūnų k., nuotrauka autoriaus 2016-11.
108. a) Gyvenamasis namas Vitkūnų k., Kruonio v., nuotrauka autoriaus, 2018m; b) Gyvenamasis namas Biliūnų k., Raudondvario v. nuotrauka autoriaus 2017-09;
109. Gyvenamasis namas Nociūnų k., Seredžiaus v., nuotrauka autoriaus 2016-11; b) gyvenamasis namas Žilvičių g. 9, Kaunas (buv. Birutė I priemiestis), nuotrauka autoriaus, 2017 m.
110. Pastatas Vytauto g.54, Garliava, 2012 (šaltinis: „Google street view“ duomenų bazė), ir 2017, nuotrauka autoriaus.
111. a). Julijanavos buv. Kauno priemiesčio užstatymo fragmentas, nuotrauka

autorius, 2017 m; b). gyvenamasis namas Grivančių k. Seredžiaus v., nuotrauka autorius, 2018 m.

112. Gyvenamasis namas Veiverių g. 61, Kaunas, 2012 (šaltinis: „Google street view“ duomenų bazė), nuotrauka autorius, 2017 m.

113. Gyvenamasis namas Raudondvario pl. 106, Kaunas, 2012 m. (šaltinis: „Google street view“ duomenų bazė) ir 2017 nuotrauka autorius.

114. Pastatas Veiverių g. 107. 2012 m. (duomenys iš www.archimete.lt), 2018 nuotrauka autorius.

115. a) gyvenamasis namas Gegužėnų k., Čekiškės v., nuotrauka autorius, 2018 m.; b) gyvenamasis namas Karaligrio k., Čekiškės v. nuotrauka autorius, 2018 m.

116. Gyvenamasis namas Kiečių g. 15, Kaunas. 2012 m (šaltinis: „Google street view“ duomenų bazė) ir 2018 m., nuotrauka autorius.

117. a) Laiptų gatvės dalies vaizdas, Kauno m. (buv. Yliškių priemiestis) nuotrauka autorius 2017m; b). Maisto g. dalies vaizdas, Kauno m. (buv. Linksmadvario priemiestis) nuotrauka autorius, 2017 m.

118. Gyvenamasis namas Julijanavos g. 39, 2012 m (www.archimede.lt duomenų bazė) ir 2018 m. nuotrauka autorius.

119. a) Pil. Juozo Gudiškio pastato, skirto mokyklai, projektas Veiverių g. 87. KRVA, f. 17, b. 35; b) pastato vaizdas 2012 m. (šaltinis: „Google street view“ duomenų bazė); c). 2015 m. griovimo darbai (www.archimede.lt duomenų bazė).

120. a) Kruonio valsčiaus teritorijos dalis. Raudonosios armijos generalinio štabo 1:50 000 mastelio topografinis žemėlapis; 1940 m. b) Kruonio valsčiaus teritorijos dalis. GIS Centro 1:50 000 mastelio topografinis žemėlapis. 2004 m.

121. Stebeikių k. Kruonio valsč. sodybų palydovinė nuotrauka. 2009 ir 2016 m. www.maps.lt.

122. a) A. Panemunės valsčiaus teritorijos dalis Raudonosios armijos generalinio štabo 1:50 000 mastelio topografinis žemėlapis; 1940 m.; b). A. Panemunės valsčiaus teritorijos dalis. GIS Centro 1:50 000 mastelio topoografinis žemėlapis. 2004 m.

123. a) Babtų valsčiaus teritorijos dalis, Raudonosios armijos generalinio štabo 1:50 000 mastelio topografinis žemėlapis. 1940 m.; b) Babtų valsčiaus teritorijos

dalis. GIS Centro 1 : 50 000 mastelio topografinis žemėlapis. 2004 m.

124. Piepalių k., Babtų valsč. sodybų palydovinė nuotrauka. www.maps.lt.

125. Zacišiaus k., Babtų valsč. sodybų palydovinė nuotrauka. www.maps.lt.

126. Natūroje ištirtų vienkiemių sodybų autentiškumo išlikimo ir vertingų pastatų situacijos schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudoti GIS centro 2004 m. topografiniai 1 : 10000 mastelio žemėlapiai.

127. Kauno priemiesčių, iki 1940 m. prijungtų prie Kauno miesto išsidėstymas. Schema. sudarė autorius. Schemos pagrindu panaudoti GIS centro 2004 m. topografiniai 1 : 10000 mastelio žemėlapiai.

128. Kauno priemiesčių, iki 1940 m. išlikusių už Kauno miesto ribos išsidėstymas. Schema. sudarė autorius. Schemos pagrindu panaudoti GIS centro 2004 m. topografiniai 1 : 10000 mastelio žemėlapiai.

129. a) Birutės I priemiesčio fragmentas iš paukščio skrydžio (**www.bing.com** duomenų bazė); b) Birutės I priemiesčio išlikę 1918-1940 m. pastatai, jų išlikimo kokybė ir architektūrinė vertė. Schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudotas www.maps.lt žemėlapių fragmentas.

130. a) Linksmadvario priemiesčio fragmentas iš paukščio skrydžio (**www.bing.com** duomenų bazė); b) Linksmadvario priemiesčio išlikę 1918-1940 m. pastatai, jų išlikimo kokybė ir architektūrinė vertė. Schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudotas www.maps.lt žemėlapių fragmentas.

131. a) Julijanavos priemiesčio fragmentas iš paukščio skrydžio (**www.bing.com** duomenų bazė); b) Julijanavos priemiesčio išlikę 1918-1940 m. pastatai, jų išlikimo kokybė ir architektūrinė vertė. Schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudotas www.maps.lt žemėlapių fragmentas.

132. a) Yliškių priemiesčio fragmentas iš paukščio skrydžio (**www.bing.com** duomenų bazė); b) Yliškių priemiesčio išlikę 1918-1940 m. pastatai, jų išlikimo kokybė ir architektūrinė vertė. Schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudotas www.maps.lt žemėlapių fragmentas.

133. a) Garliavos priemiesčio fragmentas iš paukščio skrydžio (**www.bing.com** duomenų bazė); b) Garliavos priemiesčio išlikę 1918-1940 m. pastatai, jų išlikimo kokybė ir architektūrinė vertė. Schema. sudarė autorius. Pagrindu panaudotas www.maps.lt žemėlapių fragmentas.

maps.lt žemėlapis fragmentas.

134. Darbe tirtų vienkienių sodybų išsidėstymo geografinė situacija. Schemos sprendiniai parengti pagal: Lietuvos Nacionalinis atlasas. T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius : Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014. brėžinys „Bendrasis geografinis žemėlapis“, p. 40.

135. Kauno apskrities žemėvaizdžiai. Darbe tirtų vienkienių išsidėstymas juose. Schemos pagrindu panaudota: Lietuvos Nacionalinis atlasas. T.I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis. Vilnius: Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Vilniaus universitetas, 2014. brėžinys „Gamtinio kraštovaizdžio tipai“, p. 109.

136. Darbe tirtų sodybų išsidėstymas pagal bendrą apskrities kraštovaizdžio pobūdį. Schema parengta vadovaujantis : Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtinto Lietuvos Respublikos nacionalinio kraštovaizdžio tvarkymo plano brėžinio Nr. 1 „Kraštovaizdžio tvarkymo zonos“ sprendiniais.

137. Darbe tirtų sodybų išsidėstymas pagal apskrities kraštovaizdžio estetinį potencialą. Schema parengta vadovaujantis Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2015-10-02 įsakymu Nr. D-703 patvirtinto Lietuvos Respublikos nacionalinio kraštovaizdžio tvarkymo plano brėžinio Nr. 3 „Kraštovaizdžio estetinis potencialas“ sprendiniais.

138. Darbe tirtų sodybų išsidėstymas pagal kraštovaizdžio vaizdingumo tipus. Schemos sprendiniai parengti pagal: Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. Grafinė dalis: Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga. Brėžinys: Kraštovaizdžio vaizdingumo tipų pasiskirstymas savivaldybių teritorijose. Prieiga per internetą: www.bendrasisplanas.lt [Žiūrėta: 2019-01-21].

139. Sodybų aplinkos pokyčiai dėl neigiamų antropogeninių veiksnių: Žydeikiškių km., šalia vienkiemio iškirstas miškas (2016 m. ir 2019 m. nuotraukos autoriaus).

140. Kauno apskrities kraštovaizdžio kaitos tendencijos. Schema. Parengta pagal: Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano esamos būklės analizė. V dalis. 11 schema „Kraštovaizdžio formavimas ir apsauga“. Prieiga per internetą: <http://www.bendrasisplanas.lt/esamos-bukles-analize-2/> [žiūrėta 2019-01-30].

141. Kauno apskrityje darbe tirtų sodybų gretimybėje esančio Dubravų miško deforestizacija. Schema parengta vadovaujantis www.geoportal.lt duomenų bazėje prieinama ortofoto medžiaga nuo 1995 m. iki 2018 m.
142. Teritorija Paprienių k., Čekiškės v., 2005 ir 2016 m. agrarizacijos tendencijos ir vertingos architektūros objektų praradimas. Duomenys iš www.geoportal.lt.
143. a) Vienkiemis Padubysio k., Čekiškės v., 2016-12. nuotrauka autoriaus; b) vienkiemio sodyba Vainatrakio km. nuotrauka autoriaus. 2016-05.
144. a) vienkiemio sodyba Skubų k., Seredžiaus v., nuotrauka autoriaus 2016-11; b) vienkiemio sodyba Padubysio k., Čekiškės v., nuotrauka autoriaus. 2016-12.
145. a) vienkiemio sodyba Novos k., (Naujienos k.) Zapyškio v., nuotrauka autoriaus 2016-05; b). vienkiemio sodyba Jurkonių k. Jonavos v. nuotrauka autoriaus 2017-01.
146. Gyvenamasis namas Padubysio k., Čekiškės v., nuotraukos autoriaus 2016-12 ir 2018-08.

SL344. 2021- - , leidyb. Apsk. 1. Tiražas 12 egz. Užsakymas
Išleido Kauno technologijos universitetas, K. Donelaičio g. 73, 44249
Kaunas
Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424
Kaunas